

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Tina Marš in Matic Podgrajšek

Mentor: Izr. prof. dr. Vito Flaker

So-mentorica: As. dr. Andreja Rafaelič

**ZADRUGE KOT NOVA OBLIKA ZAPOSLOVANJA
LJUDI Z OVIRAMI**

(ocena možnosti in analiza trenutne zakonodaje)

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2018

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU

Ime in Priimek: Tina Marš in Matic Podgrajšek

Naslov naloge: Zadruga kot nova oblika zaposlovanja ljudi z intelektualnimi ovirami (ocena možnosti in analiza trenutne zakonodaje)

Kraj: Ljubljana

Leto: 2018

Mentor: Izr. prof. dr. Vito Flaker

So-mentorica: As. dr. Andreja Rafaelič

Število strani: 110

Število tabel: 5

Število prilog: 1

POVZETEK: Diplomaska naloga v teoretičnem delu prikazuje pregled statusa ljudi z oviro na področju zaposlovanja. Namen je pregledati že obstoječe oblike zaposlovanja ter raziskati alternativne možnosti, katerih se lahko pri trenutni zakonodaji poslužujemo. Opisane so ovire, s katerimi se srečujejo posamezniki na poti do njihove zaposlitve. V teoretičnem delu tako pregledava zgodovino hendikepa in preideva na trenutni položaj oseb z oviro in problematiko poimenovanja ljudi z oviro kot invalidov. Pregledava zakonodajo na področju ljudi z oviro preko mednarodnih dokumentov do pravnih okvirov v Republiki Sloveniji. Nadaljujeva z obstoječimi oblikami zaposlovanja, ki jih kritično ovrednotiva. V metodološkem delu sva skozi nestandardiziran intervju pridobila ključne podatke o delovanju lesarske dejavnosti Varstveno delovnega centra Koper - enota Ilirska Bistrica, kjer se zavzemajo za preoblikovanje lesne delavnice v samostojni gospodarski subjekt. Prek SWOT analize sva raziskala možnosti odprtja socialne zadruge, kjer bi ljudje z oviro lahko sklenili pogodbo o zaposlitvi. V razpravi kritično opozoriva na problematično stanje trenutne zakonodaje na področju zaposlovanja invalidov in hkrati opiševa spremembe, ki so nujno potrebne za enakopravnost in večjo vključenost ljudi z oviro.

Ključne besede: zgodovina hendikepa, osebe z oviro, zaposlovanje invalidov, varstveno delovni centri, socialna zadruga, socialno podjetništvo, zakonodaja.

ABSTRACT: The theoretical part of our dissertation reviews the status of people with disabilities in the employment field. The purpose is to review the existing forms of employment and research alternative options available within the current legislation. We describe the obstacles people with disabilities encounter on their way to employment. Within

the theoretical part, we also review the history of handicap and address the current status of people with disabilities as well as talk about the problematic of calling them “the disabled”. We review the legislation of people with disabilities through international conventions and legal framework of Slovenia. We continue by assessing the existing forms of employment, which we critically evaluate. The methodical part contains key data about the operation of a woodwork activity in the Ilirska Bistrica unit that advocates transforming the woodworking workshop into an independent economic activity. We obtained that data through a non-standardized interview. Through SWOT analysis we researched the options of founding a social cooperative where people with disabilities would have the opportunity of entering a contract of employment. With discussion, we critically warn the problematic situation of our current legislation on the employment of people with disabilities and use the opportunity to describe the urgently needed changes that are vital for equality and further involvement of people with disabilities.

Keywords: the history of handicap, people with disabilities, employment for people with disabilities , center for people with disability, social cooperative, social entrepreneurship, legislation

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Tina Marš in Matic Podgrajšek

Mentor: Izr. prof. dr. Vito Flaker

So-mentorica: As. dr. Andreja Rafaelič

**ZADRUGE KOT NOVA OBLIKA ZAPOSLOVANJA
LJUDI Z OVIRAMI**

(ocena možnosti in analiza trenutne zakonodaje)

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2018

PREDGOVOR

Stigma in težave, s katerimi se soočajo ljudje z oviro, so bile omenjene že na začetku študija, vendar pa sva se s to problematiko spoznala šele ob izbiri modula, kjer sva prakso opravljala v zavodih ali varstveno delovnih centrih. Ob vseh družbenih ovirah, s katerimi se soočajo ljudje, ki so deležni storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji, sva preko okroglih miz in skupščin ugotovila, da ljudje v veliki meri želijo smiselno delo, zaposlitev, ki jih ne bo še bolj stigmatizirala in seveda pošteno plačilo za opravljeno delo.

Ljudje z oviro so že od nekdaj segregirani, vključeni v tako imenovano »paralelno družbo«, ki zajema vse, od paralelnega izobraževanja, zaposlitve in socialne vključenosti. Država sprejema razne ukrepe in programe za večjo vključenost na trgu delovne sile, vendar pa se v te možnosti lahko vključujejo le osebe, ki imajo status invalida po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zaposlovanju. To pomeni, da so osebe, ki imajo status po zastarelem Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ter s tem v večini odvzeto poslovno sposobnost, izločene iz družbe ter primorane delati v varstveno delovnih centrih.

Želja po zaposlitvi izven varstveno delovnih centrov je zelo prisotna še posebej v enoti Ilirska Bistrica, ki spada pod Varstveno delovni center Koper. V času opravljanja prakse sva dobila vpogled v delovanje enote, izvajanje storitev in splošno vzdušje. Ugotovila sva, da gre v teoriji za običajno socialnovarstveno storitev, ki pa v določenih pogledih vseeno pozitivno izstopa iz sivine povprečja naših zavodov in centrov. Izpostavila bova le nekaj področij, ki so pomembna za temo najine diplomske naloge in ki bi lahko odigrala znatno vlogo v prid postavitvi samostojne gospodarske dejavnosti iz lesne delavnice enote.

Enota na podlagi zaposlitve pod posebnimi potrebami zagotavlja razne programe, v katere se lahko vključujejo uporabniki – razna občasna kooperantska dela, predvsem pa lastni program, kamor spada tudi lesna delavnica. S so-mentorico, vodjo enote in direktorico varstveno delovnega centra Koper smo se pogovarjali o možnosti odprtja socialnega podjetja ali zadruge in ugotovili, da bi se to najlažje izvedlo preko lesne dejavnosti, v katero so v zadnjih letih vlagali precej financ in katera je požela že precej odobravanja iz lokalnega okolja; tudi uporabniki sami so z delom v lesni delavnici že pridobili dovolj izkušenj za obdelavo lesa.

To področje naju zanima predvsem s stališča neenakosti in kršitve človekovih pravic, saj so ljudje z oviro že od nekdaj diskriminirani zaradi družbe, ki povečuje delovno uspešnost in s tem razlogom ljudi, ki bi potrebovali pomoč in podporo, z izgovorom nemožnosti odstrani iz družbenega dogajanja. V diplomu poskušava izpostaviti problematiko navidezno urejenega sistema zaposlovanja ljudi z oviro ter opozoriti, da je država tista, ki naj bi poskrbela za svoje najšibkejšje člane, zato so spremembe na področju duševnega zdravja toliko pomembnejše in nujne.

Najina diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in metodološkega dela. Teoretični del je sestavljen iz štirih poglavij. V prvem poglavju opisujeva, kako se je pogled na ljudi s hendikepom spreminjal skozi zgodovino in kakšen odnos ima družba do ljudi z oviro zdaj. V drugem navajava najprej mednarodne akte, ki urejajo položaj ljudi s hendikepom in v nadaljevanju uredbe in zakone naše države. V tretjem poglavju teoretično opiševa pomen dela in zaposlovanja ljudi z oviro, na kakšne načine se zaposlovanje ljudem zaradi trenutne zakonodaje onemogoča in v naslednjem poglavju, kako se spodbuja. Tu kritično opredeliva obstoječe oblike zaposlovanja ljudi z ovirami in podrobneje opiševa sistem varstveno-delovnih centrov. Nato preideva na alternativne možnosti zaposlitev pri katerih opiševa zadrage in socialno ekonomijo.

Sledi metodološki del, kjer navedeva namen raziskovanja ter opiševa način pridobivanja podatkov in instrumente, ki sva jih uporabila pri raziskovanju. Empirični del predstavlja opis enote Ilirska Bistrica skozi nestandardiziran intervju in v drugem delu opis ter SWOT analizo možnega prehoda v novo organizacijsko obliko. Prav tako s pomočjo analize SWOT primerjava ustanovitev zadrage, neodvisne od varstveno delovnega centra in ustanovitev gospodarske dejavnosti, ki bi še vedno bila del matičnega zavoda. V nadaljevanju predstaviva rezultate najine raziskave in podava sklepe in predloge.

Iskrena hvala so-mentorici Andreji Rafaelič, ki nama je omogočila opravljanje nepozabnih praks in naju naučila kritično razmišljati. Hvala za vse nore dogodivščine in izkušnje.

Hvala vodji enote Ilirska Bistrica Sonji Munih in direktorici Dragici Fojan za vso pomoč, vse ideje, potrpežljivost in toplino.

Hvala družini Podgrajšek za vso podporo v času študija in potrpežljivost ob pisanju diplome.

Hvala mami, ker si me spodbujala in verjela.

KAZALO

1. ZGODOVINA HENDIKEPA – NEZMOŽNOST DELA, SKUPNOST IN DRŽAVA.....	10
1.1 HENDIKEPIRANOST SKOZI ZGODOVINO	11
1.2 DRUŽBENI POLOŽAJ OSEB Z OVIRO	14
1.3 OBLIKE DISKRIMINACIJ LJUDI Z OVIRO	15
1.4 INVALIDI.....	17
2 ZAKONODAJA NA PODROČJU LJUDI Z OVIRO	21
2.1 MEDNARODNI DOKUMENTI, KI UREJAJO PRAVO LJUDI Z OVIRO	21
2.1.1 SPLOŠNA DEKLARACIJA O ČLOVEKOVIH PRAVICAH	21
2.1.2 DEKLARACIJA O PRAVICAH INVALIDOV	24
2.1.3 STANDARDNA PRAVILA ZA IZENAČEVANJE MOŽNOSTI INVALIDOV	24
2.1.4 KONVENCIJA O PRAVICAH INVALIDOV	25
2.1.5 AMSTERDAMSKA POGODBA	26
2.1.6 MADRIDSKA DEKLARACIJA.....	26
2.1.7 EVROPSKA SOCIALNA LISTINA	27
2.1.8 KONVENCIJA št. 159 O POKLICNI REHABILITACIJI IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV.....	28
2.2 PRAVNI RED REPUBLIKE SLOVENIJE.....	29
2.2.1 USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE	29
2.2.2 ZAKON O ZAPOSLOVNI REHABILITACIJI IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV	30
2.2.3 ZAKON O POKOJNINSKEM IN INVALIDSKEM ZAVAROVANJU	32
2.2.4 ZAKON O DRUŽBENEM VARSTVU DUŠEVNO IN TELESNO PRIZADETIH OSEB	33
2.2.5 ZAKON O IZENAČEVANJU MOŽNOSTI INVALIDOV	34
2.2.6 AKCIJSKI PROGRAM ZA INVALIDE 2014-2021.....	35
2.2.7 ZAKON O SOCIALNEM VKLJUČEVANJU	36
2.2.8 ZAKON O SOCIALNEM VARSTVU	37
3 DELO IN ZAPOSLOVANJE.....	39
3.1 POMEN ZA POSAMEZNIKA	39
3.2 ONEMOGOČANJE ZAPOSLOVANJA LJUDI Z OVIRO	41
3.2.1 ODVZEM POSLOVNE SPOSOBNOSTI	41
3.2.2 POSTAVITEV POD SKRBNITVO	44
3.2.3 PODALJŠANJE RODITELJSKE PRAVICE	45
4 UKREPI ZA SPODBUJANJE ZAPOSLOVANJA IN OBLIKE ZAPOSLOVANJA LJUDI Z OVIRO	47
4.1 KVOTNI SISTEM	47
4.2 INVALIDSKA PODJETJA.....	50
4.3 ZAŠČITNA ZAPOSLOVANJE.....	51
4.3.1 ZAPOSLOVNI CENTRI	51
4.4 PODPORA ZAPOSLOVANJA	52
4.5 VARSTVENO DELOVNI CENTRI	54
4.5.1 RAZVOJ VARSTVENO DELOVNIH CENTROV	54
4.5.2 VARSTVENO DELOVNI CENTRI V DANAŠNJEM ČASU	54

4.5.3	ZAPOSLOITEV POD POSEBNIMI POGOJI V VARSTVENO DELOVNIH CENTRIH ...	57
4.5.4	UPORABNIKI VDCJEV	59
4.6	ALTERNATIVNE OBLIKE, KI PODPIRAJO DRUŽBENO SOLIDARNOST	60
4.6.1	SOCIALNO PODJETJE.....	60
4.6.2	ZADRUGE	63
5	OPREDELITEV PROBLEMA	65
5.1	POBUDA ZA RAZISKOVANJE.....	66
5.2	RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	68
5.3	VRSTA RAZISKAVE.....	68
5.4	MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV	68
5.5	NAČIN ZBIRANJA PODATKOV	68
5.6	REZULTATI.....	69
5.6.1	DELOVANJE LESNE DELAVNICE	69
5.6.2	IZDELKI	70
5.6.3	POTENCIALNI KUPCI.....	70
5.6.4	PODPORA LOKALNE SKUPNOSTI	71
5.6.5	UPORABNIKI	71
5.6.6	RAZPOLOŽLJIVA IN POTENCIALNA SREDSTVA	72
5.6.7	MOŽNOSTI ZA ODPRTJE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI	73
5.7	PREHAJANJE V NOVO ORGANIZACIJSKO OBLIKO	74
5.7.1	DELO V NOVI ORGANIZACIJSKI OBLIKI.....	75
5.7.2	PREDNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA.....	75
5.7.3	SLABOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA	76
5.7.4	PRILOŽNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA.....	76
5.7.5	NEVARNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA	77
5.8	PRIMERJAVA ZADRUGE KOT SAMOSTOJNE OBLIKE DEJAVNOSTI Z GOSPODARSKO DEJAVNOSTJO V OKVIRU VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA 77	
5.8.1	SWOT ANALIZA ŠIRITVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI V OKVIRU VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA	78
5.8.2	SWOT ANALIZA ODPRTJA SOCIALNE ZADRUGE	81
6	RAZPRAVA.....	85
7	PREDLOGI.....	88
8	VIRI IN LITERATURA	90
9	PRILOGE.....	97

1. ZGODOVINA HENDIKEPA – NEZMOŽNOST DELA, SKUPNOST IN DRŽAVA

V današnjem času uporabljamo različne termine za opisovanje oseb, ki se zaradi svojih zmožnosti v življenju srečujejo z ovirami. Družba jih zaznava kot drugačne od večine, saj se zaradi ovir, s katerimi se srečujejo, ne morejo enakopravno vključevati. Za njih se velikokrat uporablja izraz hendikep, ki poudarja, da telesne, senzorne in intelektualne ovire ljudi omejujejo pri vsakdanjih opravilih, vendar pa resnične ovire in družbene neenakosti nastanejo šele v stiku posameznice in posameznika z izključujočim okoljem v katerem živi, ki je utemeljen na normativni predstavi o normalnem telesu in normalnem funkcioniranju (Zaviršek, 2010: 1).

Med hendikepirane osebe spadajo tudi osebe z intelektualno oviro, ki predstavljajo najbolj ovirano skupino ljudi na vseh področjih, saj ima ta skupina ljudi najbolj omejen in najslabši dostop do raznih stvari in sredstev, ki bi lahko omogočile vplivanje in jim dajale več moči pri političnem odločanju in vključevanju v družbo. Pomanjkanje je v povezavi tako z oviro samo, kar pomeni težje razumevanje, težave pri učenju, in pa tudi z družbeno oviro oziroma obravnavanje in stereotipiziranje ljudi z oviro (Ceglar, 2005: 58).

Tudi primeri iz prakse študentov in študentk Fakultete za socialno delo kažejo na veliko diskriminacijo in slab dostop uporabnikov z različnimi ovirami do političnih procesov in sredstev, pomanjkanje moči in posledično tudi fizično in politično segregacijo. Ljudi z oviro v vsakdanjem življenju velikokrat ne opazimo, saj so segregirani iz družbenega dogajanja zaradi izključujočega okolja.

Kljub temu pa se je potrebno zavedati, da se osebe z intelektualno oviro ne razlikujejo od drugih ljudi, saj imajo tudi oni želje, težave in interese. Potrebno je razviti spoznanje, da je vsak posameznik in njegovo življenje vredno dostojanstva in spoštovanja, ne glede na drugačnost (Lačen, 2001: 9). Hendikep je zgolj zgodovinska kategorija, ki nima povezave z dejansko poškodovanostjo, saj je družbeno ustvarjena individualizacija, ki ima namen izključevanja. Dejanska invalidnost sama po sebi ni prizadetost, ustvarjena je s strani družbe (Zaviršek, 2000: 19).

1.1 HENDIKEPIRANOST SKOZI ZGODOVINO

Revni, izključeni in »hendikepirani« posamezniki so že vsaj od 12. stoletja pa vse do današnjega časa predmet nadzora, razvrstitve, obravnave raznih znanstvenih vej in drugih strokovnih pristopov, ki narekujejo njihovo življenjsko pot (Škerjanc, 2010: 15).

Nadzorovanje, razvrščanje in nenehna obravnava, ki se je razvijala in nadaljevala vse do danes, se v današnjem času kaže v kategoriziranju ljudi z ovirami. Družba že od nekdaj opravičuje kategoriziranje in segregacijo v imenu pomoči. Ljudi tako strokovnjaki že od rojstva spremljajo in v primeru ovire že v otroških letih dobijo nalepko »prizadetih«, ki jih je treba izključiti v posebne šole, ustanove, zavode (Zaviršek, 2000:11).

Kako se je družba in država spoprijemala s problemom hendikepa, je razvidno skozi zgodovino, ki jo lahko razdelimo na tri obdobja, ki determinirajo današnji odnos do hendikepa.

Prvo obdobje predstavlja prehod iz fevdalizma v kapitalizem, ki ga je zaznamovala predvsem vojna, epidemije, predvsem pa prehod iz enega načina proizvodnje v drugi način (Škerjanc, 2010: 21). Prvemu obdobju kmalu sledi drugo obdobje, pri katerem gre za takratni vzpon industrializacije, ki je onemogočal običajno, tradicionalno pomoč in skrb za neprivilegirane. Za to spremembo so značilni destrukcija zemljiškega gospostva, razvoj in povečevanje mest, trgovinske izmenjave blaga, uvedba plačilnih sredstev in s tem denarnega gospodarstva ter rast meščanskega razreda, posledično pa tudi povečevanje individualnosti in zasebnosti (Flaker, 1998: 72). Tretje obdobje predstavlja prehod iz industrializacije do preučevanja odnosa skupnosti do ljudi z oviro. Družba, predvsem pa določeni posamezniki, so se začeli zavzemati za izključene skupine ljudi, ter v državah zahtevali pravično družbo ter ukinitve nepravičnosti, diskriminacije in izključevanja ljudi z oviro (Škerjanc, 2010: 16).

Industrializacija tako prinese velike spremembe v sestavi in delovanju družine. S prehodom iz poljedelstva in majhnih domačih obrti v industrijsko proizvodnjo je bilo potrebno reorganizirati tudi vlogo družine. Prej je bila družina in skupnost tista, ki je skrbela za ljudi z ovirami, z nastankom industrije pa so se morali prilagajati delovnim razmeram, normam, pravilom in novi disciplini na trgu dela. To je posledično pripeljalo do institucionalizacije »ljudi, nesposobnih za delo« (Škerjanc, 2010: 20).

V novo nastalih mestih se je tako zaradi želje po organiziranosti rodila težnja po redu. Prišlo je do preobrata v skupnosti, saj se je s povečanjem industrije povečal tudi obseg dela, s tem

pa se je skrb za ljudi z ovirami predstavila iz zasebne sfere, domačega okolja, v institucije. Mesta so čedalje bolj postajala središče nereda in nevarnosti, to pa so poskušali rešiti s tako imenovanim velikim zapiranjem, ki ga lahko razumemo kot veliko pospravljanje (Flaker, 1998: 34).

Ljudi so hoteli zavarovati pred različnimi boleznimi ali nemoralnimi navadami posameznika. Tu govorimo predvsem o moralni korekciji, saj naj bi zapiranje posameznikov ustvarjalo mirno mesto in urejeno urbano celoto. Tako so nastale »totalne ustanove, ki so nekako postavile neko mejo med razumnostjo in norostjo, saj z delitvijo disciplinirajo vse ljudi (Goffman 1971).

Totalne ustanove so že od srednjega veka bile namenjene izoliranju, discipliniranju in zapiranju ljudi, družba pa je takšne institucije opravičevala z varnostjo ostale družbe, saj je te ljudi označevala za nevarne, nepredvidljive. Skupnost naj bi po njihovem bilo treba varovati pred izgredi, norostjo in nemoralnim obnašanjem posameznikov. Ljudje so pred industrializacijo in vzponom moralnosti kot družbene norme živeli drug z drugim v skupnosti, totalne ustanove pa so postavile mejnik med moralnim in nemoralnim, med razumom in norostjo. S tem je družba začela proces discipliniranja vseh ljudi, obenem pa vzpostavila kodeks obnašanja in delitev, diskriminacijo ljudi, ki so bili v tem primeru odpadniki (Flaker 1998: 41)

Že s prihodom v totalno ustanovo se je pri posamezniku začel proces »mortifikacije«, kjer gre za uničenje in prevrednotenje in oropanje identitete posameznika, cilj tega procesa pa je spremeniti in uničiti dosedanje vlogo in identiteto posameznika z namenom, da se vzpostavi enodimenzionalna vloga uporabnika, ki ga je lažje voditi (Mali, 2008:135).

Pri institucijah lahko vidimo, da v nobenem vidiku niso prilagojene posamezniku, da posameznik, ki ima težave v duševnem zdravju nikakor ni avtonomen pri svojem odločanju. Vsa pravila in ceremonije služijo instituciji, ne pa posamezniku. Tako lahko trdimo, da so se, takrat v vzponu, totalne ustanove, razvile predvsem zaradi lažjega vodenja in discipliniranja ljudi. Posameznike, ki so potrebovali pomoč pri vsakdanjem življenju, so označili kot manjvredne, nesposobne lastnega razmišljanja in dovolj drugačne, da jih lahko legitimno zaprejo v ustanovo.

Vzporedno z razvojem industrije in mest se je tako razvijala tudi družba, ki je vedno bolj stremela k vzornemu vedenju in kulturnemu obnašanju, v ospredje so postavili vprašanje moralnosti. S tem so opravičevali zapiranje ljudi na obrobje mest, hkrati pa je krščanstvo

ljudem še vedno nalagalo dobrodelnost in pomoč nemočnim kot dolžnost (Flaker, 1998: 75). Posledično se je razvila institucionalizirana karitativnost tako, da je načelo karitativnosti odvzela iz družine, posameznika namestila v totalno ustanovo in tako posamezniku omogočila, da se posveti poklicu. Z razvojem poklica in vedno večjim številom zaposlenih se je uvedlo tudi plačevanje davkov, ki je posamezniku omogočalo, da je svoje prihodke v neki meri lahko vračal v dobrodelnost. Še več, če se je poklicno ali prostovoljno ukvarjal s prostovoljnimi dejavnostmi, mu je delitev na javno in zasebno omogočila, da je to počel racionalno, se pravi, ko je hotel in kjer je hotel in zmogel (Flaker, 1998: 76).

Pri preobratu v tretje obdobje lahko opazimo postopno uvajanje sistematičnosti socialne varnosti in poskus reševanja problema ljudi z ovirami, ki traja še danes. V tem obdobju večtisočletno navado krščanske karitativnosti zamenja načelo socialnih pravic, pri katerih velja, da kdor nima, ima pravico to dobiti (Škerjanc, 2010: 16).

Razvoj socialnih pravic je privedel do poskusa uravnavanja neenakosti med ljudmi, ki so delovno aktivni in ljudmi, ki so za to prikrajšani. Ljudje z ovirami so se z namenom zagotavljanja pravičnosti in enakosti za vse, začeli aktivno povezovati in boriti za svoje pravice, ob tem pa nenehno opozarjali na nepravilno obravnavanje različnih skupin ljudi. V Sloveniji se je mejnik zgodil ob ustanavljanju raznih uporabniških gibanj, ki so se zavzemala za pravičnost sistema. Številni uporabniki so začeli javno pisati in glasno govoriti o osebnih izkušnjah z zdravstvenim in socialnim sistemom, psihiatričnimi hospitalizacijami in o vsakodnevni izkušnji s stigmo (Zaviršek, 2014: 139).

V Sloveniji se je s tem namenom ustanovil tudi Odbor za družbeno zaščito norosti leta 1988 kot neke vrste družbeno gibanje, ki poudarja in izpostavlja družbene razsežnosti procesov zatiranja in stigmatizacije tistih, ki zaradi tega postanejo drugorazredni državljani (Tranjek, 2004: 11). Cilj raznih uporabniških gibanj, ki so se začela ustanavljati v začetku 70. let prejšnjega stoletja, je bilo predvsem spreminjanje zakonodaje v dobro ljudi z ovirami, priznanje in razširitev pravic, opozarjanje na nedosledno izvajanje pravic ter zagotovitev enake kvalitete življenja (Lamovec, 2006: 149).

S tem se je v družbi odprl nov problem, saj so osebne izkušnje ljudi v ovirami pokazale družbeno razsežnost zatiranja, predsodkov, segregacije in diskriminacije (Škerjanc, 2010: 25).

1.2 DRUŽBENI POLOŽAJ OSEB Z OVIRO

V družbi velja stereotip, da so ljudje z oviro nesposobni za samostojno oblikovanje lastnega življenja. Tako s strani skupnosti, kot tudi s strani države so obravnavani kot neproduktivni in na splošno kot nesposobne osebe, ki vse življenje potrebujejo svetovalce, strokovnjake in cel kup institucij, ki bi namesto njih poskrbeli zanje in jim pomagali na poti v življenju. Vendar pa strokovnjaki velikokrat ne pripomorejo dovolj za njihovo dobrobit, institucije ne poskrbijo za ljudi, ki pomoč potrebujejo, zagotavljajo jim le varstvo, fizično oskrbo. To nastane zaradi prevelikega števila uporabnikov, ki imajo oznako človeka z oviro, premalo osebja, preveč birokratizacije in zaradi splošnega stigmatiziranja in diskriminacije ljudi z oviro.

Družbeni položaj oseb z intelektualno oviro se je v preteklosti nenehno spreminjal, vendar pa so bili vseskozi v podrejenem položaju. Intelektualna ovira je bila videna kot nekaj drugačnega in kot nekaj, kar je nujno potrebno skriti in odpraviti iz mestnih središč. Ovire, ki jih ima posameznik, v tem smislu ne smejo motiti običajnega življenja zdravih ljudi, zato je nujno potrebno odstraniti bolezen iz družbenega dogajanja (Lačen, 2001: 15).

V preteklosti so se posluževali tako imenovanega medicinskega modela, ki govori o tem, kako številni strokovnjaki nenehno postavljajo razne diagnoze in z njimi sistematizirajo ljudi po določenih znakih, pa čeprav razne oznake ničesar ne povedo o samem človeku. Tako se vzpostavi ločnica med »zdravim« in »bolnim«, tak vidik pa vzpodbuja izgubo pravic ljudi z ovirami, kot so pravica do svobodnega odločanja, pravica do gibanja in pravica do dela (Škerjanc, 2010:74).

V času humanizma je družba sicer želela osebe z intelektualno oviro integrirati, kar pomeni, da ovir preprosto niso hoteli videti. Lačen (2001: 15) omenja, da humanistika ni priznavala razlik med zdravimi osebami in osebami z intelektualno oviro ter je ovire definirala kot nepomembne.

Nasprotje medicinskemu modelu in humanizmu predstavlja direktno socialno delo, ki se zavzema za vračanje odločanja, neodvisnosti in odgovornosti nazaj k posamezniku. Na nek način gre pri direktnem socialnem delu za vzpostavitev načina dela, ki bo temeljil na enakovrednem odnosu med socialnim delavcem oziroma strokovnjakom in uporabnikom. Ljudi se ne sme več obravnavati po njihovi oviri, vendar si je potrebno prizadevati za ljudi, da bodo ponovno lahko svobodno odločali o svojem življenju, imeli pravico do dela in sami

razpolagali z denarjem, ki so ga prejeli za preživetje. Direktno socialno delo se v njegovem bistvu bojuje proti birokratizaciji in individualizaciji trenutnega stanja v državi ter želi socialno delo vrniti nazaj med ljudi (Flaker, 2013: 13).

Nobena skrajnost ni delovala v dobro ljudi z ovirami, saj imajo po eni strani pravico do izbire, ki pomeni svobodo, hkrati pa je ovira še vedno prisotna. Ne glede na to, da v zadnjem času opazamo vedno večje spremembe, še vedno lahko trdimo, da ovira v današnji družbi predstavlja drugačnost, drugačnost pa še vedno predstavlja deviantnost od družbeno sprejetega delovanja ter diskriminacijo. Vse skupaj pripelje do segregacije posameznikov, zapiranja ljudi v institucije, ki so velikokrat zgolj same sebi namen in nastanitve ljudi v varstveno delovne centre z namenom razvijanja samostojnosti, vključevanja v družbo, pa čeprav se to v realnosti ne dogaja.

V različnih varstveno delovnih centrih po Sloveniji smo tako lahko priča monotonemu delovanju teh centrov, saj velikokrat ne delujejo v dobrobit uporabnikov, ne spodbujajo razvijanja njihovih veščin in jim ne zagotavljajo pomoči za kasnejšo samostojnost; predstavljajo le varstvo ljudi, ki so označeni kot »nesposobni za samostojno življenje«.

1.3 OBLIKE DISKRIMINACIJ LJUDI Z OVIRO

Osebe z intelektualno oviro so zaradi njihovih omejenih zmožnosti velikokrat postavljene v neenakovreden položaj, nimajo enakega dostopa do storitev in so večkrat označene kot manj zmožne od ostalih. Vse to vodi v družbeno prikrajšanost in diskriminacijo. Tako se je razvilo šest ravni diskriminacije, med katerimi so tudi diskriminacija na področju izobraževanja, ekonomska, socialna in formalnopravna (Zaviršek, 2014: 132)

Prva diskriminacija, s katero se ljudje z oviro srečujejo že v otroštvu, je diskriminacija na področju izobraževanja. Že na začetku šolanja so mladoletniki podvrženi ocenjevanju in diagnosticiranju za namene usmerjanja otrok v »posebne« šole. Tako so otroci s strani Komisije za usmerjanje ocenjeni po stopnjah »motnje v duševnem razvoju« ter napoteni v posebne izobraževalne programe. Otroka se tako glede na njegovo diagnosticirano intelektualno sposobnost namesti v določen izobraževalni program, kar prinaša veliko stigmo s strani drugih otrok (Open society institute, 2005: 55).

Pri diskriminaciji na področju izobraževanja prihaja do številnih kritik, saj se Komisija za usmerjanje po mnenju številnih strokovnjakov še vedno pretežno odloča po medicinskem

modelu. Prevalenco medicinskega modela potrjuje tudi dejstvo, da je zdravnikovo mnenje več vredno od mnenja staršev, sorodnikov, učiteljev ali socialne delavke, ki sodeluje z mladoletnikom. V Komisiji za ocenjevanje sta prav tako prisotni dve osebi medicinske stroke, ki pri otroku iščeta primanjkljaje in ne raziskujeta zmožnosti otroka (Open society institute 2005: 59).

Z diskriminacijo na področju izobraževanja, pri kateri prihaja do stigmatiziranosti in izključenosti iz običajnih izobraževalnih modelov, je povezana tudi ekonomska diskriminacija, saj so zaradi paralelnega izobraževanja na odprtem trgu delovne sile podvrženi visoki konkurenci, prav tako pa se lahko na trg dela vključijo samo posamezniki z oznako »lažje motnje v duševnem razvoju«, medtem ko se ostali zaradi njihovega statusa ne morejo vključiti ter prejemajo le denarna nadomestila in možnost namestitve v Varstveno delovne centre.

Pri ekonomski diskriminaciji gre predvsem za izključenost iz plačanega dela ter ustvarjanje vzporednega trga dela za ljudi z ovirami v varstveno delovnih centrih, zaposlitvenih centrih in drugih prekarnih oblikah dela, ki se ne morejo primerjati z običajno zaposlitvijo na delovnem mestu. (Zaviršek, 2014: 135). Ta oblika diskriminacije najbolj vpliva na človekovo življenje, saj posamezniku plačano delo pomeni finančno varnost ter samopotrditve, da je del družbe. V sodobni družbi je namreč največja vrednota posameznik, ki je dovolj sposoben ustvarjati lastni dohodek ter s tem potrditi avtonomnost in neodvisnost. Ekonomska prikrajšanost posledično pomeni temelj za vse druge vrste diskriminacije (Zaviršek, Škerjanc: 2009: 2)

Tudi socialna diskriminacija predstavlja velik problem ljudem z ovirami, saj v veliki meri nimajo vpliva na svoje življenje, se ne morejo družbeno udejstvovati in v družbi ne zasedajo vloge, ki bi bila vrednotena pozitivno. Tu se velikokrat opazi tudi strokovna drža strokovnjakov, ki ne upoštevajo mnenja ter želj posameznika in ga obravnavajo pokroviteljsko (Zaviršek, 2014: 136).

Formalnopravna diskriminacija je najbolj opažena v samem statusu invalida, saj ljudje z intelektualno oviro največkrat pridobijo status invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb iz leta 1984, ki je zastarel. V tem zakonu so pojmovani kot zmerno, težje ali težko duševno in najtežje telesno prizadete osebe, ki ne morejo živeti samostojno, prav tako pa se ne morejo zaposliti na trgu dela. Pri statusu, pridobljenem po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, jim je odvzeta opravilna

sposobnost ali pa imajo svojci podaljšano roditeljsko pravico, kar pomeni, da imajo pravico do odločanja skrbniki ali zastopniki, ne pa osebe z intelektualno oviro. Postavitev pod skrbništvo pomeni odvzeto poslovno sposobnost, kar posamezniku odvzame možnost vključevanja v družbo, saj nima niti volilne pravice, ne more skleniti pravnih poslov in je v vseh sferah svojega življenja odvisen od svojega skrbnika, ki odloča namesto njega. Nekateri ljudje imajo tako status mladoletnika vse življenje, prav tako pa tu velik izziv predstavlja nefleksibilna zakonodaja, saj se ljudje z oviro nimajo možnosti udeležati na trgu delovne sile in hkrati imeti zagotovljeno socialno varnost (Zaviršek, 2014: 136).

Odvzeta opravilna sposobnost ali podaljšana roditeljska pravica pomenita, da imajo ljudje z ovirami zelo omenjeno možnost uveljavljanja svojih pravic, saj jih zakon označuje kot nesposobne samostojnega življenja, hkrati pa tudi nesposobne opravljati pridobitno delo. To vse pomeni, da ne morejo skleniti pogodb o zaposlitvi, posledično pa ne morejo konkurirati na trgu delovne sile, zato je njihova edina možnost zaslužka delo v varstveno delovnih centrih, ki pa so v veliki večini odmaknjeni iz družbenega dogajanja.

Diskriminacija oseb z ovirami je v družbi še močno razširjena in že od nekdaj ukoreninjena, saj se morajo posamezniki poleg ovire spopadati tudi s tem. Razlog za onemogočanje pozitivnih sprememb lahko iščemo v stigmi in predsodkih družbe. Ljudem z ovirami je zaradi stigmatizacije onemogočen dostop do izobraževanja in zaposlovanja, kar vodi v začaran krog diskriminacije. Ljudje z ovirami so tako odvisni od drugih ljudi in države, socialno izključeni, kar pa še bolj prispeva k stigmatizaciji in posledično diskriminatorni obravnavi te skupine ljudi (Open society institute 2005: 55).

1.4 INVALIDI

Termin invalid izhaja iz latinske besede »*invalidus*«, kar pomeni nemočen, slaboten, nezadosten in šibak. (Sheares, 1964). Osnovni pomen besede tako poudarja človekovo nesposobnost in ovire, ki so sicer produkt družbe, in jo pripisuje posameznikovemu telesu. Termin invalid je nadomestila beseda prizadetost (*disability*), kar pomeni da je človeku nekaj primanjkuje, prikazuje odsotnost nečesa, beseda opisuje okvaro, omejitev dejavnosti in težavo v telesni funkciji (Zaviršek, 2000: 102).

Kasneje je v drugih jezikih termin invalidnosti zamenjal pojem ljudi z oviro, ki stremi k socialnemu modelu, saj uporablja jezik »people-first«, kjer posameznika postavlja na prvo

mesto in ga ne poistoveti z oviro, temveč prikazuje, da je invalid prvo človek in ne ovira. Gre za uporabo ustreznega in spoštljivega govora o posamezniku z oviro, saj na prvem mestu poudarja osebo, ne invalidnosti. Temelji na tem, da čeprav so ovire tiste, ki na nek način omejujejo delovanje posameznika, je predvsem družba tista, ki ustvarja nedostopnost in onemogoča delovanje. S terminom intelektualne oviranosti je prišlo do premika, kjer ovira ni več problem posameznika, temveč problem in izziv družbe, da bi te ovire premostila. Ovira torej ni notranja značilnost posameznika, ampak posledica diskriminatornega okolja, je družbeno proizvedena (Zaviršek, 2010: 3).

Tudi Despouy je v poročilu o človekovih pravicah invalide opredelil kot osebe, ki imajo zaradi telesne ali duševne okvare resne težave pri vključevanju v družbo, izobraževanju, zaposlovanju in pri uveljavljanju človekovih pravic. Prav tako je bila podobna definicija delovne skupine za pripravo antidiskriminacijske zakonodaje na Norveškem, kjer invalidnost opisuje kot relacijo med zmožnostmi posameznika, ki jih more za samostojno življenje v družbi izvajati in polno sodelovanje v skupnostnem življenju. Bolj socialni definiciji so se kasneje približali predstavniki invalidskih organizacij, ki so leta 1994 v Evropskem parlamentu sprejeli definicijo invalida kot osebe, ki se srečuje z ekonomskimi in socialnimi ovirami in zaradi svoje oviranosti ter ovir ne more premagati, da bi se lahko enakopravno udeleževal. Te ovire nastanejo predvsem zaradi družbe, ki želi marginalizirati to skupino ljudi. Nadalje pa definicija omenja tudi dolžnost družbe, da te ovire odstrani, da se bo lahko vsaki osebi z oviro omogočilo izvajanje in uživanje pravic, ki so ji dane (Uršič, 2005: 23).

Pojem invalida je zgodovinsko razsežen, še vedno pa je neustrezen in vsebinsko presežen. Osredotoča se na posameznikove pomanjkljivosti, s tem pa človeka poniža in diskriminira. Razlog za to, da se termin kljub stigmatiziranosti in poniževanju še vedno uporablja, lahko najdemo v jedru sistema socialnega varstva, saj tu še vedno prevladujejo interesi manjšine, ki že od leta 1991 dela vse, da ohrani sistem invalidskega varstva takšen, kot je bil pred tem letom (Zaviršek, 2014).

V Evropski uniji ni mogoče najti enotne opredelitve invalidnosti, še vedno pa imajo dokumenti skupne elemente, ki opisujejo človeka z oviro kot nekoga, ki mu nekaj primanjkuje.

Deklaracija o pravicah invalidov tako poimenuje ljudi z oviro kot nekoga, ki zaradi pomanjkljivosti ne more skrbeti sam zase ter zadovoljevati svojih potreb individualnega in

družbenega življenja. Središče te definicije je okvara zdravja, kar naj bi bil vzrok, da se posameznik ne more vključevati v družbo. Je tipičen primer medicinskega modela, saj s pojmom »normalnosti« deli družbo na dve skupini: invalide in »normalne« (Uršič, 2005: 25).

Tudi definicija invalidnosti, ki jo ponudi Svetovna zdravstvena organizacija, temelji na okvari, prizadetosti in oviranosti. Invalidnost tako pomeni omejitev ali zmanjšanje zmožnosti za izvajanje dejavnosti, ki je običajna za človeka. Oseba z oviro je prikrajšana za izpolnjevanje »normalne« vloge zaradi njenih okvar ali invalidnosti (Uršič, 2005: 26).

Še najbolj celovita opredelitev pa je zajeta v Konvenciji o pravicah invalidov, saj v preambuli govori o invalidnosti kot razvijajočem se konceptu sodelovanja med invalidi in ovirami, ki so nastale zaradi določenih stališč in mnenj družbe. Na začetku tako razjasni, da poimenovanje nikoli ni enodimenzionalno in statično. Konvencija o pravicah invalidov (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) pa kasneje še vedno ljudi z ovirami opredeljuje kot ljudi z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi. (Konvencija o pravicah invalidov). V slovenskem prevodu Konvencije o pravicah invalidov se še vedno uporablja diskriminatorni termin »invalid«. V originalni konvenciji se uporablja besedna zveza »person with disability«, ki je v uradnih listih že nadomestila izraz »disabled people«. Ta izraz je za ljudi z oviro bolj primeren, saj človeka postavlja na prvo mesto in ga ne poistoveti z oviro, vendar po socialnem modelu priznava oviro kot del družbe ter njenega vpliva, ne pa posameznika (Mayers, 2014: 195).

Kljub premiku na mednarodni ravni pa problem še vedno predstavlja problematično izrazoslovje v slovenski zakonodaji in vsakdanjem življenju. Že v Slovarju slovenskega knjižnega jezika pojem invalid predstavlja osebo, ki: »[...] je zaradi prirojene telesne napake, posledic bolezni, poškodbe nesposoben ali le delno sposoben za delo.« (SSKJ b. d.). Uporablja se beseda nesposobnost, prav tako pa je slovenska definicija, kljub napredku na mednarodni ravni, še vedno vzeta iz pretežno medicinskega modela. Uporaba besede invalid se je v Sloveniji razširila v vse sfere družbenega življenja, posebej v zakonodaji.

Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev osebe z intelektualno oviro še vedno poimenuje kot ljudi z motnjo v duševnem razvoju. Ta termin pomeni bistveno restrikcijo pri splošnem funkcioniranju vsakega posameznika. »Je splošno podpovprečno

intelektualno funkcioniranje, ki se pojavlja v razvojni dobi in je vezano na neadekvatnost adaptivnega reagiranja (vedenja) in to na področjih samostojnosti, komunikacije, socializacije in razumevanja« (Lačen, 2001: 11).

Pravilnik gre še dlje, saj deli motnje na lažje motnje v duševnem razvoju, zmerne motnje, težje motnje v duševnem razvoju in težke motnje v duševnem razvoju in s tem določa upravičence do statusa invalida, socialnega nadomestila in vodstva, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji, ki se zagotavljajo v varstveno delovnih centrih. Dejstvo je, da klasifikacija pripomore k etiketiranju oseb z motnjo v duševnem razvoju, vse to pa posledično vpliva tudi na neenakovreden družbeni položaj v primerjavi z ostalimi. Terminologija v zakonodaji še vedno označuje osebe z intelektualno oviro kot osebe, ki so omejene, pripisujejo se jim pomanjkanje sposobnosti, s tem pa konstruirajo vprašanje o tem, kaj je normalno in družbeno sprejemljivo. Ustvari se homogenost poimenovanja in prepričanje, da se med seboj razlikujejo le po stopnji oziroma vrsti motnje. To je diskriminatorno, saj intelektualna ovira sama po sebi ne določa človeka (Ceglar, 2005: 63).

Beseda invalid se velikokrat pojavlja v uradnih zapisih in zakonodaji, kot je Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, termin pa se uporablja tudi v raznih konvencijah o pravicah invalidov. Vsi ti uradni dokumenti se navezujejo na ljudi, ki se zaradi svojih ovir, predvsem pa zaradi ovir, ki jih družba ustvarja, ne morejo polnopravno udeleževati v družbenem prostoru. Ne glede na vsesplošno uporabo besede invalid v vseh uradnih dokumentih in tudi v terminološkem slovarju, kjer ta beseda opisuje človeka, ki je zaradi svoje prirojene telesne napake, posledic bolezni, poškodbe, nesposoben za delo, pa je uporaba termina neprimerna, saj se preveč povezuje s človekovo fizično (ne)zmožnostjo za delo.

Slovenski uradni dokumenti še vedno uporabljajo termine kot so invalidi in duševno prizadete osebe, kar osebe z ovirami že takoj v začetku stigmatizira. Problem nastane, ko se invalidnost sprejema kot stanje bolezni in funkcionalna omejitev, kar pomeni, da se invalidnost/hendikepiranost obravnava predvsem kot individualen problem in ne problem družbe. To za družbo pomeni, da se rešitve iščejo na osebnostni ravni, s pomočjo terapije, institucionaliziranja in označevanja, saj tako ni potrebno spreminjati ne družbe, ne okolja (Degener, 1997: 32).

2 ZAKONODAJA NA PODROČJU LJUDI Z OVIRO

Ljudje z oviro na svetu predstavljajo največjo manjšino, ki se sooča z najbolj obsežnimi oblikami izključevanja in stigmatizacije. Pravni sistemi so jih že od nekdaj označevali za manjvredne ter jih poimenovali za neproduktivne člane družbe, ki so v večini primerov izločeni iz družbenega dogajanja, zaprti v velike institucije in prikrajšani v pomembnih sferah življenja kot so svoboda, politika, izobraževalni sistemi in delo. Družba se je tako skozi zgodovino v pojmovanju in sprejemanju invalidov razvijala v smeri od ignoriranja invalidov, do diskriminiranja in stigmatiziranja; zadnje čase pa se predvsem zaradi pobude in zavzemanja posameznikov in organizacij družba razvija v smeri sprejemanja in vključevanja. Razne invalidske organizacije in gibanja so v 60. letih vzpodbudila vse posameznike, da sodelujejo v boju proti stigmi in zahtevajo svoje državljske in človekove pravice ter pozovejo državne organe pri preoblikovanju politike in standardov, ki bodo omogočali aktivno sodelovanje ljudi z ovirami v političnem dogajanju. Organizacija Združenih narodov se je nato odzvala in se zavezala, da bo aktivno sodelovala in vzpodbujala razvoj statusa invalidov ter spodbudila države, da pravno uredijo status invalidov, ki bo enakovreden ostalim (Uršič, Švajger, 1997: 10).

2.1 *MEDNARODNI DOKUMENTI, KI UREJAJO PRAVO LJUDI Z OVIRO*

2.1.1 SPLOŠNA DEKLARACIJA O ČLOVEKOVIH PRAVICAH

Spoštovanje človekovega dostojanstva je ena izmed temeljnih univerzalnih vrednot. Varovanje človekovega dostojanstva je določeno v mednarodnih aktih kot cilj in vrednota, ki naj se zagotovi z uresničevanjem temeljnih človekovih, državljskih, političnih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in okoljskih pravic in svoboščin. Leta 1948 je bila sprejeta Splošna deklaracija človekovih pravic, to je hkrati prvi dokument človekovih pravic, ki izrecno izpostavlja načelo enakih pravic vseh in vsakogar. Splošna deklaracija človekovih pravic je prežeta s prepovedjo diskriminacije in kot pravi 2. člen deklaracije: »[...] do uživanja vseh pravic in svoboščin, ki so razglašene s to deklaracijo, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršnokoli drugo okoliščino.« (Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948).

Temeljne vrednote Deklaracije človekovih pravic tako podpirajo in zagotavljajo osnovne svoboščine, kot so zaščita pred zlorabo moči in ustvarjajo prostor za razvoj vsakega posameznika. Splošna deklaracija Človekovih pravic je tako postal prvi in najpomembnejši dokument za posameznika, ki ga je ob nastanku potrdilo 48 držav ter ga prav tako vključilo tudi v svoje ustavne akte.

V 25. členu posebej omenja invalide in ostale ogrožene skupine ljudi. Govori o tem, da: »[...] ima vsakdo pravico do življenjske ravni, ki njemu in njegovi družini omogoča zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, bivališčem, zdravstveno oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami ter pravico do varnosti v primeru brezposelnosti, bolezni, invalidnosti, vdovstva, starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja sredstev za preživljanje zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje.« (Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948).

DOSTOJANSTVO IN ČLOVEKOVE PRAVICE

Človekovo dostojanstvo je jedro človekovih pravic. Je pomembna vrednota in ključen mejnik, ko govorimo o človekovih pravicah. Pomeni, da je vsak posameznik individualen, ima svojo vrednost in nihče zaradi tega ne sme biti izločen in izključen. Pomembnost spoštovanja dostojanstva omenja tudi Hendriks saj pravi: »[...] da se vsi ljudje med seboj razlikujemo v lastnostih, kot so spretnost, nadarjenost, zmogljivost, sposobnost, nagnjenost in občutljivost. Te posamezne ali skupinske značilnosti pa ne pomenijo, da imajo nekateri ljudje več pravic kot drugi.« (Uršič, Švajger, 1997: 65).

Prva uradna omemba človekovega dostojanstva v mednarodnih aktih tako še vedno služi kot močan opomin, da imajo vsi ljudje svojo vrednost in lahko prispevajo k dobrobiti družbe, kar je potrebno spoštovati, ne glede na pomisleke pri socialni in gospodarski koristi.

ENAKOST V LUČI ČLOVEKOVIH PRAVIC

Enakost v pravem pomenu besede pomeni možnost vsakega posameznika, da dostopa do pravic in svoboščin. Enakost pomeni, da je vsaka oseba upravičena do enake obravnave, brez da bi se morala odpovedati svoji drugačnosti, različnosti. Enakost pomeni zagotavljati, da se posameznik ali skupina ne obravnava drugače ali manj ugodno zaradi njihovih posebnih značilnosti ali drugačnosti, vključno z raso, vero, prepričanjem, spolno usmerjenostjo, starostjo ali oviro.

Načelo enakosti v luči človekovih pravic zajema formalno in materialno vsebino pravice. S formalnega vidika to načelo pomeni pravico individuuma, da ima zagotovljeno enakost pred

zakonom, kar pomeni, da je zakonodajalec vezan na prepoved samovolje. Poleg tega pa je načelo enakosti v definiciji pomeni tudi materialno enakost, ki obsega ekonomsko, socialno, kulturno in materialno enakost vseh posameznikov in skupin. (Uršič, 2005:22).

Enakopravnost in enakost sta prav tako eni izmed najpomembnejših vrednot, omenjenih v Deklaraciji človekovih pravic in bistvenega pomena za delovanje sistema in družbe. Temeljna predpostavka enakosti je ne le, da je vsak posameznik individuum in ima drugačne spretnosti in zmožnosti, ampak tudi, da so te spretnosti in zmožnosti ter individualnost enakovredne ne glede na njihovo različnost. To pomeni, da razlikovanje med osebami, ki so si različne glede na raso, spol, starost ali invalidnost nima racionalne osnove, kar pomeni da ni veljavno, ni dostojanstveno in ni moralno.

Enakost v pravu pomeni dostopnost vsakega posameznika ali skupine do vseh pravic in svoboščin, vključno s celotnim razponom človekovih pravic. To je temeljni pomen enakosti pred zakonom in v njegovem okviru. Deklaracija o človekovih pravicah prav tako izhaja iz predpostavke, da so vsi ljudje enaki v vseh pogledih njihovega dostojanstva, ne glede na individualne in socialne razlike. Vsaka oseba je torej upravičena do enakovrednega sodelovanja v družbi, dolžnost države pa je, da to zagotovi (Hendriks v Uršič in Švajger, 1997: 57).

To ne pomeni, da med ljudmi ni razlik. V pozitivnem smislu to pomeni, da je resnično enakopravna družba tista, ki ima pozitiven pristop do drugačnosti in pozitivno prilagodi človeško razliko.

MATERIALNA ENAKOST

Pomemben vidik v vrednotenju enakosti je pojem materialne enakosti, ki zajema tako formalno, kot tudi ekonomsko, socialno in kulturno enakost. Ideja enakosti priznava razlike med posamezniki in skupinami, vendar upošteva ovire, teko osebne, kot tudi tiste, ki so v družbi in onemogočajo sodelovanje. Te ovire je potrebno, z vidika tistih, ki zagotavljajo materialno enakost, uravnovesiti, saj ljudem onemogočajo, da bi se enakovredno udeleževali v družbi (Hendriks v Uršič in Švajger, 1997: 59).

Pomen in priznavanje razlik med posamezniki je nujno potreben za zagotavljanje enakosti v družbi, saj je potrebno prek različnih državnih in mednarodnih programov in socialne politike stremeti k zagotavljanju več dobrin in storitev za večjo enakost. Poleg priznavanja razlik pa je tu potrebno omeniti tudi nediskriminatornost. V tem primeru Hendriks (Uršič in

Švajger, 1997: 60) govori o nujnosti prizadevanja socialne politike in zaščitnih ukrepov za različne ranljive skupine za udeležanje enakosti.

2.1.2 DEKLARACIJA O PRAVICAH INVALIDOV

Deklaracija o pravicah invalidov opisuje pojem invalidne osebe, pri čemer je invalid definiran kot oseba, ki zaradi prirojene ali pridobljene pomanjkljivosti v telesnih ali duševnih sposobnostih sama ni sposobna zadovoljevati in uresničevati normalnega individualnega in družbenega življenja (Uršič, 2005: 25).

Deklaracija o pravicah invalidov je nastala leta 1975 pod okriljem Generalne skupščine Organizacije združenih narodov, v njej pa je zapisana pravica do dostojnega življenja, prepoved prisilnega in neplačanega dela, pravica do izobraževanja in zagotovitev zaposlitve pod takšnimi pogoji, kjer imajo invalidi enake ekonomske in tudi politične pravice kot ostali. Deklaracija jim prav tako zagotavlja dostop do ukrepov, ki jim pomagajo pri vključitvi v družbo in čimvečji samostojnosti (Ceglar, 2006: 31).

2.1.3 STANDARDNA PRAVILA ZA IZENAČEVANJE MOŽNOSTI INVALIDOV

Iz Deklaracije o pravicah invalidov je sledilo sprejetje Standardnih pravil za izenačevanje možnosti invalidov, ki so bila sprejeta na Generalni skupščini v letu 1993.

Na začetku opisuje zgodovinsko ozadje razvoja položaja ljudi z oviro, v nadaljevanju pa opredeljuje dvaindvajset pravil za izenačevanje možnosti in opis nadzora nad njimi. Pravila niso obvezujoča za države, vendar pa pomenijo moralno in politično obvezo urediti položaj ljudi z oviro. Pravila predstavljajo vodila za države, na kakšen način pristopiti do temeljnih področij življenja, da bi bilo za ljudi z oviro okolje bolj vključujoče. Opredeljujejo več področij kot so: vključevanje v družbo, izobraževanje, ukvarjanje s športom, dostopnost do raznih institucij javnega značaja in zaposlitev.

Standardna pravila opisujejo izenačevanje kot postopek, prek katerega naredimo sisteme družbe in okolja dostopne vsem ljudem z oviro. Predpogoji za enakovredno sodelovanje ljudi z oviro so opisani kot osveščanje, dostop do podpornih storitev, rehabilitacije (Tabaj, 2010: 15).

Dokument v sedmem pravilu omenja tudi zaposlovanje, ki predstavlja pomembno področje, ki ga je potrebno urediti. Govori o vzpostavitvi različnih ukrepov, ki bodo invalidom zagotavljale delo na trgu delovne sile tako v mestih kot tudi na podeželju. Pravila spodbujajo države, da aktivno odpirajo delovna mesta za ljudi z ovirami v rednem zaposlovanju ter uvajanju akcijskih programov, ki naj vključujejo razvoj delovnih mest za ljudi v oviro, prav tako kot tudi ustrezno usposabljanje in podporo pri zaposlitvi (Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov - Resolucija 48/96).

2.1.4 KONVENCIJA O PRAVICAH INVALIDOV

»Konvencija o pravicah invalidov je vsekakor izraz stoletnih teženj invalidov, da vsaka država izoblikuje holističen in komplementaren odnos do invalidov, v katerem invalidi seveda legalno uveljavljajo svoje pravice na področju človekovih svoboščin, hkrati pa invalidi tudi sami po svojih močeh uveljavljajo lastne aktivne socialne vloge, ki jih država predpiše z ustreznimi ukrepi« (Šuštaršič v Uršič, Tabaj, 2008: 15).

Ljudem z ovirami je pogosto onemogočena možnost za delo, šolanje in polno sodelovanje v družbi, kar ustvarja ovire za njihovo blaginjo in dobro počutje. Konvencija o pravicah invalidov je za njih izjemnega pomena, saj zagotavlja, da imajo invalidi dostop do enakih pravic in priložnosti kot vsi drugi. Konvencija o pravicah invalidov je bila sprejeta 13. decembra 2006 v New Yorku, veljati pa je začela 3. maja 2008 in v prvi vrsti deluje kot orodje, s katerim se zagotovi invalidom dejansko uživanje človekovih pravic in svoboščin. Osnovna načela, ki jih narekuje konvencija so dostojanstvo in samostojnost invalidov, vključevanje v skupnost, dostopnost, enake možnosti, prepoved diskriminacije, enake možnosti za oba spola. Leta 2008 je Konvencijo sprejelo že 130 držav pogodbenic, ki so se zavezale k zagotavljanju enakih pravic za invalide brez diskriminacije zaradi njihovih ovir (Zakon o socialnem vključevanju invalidov - prva obravnava 2007:1).

Konvencija v svojem bistvu predstavlja dokument, ki obravnava številna področja, na katerih lahko nastanejo ovire, kot so fizični dostop do zgradb, cest, prevozov ter dostop do informacij s pisnimi in elektronskimi komunikacijami. Cilj konvencije je tako prvič zmanjšanje fizičnih ovir, drugič pa stigme in diskriminacije, ki sta pogosto razlog za to, da so invalidi izključeni iz izobraževanja, zaposlovanja, zdravstva ter drugih storitev.

Dober primer prakse na področju vključevanja, solidarnosti in enakosti ter participacije v družbi, je Portugalska. Država namenja sredstva in pozornost ter posebno skrb ljudem z ovirami, saj ponuja ljudem, ki potrebujejo pomoč pri opravih in imajo razne ovire, dober sistem socialne pomoči. Poleg tega pa so vsi upravičeni do državne finančne podpore ter do dobro urejenega sistema socialne varnosti na področju izobraževanja, zaposlovanja in vključevanja. Portugalska se tako ne osredotoča samo na finančne ugodnosti in nadomestila za ljudi z ovirami, temveč večina zakonov in akcijskih programov spodbuja zaposlitve ljudi z ovirami in vključevanje le teh na trg dela (Smolej et. al. 2009).

2.1.5 AMSTERDAMSKA POGODBA

Amsterdamska pogodba je pomembna predvsem zaradi člena 6A, ki je plod kampanje Komisije za enake možnosti invalidov, da se tudi v Evropsko pogodbo uveljavi načelo nediskriminacije. Člen 6A se glasi: »Fundamentalne pravice in nediskriminacija«. Ta člen zavezuje članice EU do izključevanja vsakršne diskriminacije na osnovi spola, etnične pripadnosti, religije, invalidnosti, starosti ali drugačne spolnosti (Uršič in Švajger, 1997: 18).

Amsterdamska pogodba je pripeljala tudi do sprejetja Direktive Sveta 2000/78/EC o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Že uvodni člen nakazuje bolj globinsko spopadanje s diskriminacijo pri zaposlovanju, saj je namen Direktive »opredeliti splošni okvir boja proti diskriminaciji zaradi vere ali prepričanja, hendikepiranosti, starosti ali spolne usmerjenosti pri zaposlovanju in delu, zato da bi v državah članicah uresničevali načelo enakega obravnavanja«. Za hendikepirane osebe je pomemben predvsem 5. člen Direktive, ki govori o sorazmernih prilagoditvah delovnega okolja. To pomeni urejanje dostopnosti delovnega mesta, zagotovitev ustreznega usposabljanja za delo in enakovredno možnost sodelovanja in morebitnega napredovanja na delovnem mestu.

2.1.6 MADRIDSKA DEKLARACIJA

Leto 2003 je bilo razglašeno Evropsko leto invalidov in prav v Madridu so udeleženci Evropskega kongresa o invalidnosti (European Congress on Disability) sprejeli Madridsko deklaracijo, s katero so se zavezali k ozaveščanju javnosti o pravicah invalidov, zahtevali enake možnosti in posebno pozornost namenili tudi dvojni diskriminaciji. V dokumentu

Madridske deklaracije so prav tako omenjeni predlogi in izboljšanja na področju ureditve statusa ljudi z ovirami. Tako so pozvali vse Evropske članice, med katerimi je tudi Slovenija, da se zavežejo deklaraciji in se tako zavzamejo k aktivnemu sodelovanju in uresničevanju ciljev deklaracije (Madridska deklaracija, 2003).

Madridska deklaracija je bila sprejeta leta 2003 z namenom spodbujanja držav da spodbujajo uresničevanje človekovih pravic na lokalni ravni, saj se prav tu posamezniki soočajo z največjimi preprekami in kjer invalidske organizacije in ljudje z ovirami sami opravijo največ dela. Opozarja na to, da se je vedno bolj potrebno osredotočiti na opozarjanje, vzpodbujanje in izvajanje raznih aktivnosti na lokalni ravni (Uršič, 2008: 45).

Eden izmed pomembnih členov Madridske deklaracije predstavlja točka v zvezi z zaposlovanjem in vključevanjem ljudi z ovirami v današnjo družbo, katere namen je povečati možnost za vključevanje in zaposlovanje ljudi z ovirami na trgu dela. K temu so se zavezali predvsem zaradi dosedanje izključenosti, segregacije in diskriminacije ljudi z ovirami, saj Madridska deklaracija z različnimi členi omogoča vedno bolj neodvisno življenje, večje dostojanstvo in vključevanje. Z Madridsko deklaracijo je Evropski kongres torej želel spodbuditi oblasti različnih držav, da aktivno sodelujejo pri vključujoči politiki in utrjujejo ter razširjajo že sprejete ukrepe in programe (Madridska deklaracija, 2003).

2.1.7 EVROPSKA SOCIALNA LISTINA

Evropska socialna listina je nastala v Rimu leta 1950, ko so evropske države hkrati podpisovale Evropsko konvencijo za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. S podpisom te listine so se vse države Sveta Evrope zavezale, da bodo vsem svojim prebivalcem zagotovile enakovredno obravnavo, enak dostop do storitev in izboljšanje življenjske ravni in socialne blaginje (Kroflič v Uršič in Švajger, 1997: 15).

Evropska socialna listina državam podpisnicam tako nalaga, da skrbijo za državno blaginjo in hkrati zagotavljajo uresničevanje pravice do socialne varnosti. Posebej že v prvem delu omenja tudi invalide, kjer izrecno navaja pravico do samostojnosti, vključitve v družbo in sodelovanja v družbenem življenju. Navodilo Evropske socialne listine državam podpisnicam nalaga tudi, da morajo invalidnim osebam zagotavljati poklicno svetovanje, izobraževanje in usposabljanje skozi različne splošne programe ali s pomočjo drugih služb.

V 15. členu se Evropska socialna listina posebej posveča pravicam invalidov do neodvisnosti, vključevanja in sodelovanja. Omenja predvsem pospeševanje zaposlovanja invalidnih oseb v običajnem delovnem okolju, s pomočjo različnih ukrepov, ki bi delodajalce spodbujale, da invalide ne samo zaposlijo, ampak tudi obdržijo. Drugi del 15. člena poziva države da »pospešujejo njihov dostop do zaposlitve s pomočjo vseh ukrepov, ki spodbujajo delodajalce, da zaposlijo in obdržijo invalidne osebe zaposlene v običajnem delovnem okolju in prilagodijo delovne pogoje potrebam invalidov, ali če to zaradi invalidnosti ni mogoče, z urejanjem ali omogočanjem zaposlitve pod posebnim varstvom glede na stopnjo invalidnosti. V določenih primerih se lahko sprejmejo ukrepi za ustanovitev posebnih služb za zaposlovanje in pomoč (Ur. l. RS 24/1999).

Delovno okolje bi tako moralo biti prilagojeno potrebam invalidom, v kolikor pa to ne bi bilo mogoče naj bi države zagotavljale zaposlitev pod posebnim varstvom. Iz tega izhaja tretji del člena, ki pravi, da se lahko sprejmejo ukrepi za ustanovitev posebnih služb za zaposlovanje invalidov, ki jim pomagajo pri vključitvi v družbo in pri polni participaciji v skupnosti. Tudi z zagotavljanjem tehničnih pripomočkov, ki invalidnim osebam služijo za premagovanje različnih ovir in jim omogočajo dostop do prostočasnih in drugih aktivnosti (Ur. l. RS 24/1999).

2.1.8 KONVENCIJA št. 159 O POKLICNI REHABILITACIJI IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV

Mednarodna organizacija dela je organizacija pod okvirom Organizacije združenih narodov s sedežem v Ženevi. Je specializirana organizacija, ki deluje na področju zaposlovanja in poudarja temeljna načela zaposlitve. Namenjena je spodbujanju zaposlovanja in se zavzema za zaposlitev brez diskriminacije, torej enakopravno zaposlitev moških in žensk, vključno ljudi z oviro. Glavni cilji mednarodne organizacije dela so dostojno in produktivno delo v luči svobode, pravičnosti, varnosti in človekovega dostojanstva. Zavzema se za spoštovanje pravic na delovnem mestu, spodbujanje dostojnih možnosti zaposlovanja in ozavešča o nujnosti socialne zaščite na delovnem mestu (ILO, 2008: 5).

Eden izmed pomembnejših dokumentov, ki ga je sprejela Mednarodna organizacija dela, je Konvencija o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Sprejeta je bila 20. junija 1983 z namenom, da izenači pravice in možnosti zaposlovanja ljudi z oviro na trgu dela. Je

izrednega pomena, ko govorimo zaposlovanju ljudi z oviro, saj zagotavlja, da si vsak posameznik zagotovi primerno zaposlitev, jo obdrži in lahko tudi napreduje ter s tem poveča svoje možnosti pri vključevanju v družbo. Konvencija temelji na načelu zagotovitve ustreznih ukrepov, ki izboljšujejo možnosti za zaposlovanje ljudi z oviro na odprtem trgu delovne sile (Uršič, 2004: 12).

4. člen Konvencije o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov izredno poudarja načelo enakih možnosti ljudi z oviro in ostalih posameznikov na trgu dela. Omenja spoštovanje pravice do enakih možnosti in ter spodbuja države članice k sprejemanju pozitivnih ukrepov za večjo socialno integracijo in izboljšanje statusa ljudi z oviro.

Konvencija o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov se nadaljuje kot Priporočilo št. 168 o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, saj so v njej bolj podrobno opisani pomeni ter načela in razni postopki v zvezi z zaposlovanjem ljudi z oviro z namenom enake obravnave in zaposlitve. Priporočilo govori o varstvu zaposlitve in uveljavljanja raznih pravic za doseg večje dostopnosti, ter pomembnost združevanja predstavnikov invalidskih organizacij, delodajalcev in državnih predstavnikov (Uršič, 2004:12).

2.2 PRAVNI RED REPUBLIKE SLOVENIJE

2.2.1 USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Ustava je najvišji pravni akt Republike Slovenije, ki ureja ostale pravne in politične ureditve znotraj države. Je temeljni pravni akt, ki je podlaga vsej ostali notranji pravni zakonodaji. Ustava v posebnem poglavju ureja Človekove pravice in temeljne svoboščine, kjer kot prvo omenja enakost pred zakonom. 14. člen govori o zagotovitvi »enakih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino« (Ustava RS, Ur. L. RS 75/2016).

Ustava kasneje nadaljuje z uresničevanjem in omejevanjem pravic, pri čemer zagotavlja, da se nobena človekova pravica ali temeljna svoboščina ne more omejiti z izgovorom, da je ustava ne priznava. (prav tam, 15.člen). Prav tako kot Deklaracija človekovih pravic tudi Ustava Republike Slovenije priznava pravico do osebnega dostojanstva in varnosti in tudi svobodo dela. V 49. členu tako določa, da je vsakemu posamezniku zagotovljena svobodna

in prosta izbira zaposlitve ter da ima vsak državljan možnost pod enakimi pogoji dostopati do vsakega delovnega mesta. S tem se povezuje tudi 52. člen, ki opisuje pravice invalidov, pri tem pa zagotavlja varstvo in usposabljanje za delo, ki jim kasneje omogoča dejavno življenje v družbi.

Ustava Republike Slovenije opredeljuje državo kot socialno, kar pomeni, da upošteva socialne pravice posameznikov in skupin prebivalstva. Kljub temu pa Ustava ne zagotavlja nujno vsem državljanom uveljavljanja teh pravic, saj lahko pri pregledu dokumentacije dejanskega stanja vidimo, da se ljudje z ovirami, ki imajo status invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, ne morejo polnopravno udeleževati in sodelovati v družbi, saj so se zaradi statusa, ki jim odvzame poslovno sposobnost, primorani vključevati v socialno varstvene zavode, ki so v večini segregirani iz družbenega dogajanja, hkrati pa so tudi diskriminirani in jim ni zagotovljeno ustrezno pravno varstvo.

2.2.2 ZAKON O ZAPOSLOVNI REHABILITACIJI IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov je bil v Sloveniji sprejet leta 2004 in je nadomestil Zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb iz leta 1976, ki takrat ni zagotavljal ustreznega vključevanja invalidnih oseb v sfero dela.

Sedanji Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (v nadaljevanju ZZRZI) ureja pravice do zaposlitvene rehabilitacije, prav tako pa odgovarja na nekatera vprašanja glede zaposlovanja ljudi z oviro ter vzpostavlja razne ukrepe za zaposlovanje in financiranje. (Ur. L. RS 16/2007). Namen tega zakona je povečati število zaposlenih ljudi z oviro in urediti pogoje, da se bodo lahko enakovredno udeleževali na trgu dela, hkrati pa se bodo odstranile tudi družbene ovire in tako ustvarile enake možnosti za vse. (prav tam, 2. člen ZZRZI).

Bistvo tega zakona je, da zagotavlja čim večjo zaposljivost ljudi z oviro, hkrati pa čim večjo možnost, da oseba z oviro zaposlitev obdrži in v njej tudi osebnostno ter poklicno napreduje. Prepoveduje tudi diskriminacijo zaposlenih ljudi z oviro pred zaposlitvijo, med njo in tudi po prenehanju zaposlitve. Po ZZRZI se priznava tudi pravica do zaposlitvene rehabilitacije, ki ljudem z oviro zagotavlja spodbujanje, strokovno pomoč in podporo pri iskanju zaposlitve, kot tudi usposabljanje, spremljanje in motiviranje, da sprejmejo aktivno vlogo

iskalca zaposlitve. Komur je priznana pravica do zaposlitvene rehabilitacije, lahko po tem zakonu uveljavlja tudi pravico do denarnih nadomestil.

Problem Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb je predvsem ta, da izvzema posameznike s statusom invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb iz leta 1983. Tako 10. člen ZZRZI onemogoča ljudem z oznako oviranosti v duševnem razvoju, da bi vstopili na odprt trg delovne sile in se tako enakovredno potegovali za zaposlitve in pravice.

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov v svojem 35. členu (Ur. l. RS 16/2007) opredeljuje tudi programe socialne vključenosti, ki predstavljajo socialne programe, namenjene podpori in ohranjanju delovnih zmožnosti invalidov. Program socialne vključenosti v tem primeru predstavlja javni razpis, financiran iz državnega proračuna, kamor se lahko prijavijo razni izvajalci (društva, zavodi, podjetja). Ti programi so namenjeni za invalide, ki zaradi svojih ovir niso zaposljivi (po odločbi Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje), za invalide I. kategorije, ki nimajo pravice do invalidske pokojnine ter osebe z motnjo v telesnem in duševnem razvoju, ki nimajo možnosti vključitve v ustrezne socialno varstvene storitve. Namen programov je predvsem ohranjanje in razvijanje zmožnosti ter sposobnosti, še vedno pa pri programu socialne vključenosti govorimo o izplačilu nagrad, ki znašajo od 5-15% minimalne plače, kar je v letu 2013 predstavljalo 76 evrov (Brecelj, et al. 2014: 6). Kljub temu, da so programi socialne vključenosti namenjeni podpori, ohranjanju in razvijanju delovnih zmožnosti invalidov, pa še vedno gre za prostorsko segregacijo, saj - kot narekuje Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v razpisih - morajo biti ti programi v celoti prostorsko ločeni od drugih ukrepov, kar pomeni nasprotje od poimenovanja. Gre za izključevanje ljudi z ovirami (Rihter, 2015: 138).

V društvu za teorijo in kulturo hendikepa se zavzemajo za spremembe Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb ter poenotenju zakonov, ki urejajo področje invalidnosti, saj bi se tako lahko vsem ljudem z ovirami zagotovilo enakovredno in enakopravno dostopanje do možnosti zaposlitev in bi bili enako vključeni v kvotne sisteme, invalidska podjetja in podporno zaposlitev, s tem pa lažje dostopali tudi do raznih nadomestil in denarne pomoči (Nagode et. al 2009).

Uporabniška gibanja so se sicer zavzemala za pravice ljudi z ovirami, vendar se spremembe na področju zaposlovanja in socialne politike dogajajo zelo počasi, včasih pa napredka niti

ni. Pri tem gre predvsem za problem okolja, predvsem pa diskurza, ki ljudi z ovirami nenehno potiska na družbeni rob, saj jih zaradi ovir ne sprejemajo kot »polnopravnih« državljanov (Zaviršek, 2000: 3).

2.2.3 ZAKON O POKOJNINSKEM IN INVALIDSKEM ZAVAROVANJU

Prvi zakon, ki je v Sloveniji omenjal pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, je bil sprejet leta 1972 in je predstavljal osnovo za kasnejši Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je bil sprejet leta 1992, kasneje pa se je v letu 2010 zakon še enkrat posodobil (Belopavlovič, 2000).

Invalidnost je po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju podana, če se zaradi sprememb v zdravstvenem stanju, ki jih ni mogoče odpraviti z zdravljenjem ali ukrepi medicinske rehabilitacije in so ugotovljene v skladu s tem zakonom, zavarovancu zmanjša zmožnost za zagotovitev oziroma ohranitev delovnega mesta oziroma za poklicno napredovanje (63. člen, Ur. l. RS 96/2012). Kot pravijo na Zvezi delovnih invalidov Slovenije (2001): »[...] to ni kakršnakoli telesna, duševna ali druga prizadetost zavarovanca, ampak morajo biti podane določene trajne spremembe v zdravstvenem stanju, ki v tolikšni meri vplivajo na zavarovančevo delovno zmožnost, da pride do izgube ali vsaj zmanjšanja delovne zmožnosti.«

Oseba v oviro mora biti v prvi vrsti zaposlena na območju Republike Slovenije, pri čemer mora plačevati tudi prispevke ter Pokojninsko in invalidsko zavarovanje, da lahko kasneje ob primeru poškodbe na delovnem mestu ali poškodbe izven dela, uveljavlja pravice iz zavarovanja. Te ljudi z ovirami zakonodaja imenuje delovni invalidi, saj lahko pravice iz invalidskega zavarovanja pridobijo na podlagi opravljanja določenega pridobitnega dela, za katerega so pred poškodbo podpisali tudi pogodbo.

Delovne invalide, katerih vzrok za nastanek so lahko poškodba pri delu, poklicna bolezen, bolezen ali pa poškodba zunaj dela, se nadalje deli v 3 kategorije, pri katerih se ugotavlja preostala delovna zmožnost in sicer:

- I. kategorija – če zavarovanec ni več zmožen opravljati organiziranega pridobitnega dela ali ni zmožen opravljati svojega poklica in nima več preostale delovne zmožnosti;

- II. kategorija – če je zavarovančeva delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za 50% ali več;
- III. kategorija – če zavarovanec ni več zmožen za delo s polnim delovnim časom, lahko pa opravlja določeno delo s krajšim delovnim časom od polnega, najmanj štiri ure dnevno oziroma če je zavarovančeva delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50% ali če zavarovanec še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar pa ni zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela (ZPIZ-2, Ur. L RS 96/2012).

Delovni invalidi imajo prav tako različne vrste pravic, ki jih lahko uveljavljajo glede na stopnjo invalidnosti. Gre za razna nadomestila in invalidnine, ki zagotavljajo zavarovancu neko socialno varnost in predstavljajo nadomestek izgube plače zaradi nastanka invalidnosti. Prav tako so upravičeni do socialne denarne pomoči, če so zaradi invalidnosti nezmožni za delo, pridobijo lahko tudi dodatek za pomoč in nego, ki predstavlja mesečni dohodek za poplačilo stroškov nege, ki je nujno potrebna za opravljanje osnovnih življenjskih potreb (Ur. l. RS 96/2012).

2.2.4 ZAKON O DRUŽBENEM VARSTVU DUŠEVNO IN TELESNO PRIZADETIH OSEB

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (v nadaljevanju ZDVDTP) je bil sprejet leta 1983 in se do današnjega dne ni veliko spreminjal. Leta 2019 ga bo nadomestil Zakon o socialnem vključevanju, ki je za ljudi z oviro boljši, saj poleg enakopravnejšega obravnavanja invalidnih oseb nov zakon vključuje tudi možnost prehajanja med statusi in možnost ohranitve nadomestil kljub zaposlitvi.

V tem času je v veljavi še vedno ZDVDTP, ki: »[...] ureja oblike družbenega varstva zmerno, težje in težko duševno ter najtežje telesno prizadetih oseb, ki se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo in pri katerih je ugotovljeno, da je prizadetost nastala v otroški oziroma mladostni dobi do dopolnjenega 18. leta starosti oziroma v času rednega šolanja, vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti« (Ur. l. SRS 41/1983).

Klasifikacija ljudi z ovirami, ki jih zajema ZDVDTP, je omenjena v Pravilniku o normativih in standardih socialnovarstvenih storitev. Posameznik, ki ima status invalida po ZDVDTP, pridobiva razne pravice do varstva v različnih socialno varstvenih zavodih, pridobi tudi nadomestilo za invalidnost ter dodatek za tujo nego in pomoč. Vsi ti stroški se krijejo iz državnega proračuna, če ima posameznik stalno prebivališče v Republiki Sloveniji.

Večina ljudi, ki imajo status invalida po ZDVDTP, prejema sicer socialno nadomestilo za invalidnost, vendar ima odvzeto poslovno sposobnost, je postavljena pod skrbništvo ali pa je njihovim staršem podaljšana roditeljska pravica. Zakon o družbenem varstvu je zastarel in se še vedno v veliki meri opira na medicinski model in ne upošteva vedno bolj uveljavljenega socialnega modela. Težava pri zakonu je v tem, da zakon ne upošteva individualnih potreb posameznika ter ljudi z ovirami izključuje iz postopkov odločanja (Kresal, 2009: 42).

2.2.5 ZAKON O IZENACEVANJU MOŽNOSTI INVALIDOV

Zakon o izenačevanju možnosti invalidov je bil v državnem zboru sprejet leta 2010 in ima nalogo zagotavljanja enakih možnosti ter preprečevanje diskriminacije, izključenosti na podlagi telesnih in intelektualnih ovir, prav tako pa določa enake možnosti za vse v vseh sferah človekovega življenja. Zakon opredeljuje ljudi z ovirami kot osebe z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi in senzoričnimi okvarami ter težavami v duševnem zdravju, ki jim v povezavi z različnimi drugimi ovirami onemogočajo, da bi lahko enakovredno sodelovali in se udeleževali v družbi. Zakon razrešuje te ovire z različnimi ukrepi kot so zagotovitve raznih pripomočkov za premagovanje ovir, prav tako kot tudi dostopnost do izobraževanja in enakopraven dostop do storitev socialnega varstva (Bužan, Grubešič, Šelih, 2016: 13).

Med temeljna načela tega zakona spadajo spoštovanje pravic, zagotavljanje enakih možnosti ter sprejemanje ljudi z oviro brez možnosti diskriminacije. Zakon daje poudarek predvsem dostopu do raznih storitev, denarne pomoči in pripomočkov, ki zagotavljajo bolj enakopravno družbo, govori pa tudi o dejavnostih, ki jih je nujno potrebno načrtovati za zagotavljanje enakih možnosti, torej dostop do vseh storitev, ne glede na oviro (Ur. L. RS 94/2010).

Stanje v Sloveniji še vedno prikazuje možnosti nadgrajevanja, saj dokumentacija prikazuje dejansko stanje, kjer se ugotavlja nedosledno izvajanje zakonodaje na področju dostopnosti okolja za socialno vključevanje ljudi z ovirami. Ovire se kažejo predvsem pri slabi dostopnosti do zgradb javnega značaja, slabo delovanje pripomočkov za transport ljudi z ovirami in razne ovire pri izvajanju storitev socialnega varstva. Strokovnjaki tako navajajo številne probleme, ki bi v osnovi s sprejetimi ukrepi že morali biti rešeni, vendar so ugotovili da se stanje na tem področju ni spremenilo na bolje. Hkrati strokovnjaki pozivajo državo, naj predloge ukrepov, ki jih je sprejela in si jih zadala, dokončno pretvori v konkretne dejavnosti in odpravi nepravilnosti (Uršič et al. 2008: 66).

Strokovnjaki s področja duševnega zdravja opozarjajo predvsem na neenotnost obravnavanja invalidnosti. V vseh zakonodajah, ki zadevajo invalide, so velikokrat le-ti nevidni in le redko vključeni v delovne skupine za nadgrajevanje ali spremljanje zakonov. Kritično izpostavljajo tudi to, da so kot invalidi, ki so pridobili ta status prek Zakona o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb, izvzeti iz več zakonov, tudi Zakona o izenačevanju možnosti invalidov. Obenem izrecno nasprotujejo definiciji termina »invalid« v tem zakonu, saj je uporaba duševna okvara neustrezna in diskriminatorna (Tabaj, 2013: 13).

2.2.6 AKCIJSKI PROGRAM ZA INVALIDE 2014-2021

Slovenija se je leta 1991 zavezala, da bo razvijala in nenehno izboljševala položaj invalidov v državi, zato je tega leta podpisala tudi Konceptijo razvojne strategije invalidskega varstva. Konceptija je bila sestavljena iz petih pomembnih točk, ki zajemajo novejšo opredelitev invalidnosti z vidika socialnega modela, poskušala je odpreti vprašanja glede življenja invalidov, od izobraževanja, zaposlovanja in pravnega varstva. Kasneje je leta 2006 sprejela svoj prvi Akcijski program za invalide, sedemletni načrt, ki zagotavlja pravico do enakosti, enako obravnavo in zajema tudi načrte in ukrepe za uresničitev programa (Akcijski program za invalide 2014-2021).

Akcijski program je tesno povezan z Zakonom o izenačevanju možnosti invalidov, saj je potrebno ukrepe, ki so v tem zakonu sprejeti, nenehno izvrševati, za kar je zadolženo Ministrstvo, ki je pristojno za invalidsko varstvo. Ministrstvo tako vsakih 5 let pripravi Akcijski program za invalide, hkrati vsako leto ob koncu leta objavi letno poročilo. Poleg Zakona o izenačevanju invalidov, Akcijski program temelji tudi na Konvenciji o pravicah invalidov, ki jo je dolžan spoštovati (Bužan, Grubešič, Šelih 2016: 14).

Z akcijskim programom za invalide 2014-2021 si država prizadeva, da bi bili ljudje s statusom invalida enakovredni člani družbe, odpira se tudi vprašanje predsodkov in stereotipov, ki jih v akcijskem programu poskušajo odpraviti na vseh področjih človekovega življenja. Glavni namen akcijskega programa, ki ga vsako leto za to imenovana delovna skupina tudi spremlja in nadzoruje je, da spodbuja zagotavljanje enakih človekovih pravic, opozarja na kršitve le-teh in da postane orodje za uresničitev ciljev na področju obstoječe problematike (MDDSZ b. d.).

Eden izmed ciljev Akcijskega programa je tudi zaposlovanje, pri katerem se zavedajo omejitev, ki sovpadajo s statusom invalida, zato se zavzemajo za zagotavljanje raznih ukrepov in ciljev, ki bodo invalidom priskrbeli večje število delovnih mest in boljšo izhodiščno točko pri zagotovitvi zaposlitve. Poleg iskanja rešitve glede zaposlovanja pa se je država v Akcijskem programu zavezala k iskanju rešitve glede statusa invalidov ter spremembo zakonodaje, ki bo zagotavljala prehod med zaposlitvijo in statusom invalida, ne pa izgube nadomestil (Bužan, Grubešič, Šelih, 2016: 14).

Posebno skrb namenjajo predvsem ljudem s težavami v duševnem zdravju, saj se zavedajo, da ti velikokrat niso vključeni v skupnost, socialne mreže. V prihodnosti so se zavezali k reševanju problema denarnih prejemkov in zagotavljanja socialne varnosti ljudem z oviro (Bužan, Grubešič, Šelih, 2016: 14).

Ukrepi Akcijskega programa se navezujejo na zagotavljanje zaposlitev za ljudi s statusom invalida in sicer gre za poenotenje meril za ugotavljanje potreb in pomoči ter zagotavljanje sistema podpore delodajalcem, ki želijo zaposliti ljudi z oviro. Poskuša izboljšati zaposljivost ljudi z oviro tudi pri zagotavljanju ustreznih pripomočkov, ki jih potrebujejo za prilagoditev. Zavzema se za izobraževanja na področju zaposlovanja ljudi z oviro ter med svojimi ukrepi omenja tudi prehod invalida iz statusa uživalca socialnih pravic v status iskalca zaposlitve in obratno (MDDSZ, b.d.).

2.2.7 ZAKON O SOCIALNEM VKLJUČEVANJU

Zakon o socialnem vključevanju, ki je bil sprejet julija leta 2018, v veljavo pa bo stopil z letom 2019, bo nadomestil zastarel Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb iz leta 1983. Nov zakon ponuja nove rešitve pri odpravi sedanje neustrezne veljavne ureditve, na katero so opozarjali tako posamezniki kot tudi invalidske organizacije in različni zavodi. Z novim zakonom o socialnem vključevanju se bodo začeli uveljavljati tudi nekateri cilji Akcijskega načrta za obdobje 2014-2021 (Bac, Bužan, Grubešič, Šelih, 2016: 16).

Namen zakona je opredeljen v 2. členu Zakona o socialnem vključevanju (v nadaljevanju ZSVI), kjer je opisano, da je potrebno ustvarjati pogoje za čimbolj enakovredno in enakopravno življenje oseb z ovirami, prav tako pa urediti pravico do socialno varstvenih storitev. Zakon spodbuja samostojno življenje in čim večje socialno vključevanje ljudi z

oviro v skupnost, izobraževanje, s tem da jim zagotavlja vključevanje v različne programe in usposabljanja (Ur. l. RS 30/2018).

Novosti, ki jih ta zakon prinaša, se nanašajo na pravice do denarnega nadomestila, saj se po novem zakonu pri določitvi le-te upoštevajo tudi posebne okoliščine. S tem zakonom bo lahko več ljudi pridobilo status invalida in s tem koristilo pravice, ki izhajajo iz tega zakona. Ljudje z oviro bodo imeli možnost uveljavljati dodatne storitve podpore, hkrati pa bodo lahko prehajali med statusi iz socialnega varstva na trg delovne sile in obratno, pri tem pa se jim ne bo potrebno odreči statusu invalida. To pomeni, da se bodo tudi ljudje s statusom invalida, ki bo pridobljen po tem zakonu, lahko zaposlili pod normalnimi pogoji in za svoje delo prejeli tudi plačo.

2.2.8 ZAKON O SOCIALNEM VARSTVU

Pojem socialne varnosti opredeljuje družbeni socialni sistem, ki zagotavlja varnost dohodka ob nastanku najbolj obremenjujočih dogodkov v življenju posamezne osebe ali skupine ljudi. Predstavlja zaščito, ki jo družba zagotavlja svojim članom v primeru izpada dohodka ali nenadnih stroškov skozi proces družbene solidarnosti (starševstvo, bolezen, družinske dajatve, poškodbe pri delu).

Pravica do socialne varnosti je opredeljena v mednarodnem pravu, natančneje je bila prvič omenjena v Konvenciji Mednarodne organizacije dela št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti v letu 1952. V nacionalni opredelitvi pojem socialne varnosti pomeni sistem socialne pomoči, ki obsega:

- Sistem socialnih zavarovanj (pokojninsko in invalidsko zavarovanje, obvezno zdravstveno zavarovanje, starševsko zavarovanje,..),
- Sistem socialne pomoči (ni omenjeno v ustavi, vendar vsebinsko obstaja v Zakonu o delovnih in socialnih sodiščih, kjer govori o sistemu socialne varnosti ter o socialni pomoči),
- Družinski prejemki,
- Socialna varnost (Zakon o socialnem varstvu, Zakon o socialno varstvenih prejemkih, Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev),

- Socialne ugodnosti (boni, subvencioniran prevoz, davčne olajšave).

Zakon o socialnem varstvu (v nadaljevanju: ZSV) v prvem členu (Ur. l. RS 3/2007) opisuje socialno varstveno dejavnost, ki naj bi obsegala preprečevanje in iskanje rešitev pri socialni problematiki vsakega državljana, njegove družine ali skupin prebivalstva. Nadaljuje v 3. členu opredeljuje obseg teh pravic, ki so namenjene ljudem v stiski, ki si sami ne morejo zagotoviti materialne varnosti zaradi okoliščin, na katere nimajo vpliva (Ur. l. RS 3/2007).

Flaker definira socialno varstvo kot sistem socialne varnosti, ki je izrazito korelativen in subsidiaren, saj dopolnjuje formalne in neformalne sisteme socialne varnosti, takrat in tam, kjer odpovedo. Nadomešča torej odgovore na stisko na ravni družine, skupnosti in socialne mreže ter tudi tam, kjer odpovedo funkcije drugih formalnih sistemov socialne politike (Flaker, 2013: 22).

ZSV se v svojem obsegu osredotoča tudi na ljudi z oviro, katerim zagotavlja tako institucionalno varstvo, kot tudi vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji. Institucionalno varstvo je v zakonu zagotovljeno osebam z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju. V institucionalnem varstvu se zagotavlja vodenje in varstvo, ki sta v 17. členu opisana kot »celovita skrb za odraslo telesno in duševno prizadeto osebo, pri kateri gre za razvijanje individualnosti in harmoničnega vključevanja v skupnost in okolje« (Ur. l. RS 3/2007).

Temelj Zakona o socialnem varstvu je primanjkljaj in stiska. Zakon že v začetku za nadaljnje razvrščanje v skupine, ki bodo deležne socialnega varstva, klasificira, označuje in posredno stigmatizira. Kot navaja Flaker (2013: 84), mora uporabnik že v začetku ob uveljavljanju pravice do socialne varnosti izkazati svojo stisko, primanjkljaj, potrebo. To je samo po sebi stigmatizirajoče dejanje, saj se človek mora že v začetku ponižati, da bi lahko bil potencialen prejemnik storitev.

Kasneje se to v primeru ljudi z oviro nadaljuje. Namesto, da bi Zakon iskal mehanizme, ki bi uporabnike socialno varstvenih storitev čim bolj vključevali v družbo in bi v prihodnosti mogoče zaradi uspešnosti teh mehanizmov prenehali uporabljati socialno varstvene storitve, Zakon raje nudi kontinuirano skrb za ljudi z oviro, ki je v večini primerov segregirana iz družbenega okolja, brez možnosti izbire in pa preveč posplošena.

3 DELO IN ZAPOSLOITEV

Delo v današnjem času predstavlja najbolj enovit in najbolj obsežen del dejavnosti v življenjskem ciklu vsakega posameznika. Predstavlja resurs družbenega bogastva in osebnega bogastva vsakega posameznika (Svetlik, 1991:19). Delo predstavljajo dejavnosti, ki jih posamezniki izvajamo znotraj družbenih odnosov, predstavljajo nekaj nujnega in nekaj, kar drugi cenijo ter kar nam prinaša več vrst nagrad (Mrčela, 2002: 30).

V Splošni deklaraciji človekovih pravic, ki je bila s strani Generalne skupščine Združenih narodov sprejeta leta 1948, je v 23. členu opisana pravica do dela, kjer je jasno zapisano, da ima: »[...] vsakdo pravico do dela in proste izbire zaposlitve, do pravičnih in zadovoljivih delovnih pogojev in do varstva pred brezposelnostjo. Vsakdo ima, brez kakršne koli diskriminacije, pravico do enakega plačila za enako delo« (Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948).

Pravica do dela in plačana zaposlitev pa za posameznika ne pomeni zgolj denarne, ekonomske varnosti, vendar ima tudi veliko psiholoških funkcij. V službi preživimo tretjino dneva, kar pomeni, da smo v veliko primerih tudi v interakciji z drugimi ljudmi, posledično delo predstavlja tudi socialno mrežo vsakega posameznika.

3.1 *POMEN ZA POSAMEZNIKA*

Plačano delo posamezniku predstavlja enega najpomembnejših virov samopotrditve. Izvira iz občutka, da si zmožen dobro opraviti delo, dokaz za dobro opravljeno delo pa je plačilo (Lamovec, 2003). Prav tako je pravica do plačanega dela opisana v tudi v Deklaraciji človekovih pravic, kjer v 23. členu zagotavlja vsakemu posamezniku pravico do proste izbire dela in zaposlitve, pravičnih delovnih pogojev, varstva pred brezposelnostjo ter pravice do enakega plačila za enako delo.

Zaposlitev in plačano delo posamezniku daje strukturo dneva in življenja. Poleg finančnega vidika, ki daje ekonomsko in socialno varnost, uporabnika plačano delo do neke mere rešuje pred padcem na družbeno dno, saj si s plačanim delom lahko zagotovi in privošči stvari, aktivnosti, se aktivno vključuje v družbeno dogajanje. Delo avtomatsko vključuje posameznika v socialno okolje. Zaposlitev na delovnem mestu prav tako zagotavlja obstoj, vključenost v skupnost in prosperiteto socialnih veščin in utrjuje socialni status (Plemelj, Gričar, 2012: 12).

»Delo je pogodbeno osnova našega sodelovanja v družbi. Z njim se pravzaprav vključujemo v družbo, si organiziramo čas, pridobimo prijatelje ali vsaj sodelavce. Služba, poklic, spretnosti in izdelki so vir poistovetenja, naše identitete. Delo nam omogoča, da se počutimo koristne, da kaj prispevamo družbi. Je torej vir dejavnosti, dohodka, statusa, organizacije, izkušnje in vključenosti v družbo« (Flaker, et. al.2011: 78).

Delo v družbi predstavlja najbolj poglobljeno sfero, saj v veliki meri določa družbeni položaj in samopodobo. Če posameznik ni vključen v to sfero življenja, poleg revščine tvega tudi socialno izključenost, diskriminacijo in kasneje vedno težji dostop do varnega in dobro plačanega dela oziroma zaposlitve. Lahko trdimo, da se naša identiteta dokončno oblikuje na podlagi vrste dela, saj je družbeno konstituirano in splošno sprejeto kot norma (Zidar v Flaker, Rafaelič, 2012: 62).

Če dela zaradi ovir, pomanjkanja delovnih mest nismo zmožni dobiti, država takšnim posameznikom prek razvite socialne politike zagotavlja razna denarna nadomestila, ki naj bi nadomestila finančni primanjkljaj.

V ustavi Republike Slovenije je v 50. členu opisana pravica do socialne varnosti, ki omenja, da imajo vsi državljani pod enakimi pogoji pravico do socialne varnosti, do dostopa do nadomestil in urejenega zdravstvenega, pokojninskega, invalidskega ali drugega socialnega zavarovanja.

Vendar pa denarno nadomestilo ni rešitev za brezposelnost in nezmožnost zaposlitve ter bi moralo predstavljati zadnjo možnost. O posamezniku je potrebno tudi takrat, ko nima dela in zaposlitve in za ta nima nadomestila, premišljevati, kako ohraniti posameznikovo družbeno vključenost prek dejavnosti, zagotovitev dohodkov in pozitiven status v družbi (Flaker et. al. 2011: 79).

Plačano delo in zaposlitev torej za posameznika pomenita veliko več kot le zaslužek. Predstavlja del nas, del naše identitete, zagotavlja nam vključenost v družbo in enakopravnost. Za ljudi z intelektualnimi ovirami to predstavlja problem. Kljub zavezanosti države, da bo spoštovala in uresničevala Splošno deklaracijo človekovih pravic, je z zakonodajo še vedno onemogočena enakopravna vključenost na trg dela in aktivno vključevanje v politiko zaposlovanja. Brezposelnost za ljudi z intelektualnimi ovirami ne pomeni zgolj finančne prikrajšanosti, pomeni tudi kulturno izolacijo, manj možnosti za razvoj socialne mreže, vse to pa vodi v povečevanje stigme in izključenost iz družbe.

3.2 ONEMOGOČANJE ZAPOSLOVANJA LJUDI Z OVIRO

Ljudje z ovirami so že od nekdaj na področju dela in zaposlovanja podvrženi omejevanju in segregaciji ter izključenosti iz možnosti zaposlovanja (Rihter, 2015: 137). Od srednjega veka pa vse do danes so nenehno opazovani, obsojani zaradi njihovih ovir oziroma tako imenovanih »pomanjkljivosti« in nezmožnosti za delo. Definirali so jih za nezaposljive, kar je v času industrijske dobe, ko je bila delovna zmožnost posameznika v središču dogajanja, pripeljalo do družbene odrinjenosti, prehoda v revščino in stigmatizacijo.

V boju proti prostorski segregaciji, diskriminaciji in oznaki nezmožnosti za delo so se ljudje z oviro v 60. letih prejšnjega stoletja združili v razne organizacije, s katerimi so pozvali družbo ter države, da zakonsko uredijo njihov položaj, jim z določeno pomočjo in podporo zagotovijo zaposlitev in odpravijo vse omejitve.

Kljub temu, da so se države odzvale in začele sprejemati razne ukrepe in programe, s katerimi so določile postopke za večjo zaposljivost ljudi z oviro ter omogočile enake možnosti, pa status ljudi z intelektualnimi ovirami še vedno ni urejen. Kljub temu, da obstaja vedno več delovnih mest v običajnem delovnem okolju namenjenih invalidom, so ljudje z intelektualnimi ovirami, ki imajo status invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb še vedno med najbolj prikrajšanimi. Imamo namreč dva že prej omenjena zakona, po katerih človek dobi status invalida, in sicer Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ter Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Pri drugem zakonu predstavlja oviro predpostavka, da so ljudje z intelektualno oviro »nesposobni« samostojnega življenja, odvisni od pomoči drugih. V tem primeru jim zakonodaja odvzame poslovno sposobnost, postavi pod skrbništvo ali pa staršem podaljša roditeljsko pravico.

3.2.1 ODVZEM POSLOVNE SPOSOBNOSTI

»Poslovna sposobnost (sposobnost za dejanja) je sposobnost osebe, da samostojno sklepa pravne posle in da sama pridobiva pravice in prevzema tudi obveznosti« (Dobovičnik, 1993: 137).

Poslovna sposobnost pomeni, da lahko človek sklepa pravne posle in je aktiven v pravnem prometu. Pridobi se z dopolnjenim 18. letom starosti, delna pa že s 15. letom starosti. V njej so zajete različne pravice, kot so volilna pravica, pravica do sklepanja zakonske zveze in tudi pravica do dela. Osebam z intelektualnimi ovirami v večini odvzamejo poslovno sposobnost. Ta se jim največkrat odvzame na zahtevo staršev, skrbnikov ali centrov za socialno delo, v postopku odvzema poslovne sposobnosti pa se odloča o človekovi (ne)sposobnosti sklepati pravne posle. Odvzem poslovne sposobnosti ureja Zakon o nepravdnem postopku, ki v svojem 44. členu določa, da sodišče v postopku za odvzem poslovne sposobnosti odloča o delnem ali popolnem odvzemu poslovne sposobnosti osebam, ki zaradi duševne bolezni, duševne zaostalosti, odvisnosti od alkohola ali mamil ali iz drugega vzroka, ki vpliva na psihofizično stanje, niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi (Ur. l. RS 10/2017).

Kot pravi Dobovičnik (1993: 138), se sodišče sklicuje na posameznikovo telesno ali duševno prizadetost, saj človeku odvzamejo poslovno sposobnost z razlogom nesposobnosti skrbeti zase, za svoje pravice in druge pravne koristi.

Osebe z intelektualnimi ovirami, ki jih strokovnjaki poimenujejo kot zmerna, težja ali težka motnja v duševnem razvoju, po Zakonu o družbenem varstvu pridobijo status invalida in so pri tem neskladno z mednarodno priznanimi zakoni in deklaracijami avtomatsko označeni kot nesposobni samostojnega življenja in opravljanja zaposlitvene dejavnosti, s tem statusom pa so jim priznane le določene socialne bonitete, ki ne spodbujajo socialnega vključevanja. Tako osebe tak status v večini primerov ohranijo vse življenje in zaradi dragih in dolgotrajnih postopkov večinoma nimajo pravice do ponovne ocene. Zaposlijo se lahko le pod pogojem, da se odrečejo »statusu invalida« pri čemer izgubijo vse pravice, ki jim običajno po tem zakonu pripadajo (Open society institute 2005: 33).

Država tako s pomočjo centrov za socialno delo in z odločitvijo sodišča odloči, kdo bo v družbi zaznamovan z nalepko posameznika »nesposobnega« za udejstvovanje v zaposlitveni sferi življenja. Osebi se s tem odvzame vse pravice in odgovornosti, ki jih pridobi in so ji zagotovljene z ustavo (Kapelj, 2004).

V praksi študentov smo prisostvovali primeru, pri katerem so moškemu iz zavoda zavrnilo prošnjo za vrnitev poslovne sposobnosti zgolj zaradi njegovega zunanje videza. Za to so bili zaslužni psihiatri, ki so se na podlagi njegovih oblačil, ki jih je dobil v zavodu, saj svojih ni imel, odločili, da ga bodo označili za »neuravnovešenega«. Brez kakršnegakoli razgovora

in želje, da bi uporabnika spoznali, mu dali pravico in možnost pridi do besede, so mu s ponovno zavrnjeno prošnjo za vrnitev poslovne sposobnosti odvzeli vse pravice, ki so mu načeloma zagotovljene z ustavo.

Pri postopku odvzema poslovne sposobnosti gre za hudo omejitev in prav tako prekomeren poseg v človekove pravice, kar za posameznika pomeni omejitve pri samostojnem odločanju, uveljavljanju svoje volje in varstvu svojih pravic ter interesov.

Prav tako se na Hrvaškem center za pravno zastopanje oseb s težavami v duševnem zdravju (Mental Disability Advocacy Center) bori proti kršitvi zakonodaje. Kljub temu, da je Hrvaška sprejela vse pomembne dokumente in konvencije, ki zahtevajo ureditev zakonodaje na področju ljudi z ovirami, še vedno ni uspela uskladiti poenotenja med zakonodajnimi okvirji in izvedbo le teh, kar pušča veliko ljudi z ovirami brez ustrezne podpore. Ti ljudje se še vedno srečujejo s stigmo, izolacijo in diskriminacijo. Omenjajo, da obstaja sistem, ki je zasnovan na tem, da naj bi ščitil interese ljudi z intelektualnimi ovirami, ki so vpeti v sistem institucionalnega varstva; vendar pa gre pri odvzemu poslovne sposobnosti oseb za kršenje človekovih pravic, ki vključujejo pravico do dela, poroke, vzgoje, nadzor nad lastnim denarjem in premoženjem ter pravico do samostojnih odločitev o tem, kje in s kom želijo živeti (MDAC, 2011: 51).

Osebe, ki jim je odvzeta poslovna sposobnost, so z odločbo sodišča označene kot nesposobne, zato jim je dodeljen skrbnik. To za ljudi pomeni odvzeto možnost odločanja o vsakodnevni stvareh in odvisnost od druge osebe ali institucije javnega značaja v vseh sferah posameznikovega življenja. Z odvzeto poslovno sposobnostjo jim je kršena pravica do enakega varstva pravic, ki po zakonu določa, da mora biti vsakemu posamezniku zagotovljeno priti do besede v postopkih, ki zadevajo njega, njegove pravice in dolžnosti.

V Sloveniji socialni delavci na problematiko instituta odvzema poslovne sposobnosti že dolgo opozarjajo, saj obstoj instituta prikazuje zastarelost slovenske zakonodaje, ki ne upošteva trendov v socialnem varstvu. Gre namreč za to, da odvzem poslovne sposobnosti bistveno poseže v človekove pravice, hkrati pa se z njim v praksi ne dosega njegov cilj, kar je usposabljanje oseb za samostojno življenje. Slovenija bi tako morala slediti ostalim evropskim državam kot sta Nemčija in Švedska, ki sta že v 90. letih prejšnjega stoletja odpravili odvzem poslovne sposobnosti in se tako bistveno približali ureditvi področja ljudi z ovirami (Narat, Jesenovec, 2013: 375).

V primeru odvzete opravilne sposobnosti govorimo o polnem skrbništvu, v primeru delnega odvzema poslovne sposobnosti pa o delnem skrbništvu, ki je razloženo v nadaljevanju.

3.2.2 POSTAVITEV POD SKRBNISTVO

Zakonodaja, ki ureja področje skrbništva, se v Sloveniji v zadnjih tridesetih letih praktično ni spremenila. Poleg zastarele terminologije je zastarela tudi vsebina zakonodaje, ki je v nasprotju z aktualnimi socialnimi trendi v socialnem varstvu (Kobal, 2006: 36).

Področje skrbništva ureja Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur. l. RS 82/2015), ki statut skrbništva deli na tri vrste. Prva vrsta govori o skrbništvu mladoletnih, katerih starši za njih ne skrbijo. Druga vrsta skrbništva je skrbništvo za posebne primere, ki se uporablja v primerih neznanega prebivališča, premoženjske skrbi ali za druge primere, kadar je to potrebno. Tretja vrsta je skrbništvo nad osebami, ki imajo odvzeto poslovno sposobnost.

ZZZDR v 1. odstavku 9. člena opredeljuje skrbništvo kot posebno obliko varstva mladoletnikov, za katere starši ne skrbijo, za polnoletne osebe, ki niso sposobne skrbeti zase, za svoje koristi in pravice ter tudi varstvo drugim osebam, ki niso zmožne skrbeti same zase in za svoje koristi (Ur. l. RS 84/2015). Za skrbnike so v večini primerov imenovani družinski člani, v kolikor pa jih posameznik nima, vlogo skrbnika prevzame Center za socialno delo, ki kasneje odloča o različnih sferah posameznikovega življenja kot so premoženje, bivanje; kar pomeni, da skrbniki v celoti odločajo o vseh vidikih posameznikovega življenja.

V primerih, ko posameznik nima družinskih članov, se za skrbnika postavi Center za socialno delo, ki pa večino časa ni v stiku s posameznikom, ga ne pozna osebno, niti ne pozna njegovih vzorcev in želja. Prav tako gre tukaj omeniti kolizijo interesov, do katere prihaja v primerih, ko center v primeru postopka odvzema poslovne sposobnosti in postavitve pod skrbništvo predstavlja hkrati predlagatelja postopka za odvzem poslovne sposobnosti, obenem pa tudi zastopnika osebe, proti kateri teče postopek. To predstavlja pristransko in subjektivno opravljanje javnih nalog in nezdružljivost posameznih funkcij centrov za socialno delo (Narat et al. 2013: 22).

Postavitev pod skrbništvo za posameznika pomeni odvzem pomembnih človekovih pravic kot so volilna pravica, pravica do poroke, pravica do dela. Odrasli, kateri so postavljeni pod

delno skrbništvo, še vedno ohranijo delno opravilno sposobnost, kar pomeni, da lahko nekatere posle sklepajo sami, brez privolitve svojega skrbnika. V tem primeru lahko podpišejo tudi pogodbo o zaposlitvi in se zaposlijo. Nasprotno pa odrasle osebe, katerim je poslovna sposobnost popolnoma odvzeta, tako nimajo pravice vstopanja na trg dela, tudi če bi se skrbnik strinjal z zaposlitvijo. Vključeni so lahko torej le v varstveno delovne centre in druge socialne programe pod posebnimi pogoji (Open society institute, 2005: 36).

Tanja Lamovec (1993) pri postopku odvzema poslovne sposobnosti in postavitve pod skrbništvo omenja predvsem grob poseg v človekove pravice in temeljne svoboščine. Ko govorimo o odvzemu poslovne sposobnosti, se moramo zavedati, da vsi postopki kršijo človekove pravice, ki jih mora spoštovati vsaka država. Potrebno je razmisliti o drugih rešitvah in spremembah zakonodaje, kajti država ne bi smela instituta skrbništva prepustiti zgolj družini ali centru za socialno delo, saj imamo na eni strani problem preobremenjenosti strokovnih delavcev, na drugi strani pa lahko pride do finančnega okoriščanja s strani družine oziroma posameznika, ki ima status skrbnika.

Namesto o polnem skrbništvu bi lahko država začela razmišljati vsaj v smeri skrbništva za poseben primer, pri katerem gre za postavitev skrbnika za poseben primer ali za določeno vrsto opravił odsotni osebi, ki nima znanega prebivališča, niti zastopnika, neznanemu lastniku premoženja, pa tudi za druge primere, kadar gre za varstvo pravic in koristi posameznika (Ur. l. RS 69/2004).

Pri tem se lahko skrbnika postavi za primere, kjer posameznik dejansko potrebuje pomoč in podporo; o situacijah, v katerih pa je lahko samostojen, pa lahko sam odloča brez odobritve skrbnika. To bi za posameznika pomenilo večjo možnost sklepanja zaposlitev in večjo samostojnost v življenju. Še vedno pa se je potrebno zavedati, da odvzem poslovne sposobnosti in postavitve pod skrbništvo pomeni kršitev človekovih pravic. Potrebno je kritično ovrednotiti uporabo tega instituta, saj je njen namen posamezniku pomagati, ne pa jemati.

3.2.3 PODALJŠANJE RODITELJSKE PRAVICE

Zakon o nepravdnem postopku (v nadaljevanju ZNP) opredeljuje tudi institut podaljšanja roditeljske pravice, ki sicer v preteklosti v praksi ni bil uporabljen pogosto, vendar pa se strokovni delavci in Centri za socialno delo v tem času vedno bolj zavzemajo za uporabo instituta podaljšanja roditeljske pravice. Podaljšanje roditeljske pravice je v 118. členu ZNP

imenovano in upravičeno kot odločba, kjer se roditeljska pravica podaljša tudi čez otrokovo polnoletnost, če otrok zaradi telesne ali duševne prizadetosti ni sposoben, da sam skrbi zase, za svoje koristi in pravice (Ur. l. RS 10/2017).

Podaljšanje roditeljske pravice se od odvzema poslovne sposobnosti in postavitve pod skrbništvo razlikuje v vračanju poslovne sposobnosti. Podaljšanje roditeljske pravice, kot pravi Zakon o nepravdnem postopku, preneha; kajti ko prenehajo razlogi, zaradi katerih je bila podaljšana roditeljska pravica, izda sodišče na predlog centra za socialno delo odločbo o prenehanju roditeljske pravice (60. člen, Ur. l. RS 10/2017).

Za razliko od podaljšanja roditeljske pravice, ki lahko preneha, ko prenehajo razlogi, je vrnitev poslovne sposobnosti težja kot prenehanje roditeljske pravice, kajti tu gre predvsem za vrnitev pravice, ki je bila z namenom odvzeta, odvzeta pa je bila tudi pravica do udeleževanja v pravnem prometu, kar pomeni, da oseba ne more sama sebe predstavljati na sodišču kot pravni subjekt, kajti tega ne morejo početi ljudje brez poslovne sposobnosti.

Po podrobnem pregledu trenutne zakonodaje na področju ljudi z oviro, ki imajo po Zakonu o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb oznako invalida, lahko opazimo, da so jim kršene določene človekove pravice, kot so pravica do enakopravnega izobraževanja, volilne pravice, pravice do dela. Statut odvzema poslovne sposobnosti ali podaljšanje roditeljske pravice v večini za uporabnike nista primerna, saj se jih postavlja v podrejen, odvisen položaj, brez možnosti odločanja, izražanja želja ali interesov.

Statut odvzema poslovne sposobnosti bi bilo potrebno ukiniti, saj - kot je že bilo večkrat omenjeno - preveč posega v človekove pravice, v integriteto in dostojanstvo človeka. Namen odvzema poslovne sposobnosti in postavitve pod skrbništvo ima za cilj usposabljanje za samostojno življenje in delo, ter po zakonu poteče takrat, ko naj bi prenehali razlogi za odvzem. Na tem mestu je neprimerna predvsem terminologija in nesmiselnost člena o vrnitvi poslovne sposobnosti, ko prenehajo razlogi, saj kot smo videli, se ljudje z oviro le-teh ne morejo preprosto znebiti ali jih izgubiti, saj so velikokrat družbeno ustvarjene.

Zakon je napisan tako, da ohranja stanje ljudi z oviro, ki so še vedno prikrajšani, ter jih omejuje, da bi se lahko enakovredno vključevali v družbo in imeli status, s katerim bi imeli večjo možnost za udejstvovanje v socialnem življenju, politiki in zaposlovanju. Dolžnost države je, da pravno formalno uredi statute ljudi z oviro, da se bodo le ti lahko usposobili za samostojno življenje, da bi sami lahko koristili svoje pravice in jih varovali.

4 UKREPI ZA SPODBUJANJE ZAPOSLOVANJA IN OBLIKE ZAPOSLOVANJA LJUDI Z OVIRO

V preteklosti se ljudje z oviro, ki so bili s strani družbe označeni kot »nesposobni za delo« sploh niso mogli zaposliti, saj so bili vključeni v razne ustanove, ki so jim zagotavljale namestitve, terapijo in celotno oskrbo. Kasneje so se začele odpirati razne delavnice in izobraževalni ter terapevtski centri, kjer so se zagotavljale dnevne dejavnosti, nato pa so se počasi začele razvijati dejavnosti, ki so povezane z delom (Drobnič v Svetlik et al. 2002: 461).

Ljudje z oviro na odprtem trgu dela kljub raznim ukrepom še vedno nimajo enakega položaja kot drugi državljani, zato je, da bi lahko uresničili cilje, ki jih je država sprejela na področju zaposlovanja invalidov, potrebno uvesti razne ukrepe, s katerimi lahko vplivamo tako na človekove delovne zmožnosti kot tudi na delovne in socialne okoliščine, ki lahko izboljšajo zaposlitvene priložnosti. Države tako sprejemajo razne ukrepe, s katerimi poskušajo pospešiti zaposlovanje ljudi z oviro, čeprav za delodajalce z ekonomskega vidika ni zanimivo (Drobnič v Svetlik et al. 2002: 436).

4.1 KVOTNI SISTEM

Slovenija se je kot ena izmed držav članic Evropske unije zavezala k aktivni politiki zaposlovanja ljudi z ovirami. Sicer v državi ne obstaja poseben sklop zakonodaje, ki bi to področje podrobno urejal, vendar pa naj bi to pokrival Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb. Ta zakon med drugim ureja tudi kvotni sistem zaposlovanja invalidov. Slovenija je s sprejetjem Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb naložila podjetjem obveznost kvotnega sistema, kar pomeni, da mora vsako registrirano podjetje v Sloveniji imeti glede na število vseh zaposlenih v podjetju tudi predpisan delež ljudi z ovirami. Zakon tako določa obvezno število zaposlenih z ovirami ter postopke in dokazovanje.

Kvotni sistem pomeni obvezno zaposlovanje invalidov, katerega namen je pospeševanje in povečanje zaposlovanja ljudi, ki imajo status invalida. Svetlik in sodelavci (2002: 447) omenjajo, da je glavni namen kvotnega sistema dejanski ukrep države, ki naj bi bil v korist invalidom, saj se ugotavlja, da so možnosti za delo pri ljudeh s statusom invalida mnogo slabše kot pri ostalih. Začel se je uveljavljati leta 2006 in s tem dal večjo možnost

zaposlovanja ljudi z ovirami, ki imajo status invalida po Zakonu o invalidskem in pokojninskem zavarovanju. S tem naj bi država zagotovila večje število zaposlenih invalidnih oseb in posledično poskušala zmanjšati tveganje revščine.

62. člen Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb govori o dolžnosti zaposlovanja invalidov in sicer da so delodajalci, ki zaposlujejo najmanj dvajset delavcev - razen tujih diplomatskih in konzularnih predstavništev, invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov - dolžni zaposlovati invalide v okviru določenega deleža od celotnega števila zaposlenih delavcev (Ur. l. RS 16/2007). Zakon ima tudi posebno Uredbo o določitvi kvote za zaposlovanje invalidov, ki ureja določen delež zaposlenih invalidov od celotnega števila zaposlenih, obračunavanje in plačevanje obveznosti ter spodbude za zaposlovanje invalidov (1 člen, Ur. l. RS 21/2014).

V Uredbi se torej ureja obveznost zavezancev glede izpolnitve kvote, ki jo izpolnijo tako, da imajo zaposleno predpisano število invalidov glede na skupno število zaposlenih v podjetju, vendar to število ne sme biti manjše od 2% in večje od 6%. Če zavezanci ne zaposlujejo predpisanega števila zaposlenih invalidov, lahko kot nadomestilo (sankcijo) plačajo prispevek za vzpodbujanje zaposlovanja invalidov v sklad (5. člen Ur. l. RS 21/2014).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb poleg nalaganja obveznosti podjetjem, da morajo zaposliti določeno število invalidov, ponuja tudi oprostitve plačila prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje za ljudi, ki so zaposleni prek kvotnega sistema, če podjetje presega predpisano kvoto. 74. člen tako določa, da so delodajalci za invalide, ki jih zaposlujejo nad predpisano kvoto in katerih invalidnost ni posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni pri istem delodajalcu, na podlagi odločbe Sklada oproščeni plačila prispevkov za obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje (Ur. l. RS 16/2007).

Prav tako v 75. členu ZZRZI nagrajuje delodajalce, ki zaposlujejo več invalidov, kot so jih dolžni po kvotnem sistemu, vendar pod pogoji, da njihova invalidnost ni nastala kot posledica poškodbe na delovnem mestu ali poklicne bolezni pri omenjenem delodajalcu. Nagrado za preseganje kvote določa Uredba o določitvi kvote za zaposlovanje invalidov (Ur. l. RS 21/2014), kjer 9. člen našteva upravičence do nagrade za preseganje kvote in oprostitve plačila prispevkov. To so tisti delodajalci, ki zaposlujejo več invalidov, kakor je določena kvota in so s tem upravičeni do nagrade v višini 20% minimalne plače na mesec za vsakega zaposlenega invalida nad predpisano kvoto, ki se izplačuje iz Sklada (Ur. l. RS 21/2014).

Država za neizpolnjevanje kvot uveljavlja različne oblike sankcij. Med njimi so upravne prepovedi in različne oblike plačil. Ta plačila se navadno vplačujejo v poseben javni sklad ali pa proračun države (Drobnič v Svetlik et al. 2002: 448). Plačilo se lahko zniža, če ima delodajalec namesto izpolnitve kvote sklenjeno sodelovanje z invalidskim podjetjem ali zaposlitvenim centrom (5. člen Ur. l. RS 21/2014).

Nadomestna izpolnitev kvote je zapisana v 64. členu Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, kjer gre za sklenitev pogodbe o poslovnem sodelovanju z zaposlitvenim centrom ali invalidskim podjetjem. Tu se priznavajo stroški dela v višini zneska petnajstih minimalnih plač letno za vsakega invalida, ki bi ga moral delodajalec zaposliti v okviru predpisane kvote (Ur. l. RS 16/2017). Zavezanec v tem primeru za določen znesek sklene pogodbo z invalidskim podjetjem ali zaposlitvenim centrom, prav ta pa mu kasneje zagotavlja storitve ali izdelke, ki jih podjetje nadalje v višini pogodbe odkupi. Podjetje lahko tako sklene pogodbo tudi z Varstveno delovnim centrom, ki zagotavlja kooperantska dela in lahko v višini sklenjene in izpolnjene pogodbe uveljavlja nadomestno izpolnitev kvote.

Nadomestna izpolnitev kvote velikokrat prikrito predstavlja izkoriščanje delovne sile. Posamezna podjetja lahko za določen znesek sklenejo pogodbo z raznimi invalidskimi podjetji, zaposlitvenimi centri ali varstveno delovnimi centri. Zavezanci tem podjetjem plačajo, za ta denar nekaj dobijo, vendar pa se je potrebno zavedati, da pri zaposlitvenih centrih in varstveno delovnih centrih ne govorimo o izplačevanju plač, temveč le o materialnem in nematerialnem izkazovanju nagrad. Ljudje z oviro, ki obiskujejo varstveno delovne centre ali so vključeni v zaposlitvene center, torej ne predstavljajo zaposlenih invalidov, saj v večini nimajo sklenjene uradne pogodbe o zaposlitvi. S tem država problema zaposlovanja ni rešila, ustvarila pa je ukrepe, ki le v teoriji prikazujejo urejenost sistema zaposlovanja invalidov.

Pomanjkljivost kvotnega sistema se vidi v tem, da so kvote najnižje za področja, kjer bi se izobraženi ljudje v oviro lahko najbolj zaposlovali. Prav tako največjo stigmatizacijo pri kvotnem sistemu zaznavajo ljudje s težavami v duševnem zdravju, saj za podjetja nikoli niso na prvem mestu, ter raje zaposlijo človeka s telesno oviro. Praksa izpolnjevanja kvot je, da so invalidi (če imajo sploh možnost zaposlitve) porinjeni na nizko plačana mesta, saj je med delodajalci izredno malo zanimanja za invalide (Smolej, 2011: 170).

Posledica neizpolnitve kvote je sankcija v obliki plačila v državni sklad, ki naj bi bila mehanizem, ki spodbuja zaposlovanje invalidov, vendar iz prakse izhaja, da podjetja kljub kvotam raje plačajo sankcijo, kot pa zaposlijo invalide. Razloge za to lahko iščemo v nizki sankciji, saj plačilo v proračun države predstavlja 70% minimalne plače na enega invalida. To za podjetje predstavlja nižji strošek kot zaposlitev invalida. Potrebno bi bilo povišati sankcije z namenom, da bi se podjetja bolj posluževala zaposlovanja invalidov.

Hkrati pa delodajalci v drugem primeru najemajo storitve invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov, kar ne rešuje trenutne problematike zaposlovanja ljudi, saj invalidska podjetja in zaposlitveni centri ne izplačujejo plač, temveč zgolj nagrade.

4.2 INVALIDSKA PODJETJA

Invalidska podjetja so oblika podjetij, ki naj bi po zakonu in teoriji zagotavljala zaposlitev ljudem z oviro, ki se najtežje vključujejo na odprt trg dela. Nudijo razna usposabljanja in pomoč pri opravljanju storitev, ki omogočajo, da kljub morebitnim večjim stroškom, podjetje posluje kvalitetno (Smrekar v Človekove pravice in invalidi, 2008: 61).

Ureja jih Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, ki poskuša zavezance oziroma podjetja spodbujati pri zaposlovanju invalidov v svojem podjetju, ali pa jim ponujajo nadomestno izpolnitev kvote, pri čemer sklenejo pogodbo z invalidskim podjetjem, ki zagotavlja ljudem z oviro delovno mesto pod posebnimi pogoji. Poleg zagotovitve delovnega mesta, naj bi invalidska podjetja nudila tudi strokovno pomoč in vodenje. Tako se invalidska podjetja razlikujejo od ostalih vrst zaposlitve na trgu dela predvsem v številu zaposlenih ljudi s statusom invalida in položajem zaposlenih (Drobnič v Svetlik, et. al. 2002: 463).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov v svoji tretji točki opisuje invalidsko podjetje kot gospodarsko družbo, ki deluje kot kapitalska družba z omejeno odgovornostjo, vendar mora med poslovnim letom zaposlovati in usposablјati najmanj 40% invalidov od celotnega števila zaposlenih v podjetju (Ur. l. RS 16/2007).

Invalidska podjetja so postala pomembna predvsem z vidika zagotavljanja zaposlitve za ljudi z ovirami. Predstavljajo nadgrajene invalidske delavnice, ki so se začele odpirati v letu 1976, do leta 1988 pa so se vse delavnice preoblikovale v podjetja. Število le-teh je od leta 1988, ko je v Sloveniji bilo registriranih le 11 podjetjih, naraslo do 144 v letu 2017 (MDDSZ, b.d.).

Od ostalih podjetij se razlikujejo predvsem po številu zaposlenih ljudi z oviro in pa po finančnem poslovanju glede na to, katere invalide zaposlujejo in kakšen je položaj zaposlenih invalidov. Zaradi zmanjšane storilnosti invalidov in posebnih potreb, ki zahtevajo dodatne pomočnike in različno podporno tehnologijo, je država uvedla načine sofinanciranja invalidskih podjetij, saj lastna dejavnost s prodajo proizvodov ali storitev ne zadošča za poslovanje in razvoj (Drobnič v Svetlik et al. 2002: 463). Zaradi posebnosti njihovega dela in pravne organiziranosti, invalidska podjetja prejemajo tudi mesečno subvencijo za vsakega zaposlenega invalida, ki jo ureja Pravilnik o merilih in postopku za določitev višine subvencije plače za invalida. Prav tako so invalidska podjetja oproščena plačevanja prispevkov (MDDSZ, b.d.).

V zvezi v invalidskimi podjetji pa se v zadnjih letih pojavljajo problemi, saj opozarjajo na preveč birokratizacije pri postopkih uveljavljanja pravic po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji invalidov, tako kot tudi prekratek čas subvencioniranja države za delavce z ovirami. (Rihter, 2015: 138).

4.3 ZAŠČITNA ZAPOSLOLITEV

Zaščitna zaposlitev je opisana v Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, ter je definirana kot zaposlitev človeka z oviro na delovnem mestu, ki upošteva njegove sposobnosti in prilagodi delovno okolje njegovim potrebam. Zaščitno zaposlitev lahko najdemo v zaposlitvenih centrih, ki s posameznikom sklenejo pogodbo o zaposlitvi, ta pa se razlikuje od običajnih pogodb v določitvi načina dela in obsega podpore in pomoči (Ur. l. RS 16/2007).

4.3.1 ZAPOSLOLITVENI CENTRI

Zaposlitveni centri so se v Sloveniji prvič pojavili v letu 2006 kot posledica vedno večjega števila brezposelnih ljudi v oviro, ki niso imeli možnosti zaposlitve v običajnih podjetjih. Vedno večjemu naraščanju odpiranja zaposlitvenih centrov je pripomogla tudi precej koristna zakonodaja, hkrati pa zanimanje lokalnih skupnosti za ureditev problemov na področju zaposlovanja (Brate, 2014: 29).

Z zagotavljanjem odprtja zaposlitvenega centra država želi ustvariti večji dostop do dela ljudem z oviro, s tem pa tudi večjo vključenost v skupnost. Zaposlitveni centri ne

zagotavljajo le delovnega mesta za ljudi z oviro, saj vsak posameznik v centru poleg zaposlitve lahko koristi tudi pomoč v obliki svetovanja, usposabljanja in razvijanja sposobnosti in delovnih navad (Tabaj, 2016: 6).

V Zakonu o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov lahko zaposlitveni center ustanovi pravna oseba z namenom zaposlovanja invalidov izključno na zaščitene delovnih mestih. Zaposlenih mora imeti najmanj pet oseb, hkrati pa je od splošnega akta odvisno število zaščitene delovnih mest za invalide, ki jih bo zaposlitveni center nudil (Ur. l. RS 16/2007).

V Sloveniji po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve trenutno deluje 62 zaposlitvenih centrov, med katerimi enostavna proizvodna dela, kot so pakiranje izdelkov za razna industrijska podjetja, predstavljajo najpogostejšo zaposlitveno dejavnost (Tabaj, 2016: 16).

Kljub temu, da so v teoriji zaposlitveni centri primer dobre prakse pri zaposlovanju ljudi z ovirami, pa problem še vedno predstavlja plačilo zaposlenih, saj pri plačilu še vedno govorimo o nagradah, ne o plačah. Dobra tretjina zaposlitvenih centrov uporabnikom ne izplača uradne plače, temveč učinkovitost izkaže z materialnimi in nematerialnimi nagradami (Tabaj, 2016: 40).

4.4 *PODPORNA ZAPOSLOITEV*

Podporno zaposlovanje je bilo kot ukrep za spodbujanje zaposlovanja ljudi z ovirami v Sloveniji zakonsko prvič opredeljeno leta 2004 v Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Istega leta je bila podpora zaposlitev tudi zakonsko uveljavljena, saj je predstavljala razvijanje in odpiranje novih delovnih mest za ljudi z ovirami, ki potrebujejo pomoč in podporo na delovnem mestu. Podpora zaposlitev v tem primeru pomeni akomodacijo delovnega mesta človeka z oviro, kar prinaša delodajalcu večjo delovno učinkovitost, ki jo ob ustrezni prilagoditvi lahko primerjamo z delom na običajnem delovnem mestu (Brecelj, 2015: 18).

V Zakonu o poklicni rehabilitaciji se kot podpora zaposlitev šteje zaposlitev invalida na delovnem mestu v običajnem delovnem okolju, ki ima hkrati strokovno in tehnično podporo. Strokovna podpora se mu v tem primeru zagotavlja skozi informiranje, svetovanje in

usposabljanje, osebno asistenco ter tehnično podporo s prilagoditvijo delovnega mesta in sredstev za delo (48. člen ZZRZI, Ur. l. RS 16/2017).

Podporna zaposlitev se loči od zaščitne zaposlitve v delovnem okolju, saj podporna zaposlitev zagotavlja večjo socialno vključenost zaradi delovnega mesta v običajnem podjetju. Medtem ko zaščitna zaposlitev poteka v zaposlitvenih centrih, ki v veliki večini zaposluje ljudi z oviro in je njim prvotno tudi namenjena, je podporna zaposlitev boljša pri socialni integraciji, saj je ob dovolj veliki podpori in svetovanju ter usposabljanju možna zaposlitev v pravem pomenu besede (Uršič et al., 2007: 31).

Med drugim je razlika med zaščitno in podporno zaposlitvijo v izplačilu plače. Medtem ko gre pri zaščitni zaposlitvi v zaposlitvenih centrih zgolj za izplačilo nagrad, se pri podporni zaposlitvi posamezniku zagotavlja plačana zaposlitev z adekvatno pogodbo o zaposlitvi, ki posamezniku zagotavlja enakovredno plačilo kot pri ostalih, zaposlenih v podjetju (Tabaj, 2011: 20).

Spodbujanje podpornega zaposlovanja v običajnih podjetjih podpira tudi država, saj plačilo stroškov prilagoditve delovnega mesta in zagotavljanja podpore in pomoči v delovnem okolju krije Sklad za vzpodbujanje zaposlovanja invalidov, ki se financira iz sredstev proračuna Republike Slovenije. Prav tako država krije subvencijo plače pri podporni zaposlitvi v primeru, ko je ugotovljeno, da človek z oviro kljub prilagoditvi delovnega okolja ne more dosegati želenih rezultatov (Tabaj, 2016: 21).

V Sloveniji je področje zaposlovanja ljudi z ovirami precej spregledano. Neoliberalni koncepti in nenehen poudarek na produktivnosti, ki naj bi predstavljal edini kazalec uspešnosti družbe, je razlog za to, da je še vedno veliko število ljudi z ovirami brezposelnih in da delodajalci še vedno vztrajajo pri predsodkih do ljudi z ovirami, ko govorimo o uspešnosti (Rihter, 2015: 147).

Nenehen razvoj na področju zaposlovanja ljudi z oviro je potrebno še naprej spodbujati in razširiti tudi na uporabnike, ki nimajo pravice do dela. Potrebno je spremeniti zakonodajo, da bo bolj vključujoča za vse ljudi z ovirami. Predvsem je nujno urediti zakonodajo na področju uporabnikov varstveno delovnih centrov, ki se ne morejo zaposliti na običajnem delovnem mestu, kljub temu da bi lahko opravljali različna dela na različnih delovnih mestih. Zaposlitev le teh bi ključno pripomogla k njihovem finančnemu stanju, kot tudi socialni vključenosti, razvijanju družbene mreže. Tako bi se odpravila tudi segregacija, stigmatizacija in povečala produktivnost družbe.

4.5 VARSTVENO DELOVNI CENTRI

4.5.1 RAZVOJ VARSTVENO DELOVNIH CENTROV

V Sloveniji so prve organizirane oblike skrbi za ljudi z oviro razvile redovnice v Ljubljani leta 1900, ko so odprle izobraževalni oddetek za otroke s težavami v duševnem zdravju. Kasneje so se začeli odpirati razni zavodi kot oblika družbene skrbi za ljudi s težavami v duševnem zdravju, šele med leti 1960 in 1989 pa se je v Sloveniji kot posledica vsebinskih sprememb in organiziranega obravnavanja te problematike ustanovil prvi varstveno delovni center, ki ga je sprva urejal Zakon o socialnih zavodih (Jereb v Nagode, 2008: 7).

Kasneje je bil nato leta 1974 sprejet Zakon o socialnem skrbstvu, ki je dejavnostim posebnih socialnih zavodov dodal še storitve zaposlovanja ljudi z oviro pod posebnimi pogoji, kar pa je predstavljalo temelje današnjih varstveno delovnih centrov. Razvoj varstveno delovnih centrov se je nadalje pospešil ob sprejetju Zakona o družbenem varstvu odraslih duševno prizadetih oseb, katerim je Zakon priznaval pravico do varstva v različnih oblikah (Cimperman v Nagode, 2008: 7).

4.5.2 VARSTVENO DELOVNI CENTRI V DANAŠNJEM ČASU

Varstveno delovni centri, ki so bili ustanovljeni s strani Vlade Republike Slovenije leta 1992, so socialnovarstveni zavodi. Ustanovljeni so bili z namenom varovanja ljudi s težavami v duševnem razvoju. V Sloveniji predstavljajo najbolj razširjen program varstva in usposabljanja pod posebnimi pogoji. Uvedba Zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb je pripomogla k širjenju centrov, saj je s tem zakonom ljudem z intelektualno in telesno oviro bila prvič priznana pravica do družbenega varstva. Polnoletnim osebam je bilo s tem zakonom priznано nadomestilo za invalidnost in imeli so možnost vključevanja v dnevne centre in celodnevne oblike bivanja (Nagode, 2008: 8).

Po Zakonu o socialnem varstvu so varstveno delovni centri pooblašeni za izvajanje storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji. Obenem lahko opravljajo tudi gospodarsko dejavnost, če je ta namenjena višji kakovosti življenja in varstva (51. člen ZSV, Ur. l. RS 3/2007).

Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji je opredeljeno v Pravilniku o standardih in normativih socialno varstvenih storitev (Ur. l. RS 45/2010) in se izvaja tako, da uporabnikom omogoča ohranjanje pridobljenih in širitev novih znanj in delovnih spretnosti, pridobivanje novih socialnih in delovnih navad, uresničevanje lastnih idej in ustvarjalnosti, stimulira občutek koristnosti in samopotrditve (Nagode, 2008: 11).

Vodenje v varstveno delovnih centrih po Pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (10. člen) obsega takšne aktivnosti, ki naj bi uporabnikom omogočale ohranjanje in pridobivanje novih znanj in delovnih spretnosti, prav tako kot tudi delovne in socialne navade, uresničevanje lastnih idej in občutek koristnosti in samopotrditve (Ur. l. RS 45/2010).

Realno stanje pa je nekaj povsem drugega, na kar opozarja tudi Sedmak (1998: 176), ki opisuje dejavnosti varstveno delovnih centrov kot delo v neživljenjskem delovnem okolju, ki ima monoton, sam sebi namenjen program ter delo, ki v družbi niti ni cenjeno, hkrati pa ne omogoča razvoja novih spretnosti. Vprašljiv je tudi osebni razvoj posameznikov.

Varstveno delovni centri v takšnem primeru torej zagotavljajo neko obliko zaposlitve, ki jo družina in zaposleni vidijo kot vrsto dela in zaposlovanja, vendar pa to dejansko predstavlja »vrtec za odrasle«, ki izvaja nalogo varovanja oviranih in s tem zapolni dopoldanski čas uporabnikom, ki obiskujejo varstveno delovni center. Zakon o družbenem varstvu je kontradiktoren, saj po eni strani opredeljuje uporabnike varstveno delovnih centrov kot nesposobne za delo, hkrati pa jim s Pravilnikom o standardih in normativih socialno varstvenih storitev nalaga priključitev v proces dela (Zaviršek, et al, 2015: 58).

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti opredeljuje varstveno delovne centre kot izvajalce celovite skrbi za ljudi s težavami v duševnem in telesnem razvoju, saj kot pravi 52. člen Zakona o socialnem varstvu, opravljajo naloge vodenja in varstva ter organizirajo zaposlitev pod posebnimi pogoji za duševno in telesno prizadete odrasle osebe (Ur. l. RS 3/2007).

Tako se v varstveno delovnih centrih izvajajo različne delavnice, ki so same sebi namen, hkrati pa je prisotna tudi zaposlitev pod posebnimi pogoji kot del programa varstveno delovnega centra, ki po Pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev zajema različne oblike dela, ki naj bi omogočale uporabnikom ohranjanje dosedanjih znanj in razvijanje novih. Poleg tega naj bi jim varstveno delovni centri zagotovili pogoje za varno delo, kar pomeni prilagoditev dela in pripomočkov za delo, to pa naj bi spodbudilo razvoj

sposobnosti in spretnosti. Varstveno delovni centri so po 8. členu zavezani tudi k nabavi materiala za izdelavo in prodajo izdelkov. Denar, ki ga varstveno delovni center zasluži s prodajo izdelkov je namenjen nagradam uporabnikov, s tem pa večji kvaliteti dela.

Zaposlitev pod posebnimi pogoji pa dejansko ne predstavlja prave zaposlitve, saj posamezniki, ki obiskujejo varstveno delovni center, niso zaposleni, posledično nimajo sklenjene pogodbe o zaposlitvi, pa čeprav delajo dnevno osem ur. Za delo sicer dobijo nagrado, ki pa s strani države ni določena v dodeljenem znesku, zato je višina le te odvisna od prodaje. Višina mesečne nagrade je opredeljena v pravilniku vsakega varstveno delovnega centra po Sloveniji, kar pomeni da s sredstvi razpolaga VDC sam. Kot že omenjeno, uporabniki pri zaposlitvi pod posebnimi pogoji dobijo samo nagrado, katere višina je odvisna od posameznega centra, zato poraba preostalega denarja ostaja nepojasnjena (Open society institute 2005: 98).

O nejasnosti nagrad govori tudi končno poročilo Spremljanje izvajanja storitev v VDC in CUDV (Inštitut za socialno varstvo RS, 2016:51), v katerem je omenjeno, da so podatki o višini mesečnih nagrad dostopni le pri majhnem številu centrov, saj jih večina ne navaja v svojem poročilu o poslovanju. Ob pregledu poročil centrov, pri katerih je dostop možen, je razvidno, da so nagrade povprečno v višini žepnin; podatki sicer niso točni, pa vendar lahko govorimo o povprečni nagradi okoli 25 evrov na mesec. Nekateri varstveno delovni centri v svojem poročilu omenjajo tudi porabo sredstev za nagrade uporabnikov, kot tudi razna darila, izlete in druge prostočasne aktivnosti (Nagode: 2016: 20).

V varstveno delovnih centrih se izvajajo različne dejavnosti, kot so kooperantska dela, integrirana zaposlitev in lastni program. (Nagode et al. 2008: 21).

Med kooperantska dela spada sestavljanje izdelkov za različna podjetja (v VDC Koper sestavljajo pripomočke za kuhanje in razvrščajo vijake), ter zeleni program, kjer čistijo in vzdržujejo okolico raznih poslopij. Pri lastnem programu gre za izdelavo in prodajo lastnih izdelkov, pri katerem naj bi razvijali ustvarjalnost in krepili njihovo samopodobo. Integrirana oblika zaposlitve predstavlja posebno obliko zaposlitve v običajnem delovnem okolju, kjer uporabnik, zastopnik in varstveno delovni center in delovna organizacija sklenejo dogovor o vključitvi varovanca v redni proces dela.

Integrirana zaposlitev naj bi bila v tem primeru dobra praksa pri primeru zaposlitve, vendar pa je analiza delovanja varstveno delovnih centrov pokazala, da večina varstveno delovnih

centrov izvaja le kooperantska dela in lastni program, integrirane zaposlitve pa zaradi težav pri sklenitvi dogovora te prakse ne izvajajo (Nagode, 2008: 12).

Delovanje in stroške varstveno delovnih centrov v celoti financira Ministrstvo iz proračuna Republike Slovenije, vendar pa financiranje ne pokriva sredstev za nagrade in ostale aktivnosti. Je pa varstveno delovni center edina oblika dnevnega varstva, tako da uporabniki z zmerno in težjo intelektualno oviranostjo po končanem izobraževanju nimajo veliko izbire, v katere programe bi se vključili, ne glede na njihove želje in cilje.

V Sloveniji tako socialne službe za ljudi s telesnimi, senzornimi ali intelektualnimi ovirami predstavljajo enovrstne storitve, ki so zastavljene za povprečne potrebe neobstojećih povprečnih skupin uporabnikov, uporabnic v »en bloc« ponudbi, ki ne omogoča individualiziranega pristopa (Škerjanc, 1997:59).

To hkrati predstavlja veliko oviro varstveno delovnim centrom, ki so postavljeni pred nemogočo nalogo, kako kvalitetno izvajati storitve za tako raznoliko sestavo svojih uporabnikov, ki niso samo različnih starosti, pač pa imajo tudi drugačne življenjske cilje in nenazadnje tudi sposobnosti. Različne populacije zahtevajo različne metode obravnave in specifične strokovnosti. Varstveno delovni centri pa so kadrovske zelo omejeni, tako s strokovnimi delavci, kot tudi z medicinskim osebjem. S tem prihaja do velikih obremenitev kapacitet, predvsem kadrovskih, saj varstveno delovni centri izvajajo sicer širok spekter storitev, pri čemer pa za kvalitetno obravnavo nimajo dovolj kadra.

4.5.3 ZAPOSLOITEV POD POSEBNIMI POGOJI V VARSTVENO DELOVNIH CENTRIH

V anketi (Nagode et al 2008: 21), v kateri so ugotavljali, kako delujejo varstveno delovni centri, je 34 sodelujoćih direktorjev varstveno delovnih centrov naštel naslednje dejavnosti zaposlovanja: kooperantska dela, integrirana zaposlitev in lastni program.

Kooperantska dela se izvajajo v večini varstveno delovnih centrih in sicer v 26-ih, kar pomeni opravljanje osnovnih opravil znotraj zavoda, kot je pranje, kuhanje, čišćenje; zeleni program (urejanje okolice, delo na kmetijah) in enostavna industrijska dela (zlaganje kartonskih zloženok, priprava materiala za kasnejše pakiranje, sestavljanje, etiketiranje) (Nagode et. al. 2008: 21).

Naslednja oblika dela je lastni program, ki ga ima 25 VDC-jev. Tukaj gre za izdelavo lastnih unikatnih izdelkov, ki jih centri nato prodajajo (izdelki iz gline, blaga, različne risbe, slike, pohištvo iz lesne delavnice in podobno), denar od prodaje pa se vrne nazaj v sklad za nakup materiala za izdelavo stvari, ki se izdelujejo na delavnicah (Nagode et. al. 2008: 21).

Manj uporabnikov ima možnost vključitve v integrirano zaposlitev, saj jo izvaja le 9 od 34 varstveno delovnih centrov. V integrirano zaposlitev sodi zaposlitev v raznih podjetjih (Javno komunalno podjetje Marjetica Koper, kjer uporabniki čistijo parkirišča), delo v invalidskih podjetjih in zaposlitev v zaščitenem okolju (Nagode et. al. 2008: 22).

Edino plačilo, ki ga prejmejo uporabniki v VDC za opravljeno delo so tako imenovane že prej omenjene nagrade. Nagrade so lahko finančne ali celo nefinančne oblike, saj vsak varstveno delovni center sestavi svoj lasten Pravilnik o nagrajevanju. Denar za nagrade je ustvarjen z delom, ki opravljajo uporabniki pod posebnimi pogoji, ki so navedeni v prejšnjem odstavku. Pravilnik nagrajevanja opredeljuje višino nagrade in celo, kako se bo denar porazdelil. Na primer: denar, pridobljen iz pridobitnega dela uporabnikov za neko podjetje, s katerim ima center sklenjeno pogodbo, gre za razne aktivnosti znotraj VDC (letovanja, športne aktivnosti) in v skupen sklad (praznovanja, darila). (Skupnost VDC, b.d.)

Višina nagrad, ki jih prejmejo uporabniki varstveno delovnih centrov, je zelo različna. Varstveno delovni centri, ki opravljajo dejavnosti, ki so na trenutnem trgu v trendu, v večini ustvarijo več presežka, zato ponekod uporabniki dobijo večje nagrade, ali pa materialne nagrade, kot so čevlji, obleka ali možnost letovanja. Strokovnjaki so opazili, da imajo varstveno delovni centri radi ljudi, ki so zmožni opraviti več dela za podjetja, saj to pomeni večji presežek. Pri tem gre za težavo, ker večina varstveno delovnih centrov teh presežkov ne deli, saj, kot pravi eden izmed direktorjev varstveno delovnih centrov, bi denar najverjetneje pobrali družinski člani, zato je za njih bolje, da dobijo nagrade v obliki materiala. Prav tako strokovno osebje varstveno delovnih centrov nekorektno delitev nagrad upravičuje s tem, da gre za zaposlitev pod posebnimi pogoji, ki nima finančnih učinkov, temveč terapijo, ki uporabnikom zagotavlja, da jim ni dolgčas in da se vsaj lahko socialno udeležujejo zunaj doma (Open society institute 2005: 97).

Tako ugotovimo, da le del denarja, ki ga ustvarijo z delom pod posebnimi pogoji gre za nagrade uporabnikov, ki pa seveda niso namenjene ekonomski neodvisnosti uporabnika, čeprav Pravilnik o standardih in normativih (Ur. l. RS 45/2010) govori o aktivnostih ekonomske narave, ki spodbujajo delovne spretnosti. To pomeni nekorektno delovanje in

še zdaj prisotne stereotipe glede ljudi z oviro, ki naj bi bili »nezmožni« za delo in za načrtno porabo pridobljenih denarnih sredstev. To se v varstveno delovnih centrih izkaže za neresnično, saj so uporabniki dejansko zmožni ustvariti izdelke in tudi delati presežke. Problem je torej v razporejanju denarja, ki ga varstveno delovni center pridobi s prodajo in iz državnega proračuna, država pa nima sistemov, ki bi nadzorovali porabo sredstev.

4.5.4 UPORABNIKI VDCJEV

Upravičenci do storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji so navedeni v Pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (8. člen) in se glede na stopnjo v duševnem razvoju se razlikujejo:

1. Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju, ki so končale prilagojeni program izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom in se niso sposobne vključiti v programe nižjega poklicnega izobraževanja oziroma so bile neuspešne v programih, ki jih določa zakon, ki ureja zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov.

2. Osebe z zmerno motnjo v duševnem razvoju, ki imajo posamezne sposobnosti različno razvite (pri učenju osvojijo osnove branja, pisanja in računanja, pri drugih dejavnostih kot so gibalne, likovne in glasbene pa lahko dosežejo več). Sposobne so sodelovati v enostavnem razgovoru in razumejo navodila. Uporabljajo lahko tudi nadomestno komunikacijo. Svoje potrebe in želje znajo izražati. Pri skrbi zase zmorejo preprosta opravila, sicer pa potrebujejo vodenje in različne stopnje pomoči skozi celo življenje. Sposobne so se usposobiti za enostavna praktična dela, vendar se praviloma ne morejo usposobiti za povsem neodvisno socialno življenje.

3. Osebe s težjo motnjo v duševnem razvoju, ki se lahko usposobijo za najosnovnejša opravila. Pri skrbi zase pogosto potrebujejo pomoč drugih. Razumejo osnovna sporočila in se nanje odzivajo. Orientirajo se v ožjem okolju, vendar pri tem potrebujejo varstvo. Osebe imajo lahko težave v gibanju in druge motnje.

4. Osebe s težko motnjo v duševnem razvoju, ki so sposobne le za sodelovanje pri posameznih aktivnostih. Potrebujejo stalno nego, varstvo, pomoč in vodenje. So omejene v gibanju, prisotne so težke dodatne motnje, bolezni in obolenja. Razumevanje in upoštevanje navodil je hudo omejeno. (Ur. l. RS 45/2010).

Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev opredeljuje ljudi z oviro z medicinskega vidika, saj jim daje oznake in jih deli na »sposobne« in nesposobne, s tem pa ustvarja ločnico med tistimi, ki so normalni in tistimi, ki potrebujejo našo pomoč in varstvo.

Pravilnik še deli motnje na lažje motnje v duševnem razvoju, zmerne motnje, težje motnje v duševnem razvoju in težke motnje v duševnem razvoju in s tem določa upravičence do statusa invalida, socialnega nadomestila in vodstva, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji, ki se zagotavljajo v varstveno delovnih centrih. Dejstvo je, da klasifikacija pripomore k etiketiranju oseb z motnjo v duševnem razvoju, vse to pa posledično vpliva tudi na neenakovreden družbeni položaj v primerjavi z ostalimi. Terminologija v zakonodaji še vedno označuje osebe z intelektualno oviro kot osebe, ki so omejene, pripisuje se jim pomanjkanje sposobnosti, s tem pa se konstruira vprašanje o tem, kaj je normalno in družbeno sprejemljivo. Ustvari se homogenost poimenovanja in prepričanje, da se med seboj razlikujejo le po stopnji oziroma vrsti motnje. To je diskriminatorno, saj ovira človeka ne definira (Ceglar, 2005: 63).

Pomembno se je zavedati, da se osebe z motnjo v duševnem razvoju ne razlikujejo od drugih ljudi, saj imajo tudi oni želje, težave in interese. Potrebno je razviti spoznanje, da strokovno kategoriziranje ljudi po točkah razvoja in zmožnosti socialnih veščin vpliva na stigmatizacijo skozi celotno življenje, posledice diagnosticiranja pa se lahko vidijo v človekovi samopodobi. Namesto, da se stroka osredotoča na ovire, ki so tako ali tako družbeno ustvarjene, se je potrebno zavedati, da je vsak posameznik drugačen, kar pa ne pomeni da nima pravice do dostojanstva in spoštovanja.

4.6 ALTERNATIVNE OBLIKE, KI PODPIRAJO DRUŽBENO SOLIDARNOST

4.6.1 SOCIALNO PODJETJE

V današnjem času so zadnja leta zaradi želje po novih poslovnih idejah in želji po večji socialni vključenosti v porastu socialna podjetja, pri katerih se, kakor opredeljuje Zakon o socialnem podjetništvu, krepi družbena solidarnost in povezanost, spodbuja sodelovanje ljudi, krepi sposobnost družbe za reševanje socialnih, gospodarskih, okoljskih in drugih problemov, spodbuja socialne inovacije, zagotavlja dodatno ponudbo izdelkov in storitev, ki

so v javnem interesu, razvija nove možnosti zaposlovanja, zagotavlja dodatna delovna mesta ter socialno vključenost in poklicno (re)integracijo ranljivih skupin ljudi na trgu dela (3. člen ZSocP, Ur. l. RS 13/2018).

Štefanič in Pavel (2005: 7) govorita o socialnem podjetju kot o neprofitni organizaciji, ki se poleg osnovne dejavnosti, ki jo ponuja na trgu, osredotoča in zavzema tudi za zaposlitev in plačano delo izključenim in ranljivim skupinam ljudi, ki se ne morejo zaposliti oziroma imajo težji dostop in možnosti zaposlitve na odprtem trgu dela.

Socialno podjetništvo ureja Zakon o socialnem podjetništvu, ki v 3. členu opredeljuje namen in cilje, ki predstavljajo trajno opravljanje dejavnosti socialnega podjetništva ali drugih aktivnosti, ki vključujejo posebne pogoje zaposlovanja, vendar pa glavni cilj ne sme biti ustvarjanje dobička, temveč krepitev družbene solidarnosti in povezovanja, spodbujanje sodelovanja in krepitev sposobnosti družbe pri reševanju socialnih, gospodarskih, okoljskih in drugih problemov. Razvija naj nove možnosti zaposlovanja najbolj ranljivih skupin prebivalstva in s tem krepi socialno integracijo (Ur. l. RS 13/2018).

Posebnost socialnega podjetništva je torej skrb za marginalne skupine ljudi, ki so na odprtem trgu dela pozabljene in izključene, tako da je socialno podjetje v veliki meri vključeno tudi v javno politiko, saj se zavzema za boj proti brezposelnosti ter ponuja rešitve pri socialni izključenosti in družbeni koristi. Socialna podjetja ponujajo državi in lokalni skupnosti učinkovito reševanje družbenih problemov in udeležanje interesov in želj skupnosti (Poročilo LEED, 2010).

Socialno podjetje je po definiciji nepridobitna pravna oseba, ki lahko prijavi socialno podjetje v obliki društva, zavoda, ustanove, gospodarske družbe, zadruga, evropske zadruga ali druge pravne osebe zasebnega prava, vendar ne sme biti ustanovljena izključno za pridobivanje dobička (2. člen, Ur. l. RS 13/2018).

Socialno podjetje podpira tako socialne kot tudi finančne cilje, saj poleg plače omogoča tudi razvijanje sposobnosti. Socialno podjetje sicer v sami zakonodaji ni izrecno osredotočeno na osebe z ovirami, vendar pa ta model ponuja možnost alternativnega zaposlovanja, ki sicer deluje podobno kot običajno podjetje, vendar obenem obravnava tudi vprašanje diskriminacije in ponuja podporo in vključevanje. Socialno podjetje je s tem postalo sredstvo za spreminjanje zaznavanja družbenih vlog znotraj naše družbe, saj ustvarja pomembne vloge za marginalne skupine ljudi (Bishop, 2013: 32).

Osnovna in najpomembnejša značilnost socialnega podjetja je torej zagotoviti zaposlitev fizično, psihično in socialno prikrajšanim skupinam ljudi. Tako postane jedro socialnega podjetja da izključenim skupinam ljudi zagotovijo dovolj podpore, da lahko razvijajo sposobnosti in se učijo raznih veščin za vključevanje v družbo ter zagotavljanje stalne zaposlitve in financ za redni prihodek zaposlenih (Pavel, Štefanič, 2005: 14).

Prve zametke socialnega podjetništva lahko opazimo že vzporedno z razcvetom kapitalizma v 19.stoletju. Kot protiutež so se začele uveljavljati zadruge, katerih prvotni cilj ni bilo ustvarjanje dobička pač pa zagotavljanje storitev na demokratičen način. V resnici se poslanstvo skozi 200 let ni odmaknilo od tega bistva (Bera 2012: 251).

Rebernik et al. (2010) opisujejo socialno podjetništvo kot dejavnost, ki ne spada ne v javen, ne v zasebni sektor pač pa so v lasti deležnikov, ki imajo primaren namen inovativnega pristopanja do socialnih, gospodarskih in seveda tudi drugih problemov. Spodbuja družbeno solidarnost, prostovoljno delo in medsebojno pomoč in sodelovanje. Ker glavni cilj socialnega podjetništva ni dobiček pač pa naštete vrednote, se preko odpiranja delovnih mest za ranljive skupine ljudi (starejši, ljudje z oviro...) in delovanja na področju, kjer zaradi manjšega dobička privatni sektor nima interesa, krepi družbena blaginja (Mesojedec et. al. 2012).

4.6.1.1 NAČELA SOCIALNEGA PODJETNIŠTVA

Iz tretjega člena Zakona o socialnem podjetništvu razberemo načela o ustanovitvi in delovanju socialnega podjetništva. Navedeno je, da je mora biti ustanovitev podjetja pogojena s prostovoljnim vključevanjem ustanovnih članov ter da njihov namen ni izključno pridobivanje profita. Socialna podjetja morajo izpolnjevati namen dolgotrajnega zaposlovanja najranljivejših skupin. Sodelovanje in delovanje v podjetju je prostovoljno. Podjetja so tržno naravnana, kar pomeni, da s svojimi storitvami in izdelki poslujejo po tržnih zakonitostih. Pomembno načelo je tudi popolna enakopravnost članov, kar pomeni da pri odločanju o upravljanju podjetja vložen delež nima pomena, pač pa velja enakovrednost glasov, hkrati pa so v odločanje vključeni deležniki. Socialna ekonomija mora delovati neprofitno, torej dobiček usmerja v nepridobitne namene. Takšno podjetje trajno deluje v dobro svojih članov, uporabnikov in družbe na sploh (Ur. l. RS 13/2018).

Socialno podjetje se od ostalih podjetij razlikuje predvsem v razporejanju presežkov prihodkov nad odhodki. 26. člen tako narekuje socialnim podjetjem, kam se namenja denar

presežkov in sicer v investicije v osnovna sredstva, ki so potrebne za opravljanje dejavnosti, ohranjanje in povečevanje števila delovnih mest, pokrivanje izpada dohodka, izobraževanje in usposabljanje delavcev in prostovoljcev ter druge razvojne in nepridobitne dejavnosti, če pri tem ne gre za izključno korist članov (Ur. l. RS 13/2018).

Socialno podjetništvo se je z zadnjem času razvilo predvsem zaradi spodbujanja zaposlovanja ranljivih skupin ljudi in hkrati inovativnosti na trgu dela. Zakonodaja omogoča pridobitev raznih koncesij za razvoj socialnih storitev in podpira razvoj podjetništva, ki spodbuja zaposlovanje in solidarnost med prebivalci. Veliko socialnih podjetij v Sloveniji se tako delno sofinancira s sredstvi Evropskega socialnega sklada, ki deluje na področju trajnostnega delovanja podjetij (INVEL, 2014: 5).

4.6.2 ZADRUGE

V Sloveniji zadruge predstavljajo eno najstarejših gibanj na svetu, saj so se začele uveljavljati v petdesetih letih prejšnjega stoletja in sicer s posojilnimi zadrugami. Kasneje so se začele ustanavljati tudi kmečke in potrošniške zadruge, ki pa so v času po prvi svetovni vojni zamrle predvsem zaradi podržavljanja premoženja. Do novega vala pri razvoju zadrug je prišlo v letu 2011, ko so bile zadruge z Zakonom o zadrugah in Zakonom o socialnem podjetništvu uradno priznane kot oblika podjetja (CECOP, 2016: 4).

Opredelitev zadruge je definirana v Zakonu o zadrugah (Ur. l. RS 97/2009) kjer je opisano, da zadrugo predstavlja organizacija, ki nima določenega števila članov, vendar pa ima namen pospeševati gospodarske koristi in čim bolj pospeševati ter razvijati gospodarske in družbene dejavnosti svojih članov. Potrebno je, da deluje na temeljih prostovoljstva, enakopravnem sodelovanju in upravljanju organizacije (1. člen Ur. l. RS 87/2009).

Za ustanovitev zadruge so potrebne najmanj tri fizične ali pravne osebe, ki morajo biti poslovno sposobne. Ustanovitelji sprejmejo ustanovni akt, v katerem so navedeni njihovi osebni podatki, splošni podatki o zadrugi in določijo zadružna pravila (4. In 5. člen Ur. l. RS 87/2009).

V 6. členu Zakona o zadrugah je opisano, kaj vse vsebujejo zadružna pravila. Ključne uredbe, ki so zbrane v pravilniku, se nanašajo na dejavnost zadruge, določajo pogoje za vstop

v zadrugo(obvezni delež, ki ga morajo vplačati novi člani), obveznosti članov do zadruge, kako se bo razporejal presežek oziroma pokrivala morebitna izguba ipd. (Ur. l. RS 97/2009). Vsak član zadruge sodeluje na občnem zboru, ki je najvišji organ odločanja v zadrugi in kamor mora biti tudi pisno povabljen. Na občnem zboru odločajo o ravnanju s presežkom, volijo predsednika zadruge, člane upravnega odbora in direktorja (15.člen Ur. l. RS 97/2009).

Kot omenjeno, morajo člani pri vstopu v zadrugo plačati pristopnino, višina pa je navedena v ustanovnem aktu vsake zadruge. S tem si člani zagotovijo gospodarske koristi, saj lahko z zadrugo aktivno sodelujejo, ker je zasnovana na podlagi aktivne in ne kapitalske udeležbe. Sodelujejo lahko kot dobavitelji, odjemalci, delavci ali kot izvajalci storitev zadruge (Zadružna zveza Slovenije, b.d.).

4.6.2.1 NAČELA ZADRUŽNIŠTVA

Zadruge delujejo pod Mednarodno zadružno zvezo (1895), ki je izdala izjavo, po kateri zadruge temeljijo na vrednotah samopomoči, samoodgovornosti, demokracije, enakosti, pravičnosti in solidarnosti. Verjamejo v etične vrednote poštenosti, odprtosti, družbene odgovornosti in skrbi za druge.

Delujejo pod naslednjimi načeli:

1. PROSTOVOLJNO IN ODPRTO ČLANSTVO – zadruge so prostovoljne organizacije, ki morajo biti odprte za vse osebe, ki si želijo uporabljati storitve ter so pripravljene sprejeti odgovornost članstva. Članstvo ne sme temeljiti na diskriminaciji ter mora sprejeti vse člane ne glede na spol, družbeno, rasno, politično ali versko prepričanje.
2. DEMOKRATIČNO UPRAVLJANJE – zadruge so organizacije, ki temeljijo na demokraciji njihovih članov, ki aktivno in enakopravno sodelujejo pri določanju svojega načina delovanja in politiki. V zadrugah ima tako en član en glas in je s tem organizirana na demokratičen način.
3. GOSPODARSKA UDELEŽBA ČLANOV – člani pravično in enakopravno prispevajo k demokratičnem nadzoru in kapitalu svoje zadruge. Vse premoženje je skupna last vseh članov zadruge. V primeru ustvarjanja presežka se ta dodeli za razvijanje zadruge, za sorazmerno delitev med člane in za druge dejavnosti, ki podpirajo zadružništvo.

4. SAMOSTOJNOST IN NEODVISNOST - zadruga so samostojne in neodvisne organizacije, ki jih nadzirajo njihovi člani. Če sklenejo sporazume z drugimi organizacijami, vključno z državo, ali zbirajo sredstva iz zunanjih virov, to storijo pod takšnimi pogoji, ki zagotavljajo demokratični nadzor s strani svojih članov in ohranjajo avtonomijo svojega delovanja.
5. IZOBRAŽEVANJE, USPOSABLJANJE IN INFORMIRANJE – zadruga svojim članom zagotavljajo izobraževanje in usposabljanje, da lahko učinkovito prispevajo k razvoju zadruge. Prav tako so zavezani obveščati širšo javnost o koristih združništva.
6. SODELOVANJE MED ZADRUGAMI – zadruga služijo svojim članom in krepijo različna sodelovanja na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni ravni.
7. SKRB ZA SKUPNOST – zadruga naj delujejo po načelih trajnostnega razvoja, pri tem pa je potrebno upoštevati smernice, ki jih sprejmejo njihovi člani (ICA, b. d.).

Skozi razvoj in zgodovino se je pokazalo, da zadruga predstavljajo fleksibilen poslovni model, saj se je model združništva že velikokrat prilagodil številnim gospodarskim, političnim in družbenim okoljem v različnih sektorjih. Evropske izkušnje prav tako kažejo, da države v veliki meri odpirajo socialna podjetja, ki uporabljajo pravno obliko zadrug, saj tako lahko izkoristijo svoj potencial in pomembno prispevajo v skupnost (Spear et al. 2010: 14).

5 OPREDELITEV PROBLEMA

V študijskem letu 2016/2017 sva prakso opravljala v varstveno delovnem centru Koper – enota Ilirska Bistrica. Varstveno delovni center Koper je socialnovarstveni zavod, ki ga je vlada RS ustanovila leta 2002. Je samostojni zavod, ki obsega 8 enot: Divača, Ilirska Bistrica, Koper, Koper-Markovec, Portorož, Sežana in Izola-stanovanjska skupina Mimoza. Uporabnikom zagotavljajo celovite storitve vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji. V VDC Koper se uporabniki vključujejo v razna kooperantska dela, lastni program in v zeleni program, pri katerem urejajo okolico raznih poslopij, nekaj je tudi integriranih zaposlitev in zaposlitve na domu za uporabnike, ki iz takšnih ali drugačnih razlogov ne morejo obiskovati enot varstveno delovnih centrov.

Enota Ilirska Bistrica deluje v zelo zanimivem okolju - stavbi bivše restavracije v neposredni bližini glavnega trga. Večina uporabnikov živi doma s starši, nekaj pa jih živi Domu starejših

občanov Ilirska Bistrica. V Enoti Ilirska Bistrica je bilo v januarju 2017 vključenih 27 uporabnikov. V enoti je zaposlenih 6 delavk (2 zaposleni z nazivom rehabilitatorja, 2 delovni inštruktorici, 1 varuhinja, 1 gospodinja - oskrbovalka) in en delavec preko programa javnih del. V enoto redno prihajajo 3 prostovoljci. Izpostaviti velja delovanje gledališke skupine »Šajtrga«, ki se s svojimi humorističnimi predstavami vključuje na festivale na primorskem in tudi drugod po Sloveniji. Na enoti Ilirska Bistrica dobro sodelujejo z osnovno šolo iz Ilirske Bistrice. Učenci v sklopu tehničnega pouka prihajajo v VDC, kjer se učijo oblikovanja gline, osnov lesarskih spretnosti in šivanja. Pomembno je omeniti tudi lesno delavnico, ki v zadnjem času posluje s presežkom, saj izdelujejo unikatno pohištvo in opremo iz lesnih palet.

5.1 POBUDA ZA RAZISKOVANJE

Na praksi sva opazila željo tako zaposlenih kot tudi uporabnikov, da bi se lesna delavnica preoblikovala v tržno usmerjeno dejavnost, ki bi uporabnikom zagotavljala obliko zaposlitve. Skupaj z direktorico Varstveno delovnega centra Koper in vodjo enote Ilirska Bistrica smo naredili načrt, da najprej skupaj raziščemo, kaj je v okviru trenutne zakonodaje mogoče spremeniti, da bi se lahko maksimalno povišala sredstva za nagrade, saj so to trenutno edina sredstva, ki jih uporabniki lahko prejmejo. V tem okviru se poskuša razviti čim več integriranih zaposlitev, večje načrtno trženje in promocije lesnih izdelkov. Porodila se je tudi ideja o ukinitvi skupnega sklada.

Obstoječa zaposlitev, ki je vezana izključno na proizvodnjo lastnih izdelkov, ne prinaša dovolj zaslužka, da bi uporabniki lahko prejeli dostojne nagrade. Cene izdelkov so bile v začetku nizke in včasih ne pokrijejo niti stroškov nakupa materiala za delo. Tako so na začetku izdelovali zahtevne izdelke za opremo doma, vendar je pomanjkanje izkušenj ter negotovost glede kakovosti izdelkov vodilo v prenizko oceno vrednosti izdelkov, kar je doprineslo nižje nagrade in pomanjkanje denarja za promocije; prav tako je problem pomanjkanje kadra, ki bi se intenzivno in profesionalno ukvarjal z idejo odprtja socialnega podjetja ali zadruga, ki lahko deluje v povezavi z varstveno delovnim centrom.

Opravljanje prakse v enoti Ilirska Bistrica je vodstvu odprlo nove možnosti za raziskovanje trenutne problematike zaposlovanja. V okviru prakse smo organizirali skupščine in skupine za samozagovorništvo, kjer se je izpostavila želja po zaposlitvi. Zaposlitev želijo nekateri

uporabniki izpopolniti v okviru že obstoječe dejavnosti ali prehajati iz programa v program znotraj enote.

Pojavljajo pa se tudi interesi po delu izven enote kot integrirana zaposlitev v komunalnem, invalidskem ali drugem podjetju, opravljanje storitev na domu kot pomoč starejšim (pomoč pri zunanjih opravilih, prinašanje obrokov, nakupov iz trgovin), montaža pohištva na terenu, itd. Zaposlitev pod posebnimi pogoji je do zdaj potekala v štirih programih, v šiviljski, keramični, papirni in lesni delavnici. Vendar tu še vedno ne govorimo o plačilu, temveč nagradah, saj ima vseh 26 uporabnikov varstveno delovnega centra status invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ter posledično odvzeto poslovno sposobnost.

V prejšnjem letu smo skupaj z vodstvom začeli razmišljati o ustanovitvi socialnega podjetja, ki bi se ukvarjalo z izdelavo ali prenovo pohištva ter še drugimi storitvami in v katerem bi se lahko zaposlovali tudi nekateri uporabniki. Ugotovili smo, da je potrebno preučiti možnosti in način ustanovitve podjetja v povezavi z drugimi društvi in organizacijami.

Zanimanje in povpraševanje po izdelkih iz palet in za obnovo starega pohištva je dokaj visoko. Ta dejavnost bi se ob rednem delu, določitvi primernih cen in promociji lahko razvila, vendar dejavnost zdaj bazira predvsem na delu prostovoljcev in zaposlenih, ki pa nimajo zadostnega znanja in izkušenj, temveč spretnosti pridobivajo le ob sprotnem delu.

Enota Ilirska Bistrica ima vedno več potencialnih strank, ki se na njih obračajo predvsem pri iskanju posebnih, unikatnih izdelkov, za izdelavo katerih so potrebna oblikovalska, likovna in določena tehnična znanja. Tovrstno proizvodnjo je potrebno v bodoče v sodelovanju z izvedenci na teh področjih izpopolniti, zato v sodelovanju z enoto Ilirska Bistrica raziskujeva ideje, vodstvo varstveno delovnega centra pa v zadnjem letu načrtno vlaga v lesno delavnico, da bo lahko pripravljena za prehod v samostojno podjetje, ko bo to mogoče.

Primarni cilj te naloge je torej raziskati možnosti preobrazbe lesne delavnice enote Ilirska Bistrica v samostojno podjetje, s čimer bodo zagotovljene možnosti za zaposlitev uporabnikov, s katero bodo dobivali plačilo za opravljeno delo in s tem postajali finančno bolj neodvisni.

5.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1. Kakšne so možnosti ustanovitve socialne zadruge v enoti Ilirska Bistrica?
2. Kako v socialno zadruge vključiti ljudi z oviro?
3. Kako ljudem z oviro zagotoviti plačilo za opravljeno delo?

5.3 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava, ki jo opravlja je poizvedovalne narave, saj je namen raziskovanja odkriti probleme in se seznaniti z osnovnimi značilnostmi področja problematike ter pripraviti za kasnejša, bolj natančna in poglobljena raziskovanja. (Mesec, 2010: 80).

V raziskavi uporablja kvalitativno metodo raziskovanja, in sicer kritično analizo zakonodaje ter intervju, ki predstavljata izhodišče raziskovalnega problema. To nama predstavlja okvir za razumevanje osnov slovenskega sistema, ki ureja področje zaposlovanja ljudi z oviro.

5.4 MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV

Na osnovi nestandardiziranega intervjuja sva se najprej poskušala seznaniti z osnovnim delovanjem enote varstveno delovnega centra ter dobiti vpogled v vsakdanjo prakso delovanja. Intervju nama je omogočil pridobitev podatkov, ki so nama služili za realen prikaz stanja lesne delavnice, možnosti za napredek in odprtje nove tržne dejavnosti.

Vire podatkov predstavlja:

- empirično gradivo, ki sva ga pridobila na pogovoru z vodjo varstveno delovnega centra,
- zakonodaja na področju združništva in varstveno delovnih centrov ter njihove dodatne gospodarske dejavnosti.

5.5 NAČIN ZBIRANJA PODATKOV

Podatke sva zbirala s postopki spraševanja, uporabila pa sva tudi metodo analize zakonodaje. Vprašanja so se nanašala na teme ustanovitve nove gospodarske dejavnosti, kapacitete za razvoj le-te, naklonjenosti domačega okolja, potencialnih strank, možnosti različnih

financiranj, povezovanje z organizacijami, ureditev statusa in plačila uporabnikov, uveljavljenost izdelkov, razpoložljivosti orodij in strojev.

5.6 REZULTATI

V času prakse v četrtem letniku sva, ko sva si izbrala temo najine diplomske naloge, izvedla nestrukturiran intervju z vodjo enote Ilirska Bistrica, gospo Sonjo Munih. Govorili smo o zgodovini delovanja varstva, vodenja in zaposlitve pod posebnimi pogoji na bistrškem, usmerili smo se predvsem na lesno dejavnost, ki je nekako najvidnejši zaposlitveni program v enoti in bi lahko postal samostojna gospodarska dejavnost. S pojmom socialno podjetje je poimenovana ideja, ki jo želimo uresničiti, so pa zajete pod tem izrazom vse oblike organizacij, ki bi lahko omogočile zaposlitev ljudi.

V tem poglavju predstavljamo rezultate nestrukturiranega intervjuja po kategorijah.

5.6.1 DELOVANJE LESNE DELAVNICE

Gospa Sonja Munih nama je pripovedovala o poskusih **vpeljave lesne delavnice**. Navaja, da so se jo lotili trije: »[...] vsi brez predhodnih znanj in spretnosti uporabe orodja in načinov in postopkov izdelave pohištva.« (A18). **Vpeljevanje lastnih izdelkov** so začeli predvsem zaradi tega ker: »[...] v okolju nismo mogli pridobiti ustreznih kooperantskih del, oziroma so le ta bila občasna« (A9). Število naročil je kasneje v vmesnem obdobju upadlo, zato so sklenili, da bodo **obudili lesno delavnico** in: »[...] začeli izdelovati nekaj čisto drugega« (A12). **Storitve lesne delavnice in njeni izdelki** so bili sprva osnovnejši in so predstavljali: »[...] storitev okvirjanja slik in izdelovanje pripomočkov za ostale delovne programe« (A11). Prilagajali so se sprotnim **potrebam in povpraševanju** in se: »[...] uvajanja lesne dejavnosti lotili z velikim entuziazmom« (A43). Odločili so se, da bodo izdelovali **pohištvo iz palet** predvsem zaradi: »[...] tradicije in modnega trenda reciklaže, ki temelji na vse večji ekološki osveščenosti in odporu do divjega potrošništva« (A16). Ob delovanju delavnice so vsi vključeni **pridobili veščine**: »[...] sproti, ob samem delu, ob demonstracijah na spletu« (A19). Hkrati so se med izdelavo: »[...] učili na lastnih napakah« (A37). Tudi uporabniki sodelujejo v **pripravi in izdelavi izdelkov iz lesa**, ki so jo zaposleni prilagodili njihovim potrebam. »Brušenje lesa tako poteka v sedečem položaju, z uporabo najlažjih brusilnih strojčkov, katere lahko držijo in obvladujejo med delovanjem. Les brusijo tudi ročno z brusnim papirjem. Dela obsegajo tudi barvanje izdelkov z akrilnimi barvami,

*lakiranje izdelkov, nanos mizarskega lepila, razdiranje palet s pomočjo vbodne žage, uporaba akumulatorskega vrtalnega stroja za vrtanje posameznih delov z vijaki, skladiščenje lesa in čiščenje delovnih površin. Končno ročno brušenje izdelka pred lakiranjem opravljata dva slepa uporabnika, katerima zaradi povečane sposobnosti otipa ne uide niti najmanjša pomanjkljivost na površini lesa» (A23). Kasneje se je **delo v lesni delavnici zmanjšalo**, saj so: »[...] vse razpoložljive kapacitete zaposlenih in prostovoljcev smo usmerili v delo s posameznikom in k nudenju podpore za kvalitetnejše življenje uporabnikov. Tako se je delo v lesni proizvodnji občutno zmanjšalo. Sprejemamo le še manjša naročila, saj za večja primanjkuje časa in ljudi» (A42).*

5.6.2 IZDELKI

Izdelki, ki so jih razvili v lesni delavnici, so zelo raznovrstni. Lotili so se izdelave **različnih vrst pohištva**, kjer je sogovornica omenila, da: »[...] smo na začetku izdelovali manjše enostavne kose pohištva in nadaljevali z večjimi in zahtevnejšimi» (A25). Odločili so se za **oblikovanje izdelkov iz palet**, vendar pa kljub temu, da: »[...] smo zanje uporabili les palet in druge lesne odpadne materiale, pri končnem artiklu nismo ohranjali industrijskega paletnega videza, kot ga tovrstni izdelki navadno imajo» (A24). Hkrati pa tudi **reciklirani izdelki** iz palet: »[...] zaradi predhodnega pečata grobosti, neobdelanosti, rustičnosti in poškodovanosti od težkih tovorov dopušča tudi nekatere neperfekcije v končnem izgledu» (A58). **Obdelave izdelkov** iz palet so se v lesni delavnici lotili na drugačen način saj so izdelki: »[...] barvani z več plastmi različnih barv, ki jih na koncu ročno zbrusimo, kar daje pohištvu star, obrabljen videz. Za dekoracijo in dodaten poudarek na ponovni uporabi v izdelke vstavljamo mozaike, izdelane iz zavrženih zgoščenk. Vsak kos pohištva s tem pridobi na unikatnosti» (A26). Zaradi dobre kvalitete končnih izdelkov in **pohištva** so začeli izdelovati tudi zahtevnejše kose kot so: »[...] oprema za jedilnico v počitniški hiši, oprema sejemskega prostora, oprema za predsobe z ogledali večjih dimenzij» (A32). Kmalu po dobili **ponudbo stranke** za opremo: »[...] nove manjše stanovanjske hiše» (A35). Za **hišo so izdelali naslednjo opremo**: »[...] za garderobno sobo, študijsko sobo, kuhinjo in v sklopu tega obnovili tudi dve dragocenejši starini in jedilniške stole» (A40).

5.6.3 POTENCIALNI KUPCI

Lesni izdelki in pohištvo s strani enote Ilirska Bistrica je pritegnilo tudi **širšo okolico**. »Izdelovanje nekaj čisto novega tako poveča zanimanje kupcev in tako povečalo zaslužek«

(A13). Izdelke so v domačem kraju tudi večkrat razstavljali, ustvarili pa so tudi **fotografije pohištva za katalog**: »[...] ki jih je fotografirala domača oblikovalka in amaterska fotografinja, z namenom izdaje kataloga« (A29). To je vodilo v **porast zanimanja**: »[...] lesnega programa, saj je zanimanje v razmeroma kratkem času precej naraslo« (A30). Hiša, katere opremo so izdelali v lesni delavnici, je odprta za **ogleda pohištva**: »[...] potencialnih strank, novih naročnikov in bo predstavljena v eni ali več revijah, ki so namenjene notranjemu opremljanju« (A36). **Alternativni reciklirani izdelki** so torej zanimivi saj: »[...] zanimanje kupcev za izdelke lesa in drugih materialov obstaja in je v porastu« (A54).

5.6.4 PODPORA LOKALNE SKUPNOSTI

Na začetku izvajanja zagona delavnic za ljudi z oviro jim je: »[...] domače okolje bilo **naklonjeno**« (A1). Zaradi vpetosti v lokalno skupnost pa se je kasneje pojavila tudi **odvisnost zaposlitve uporabnikov**: »[...] kljub temu, da je še vedno ostajala pomembna komponenta dejavnosti, pa je bila odvisna od možnosti okolja, kjer je varstveno delovni center deloval (A8). **Temelj bistriškega gospodarstva** je bila: »[...] lesna industrija, predvsem zaradi naravne danosti gozdov na našem področju« (A15). Podpora lokalne skupnosti se izkazuje tudi v omogočanju **razstavljanja in predstavitve izdelkov** ki so jih: »[...] v domačem kraju razstavljali šestkrat, samostojno in v okviru drugih tradicionalnih razstav ob prireditvah in sejnih« (A28). **Oživljanje lesne dejavnosti** so ljudje odobraval predvsem zaradi: »[...] značaja unikatnosti, zvrstilo pa se je tudi več naročil« (A31). **Podpora novi dejavnosti** se je izkazala tudi tako: »[...] da sta bila dva izkupička tradicionalnega koncerta namenjena nabavi materialov in strojev za našo lesno proizvodnjo« (A34). Tako lahko opazimo, da lesno delavnico skozi ves čas: »[...] ljudje na bistriškem **podpirajo**« (A57).

5.6.5 UPORABNIKI

Sedanji uporabniki varstveno delovnega centra so opravljali **različna dela**: »[...] predvsem enostavnejša montažna dela za razna podjetja« (A5). Tu se je prvič pojavila težava v zvezi s **plačilom za delo uporabnikom** saj: »[...] zaradi nizkega ovrednotenja montaže plačilo za opravljeno delo ne bi pokrilo stroškov s potnimi stroški, oziroma bi ga presegalo v tako majhni meri, da uporabniki ne bi mogli prejemati ustreznih nagrad« (A10). Zaradi nizkega izplačevanja nagrad so se, kot prej omenjeno, odločili za ponovno obuditev lesne dejavnosti tudi zato, ker bi to: »[...] omogočalo primerno **nagrajevanje uporabnikov**« (A14). V lesno

delavnico so zato začeli **vključevati tudi uporabnike**. »Sprva so se vključili štirje uporabniki, sedaj jih v njem sodeluje osem« (A22). Ugotovili so, da je vključevanje uporabnikov pri izdelavi pohištva **prednost** saj: »[...] končna obdelava, katere so se priučili uporabniki z znižanimi motoričnimi sposobnostmi, celo doprinese k unikatnosti izdelka« (A59). Na osnovi dobrega delovanja lesne delavnice v varstveno delovnem centru se je pojavila ideja o **zaposlovanju uporabnikov**: »[...] ki bi si v času vpeljave lesne dejavnosti v enoti pa do nastanka podjetja pridobili ob delu že toliko izkušenj in spretnosti, da bi znatno prispevali k proizvodnji« (A46). Eden izmed razlogov za **odprtje podjetja pa bi bilo tudi plačilo uporabnikov** za opravljeno delo in sicer: »[...] postavitev (samostojne gospodarske dejavnosti) na tak način, da bi bilo izplačevanje plač uporabnikom izvedljivo« (A50).

5.6.6 RAZPOLOŽLJIVA IN POTENCIALNA SREDSTVA

Ta kategorija ne predstavlja samo finančnih sredstev, ampak zajema tako kadrovska, kot tudi materialna sredstva.

Že ob začetku delovanja delavnic za ljudi z oviro se je podpora okolja odražala v **raznih donacijah**: »[...] v obliki materiala in denarja« (A2). Hkrati so **pomoč** nudili tudi okoliški **prostovoljci**, ki: »[...] so nudili pomoč predvsem pri vpeljevanju vsebin zaposlovanja« (A4). Odločitev za izdelavo pohištva iz palet je smiselna predvsem zaradi **donacij in posebnih sredstev**: »[...] saj je te razmeroma lahko pridobiti kot donacijo in vsaj na začetku, v postopku privajanja in učenja, v proizvodnjo ni potrebno vlagati posebnih sredstev« (A17). Izkušnje in veščine so zaposleni in uporabniki pridobivali: »[...] na terenu, pri obrtniku mizarju, ki je pomagal predvsem z nasveti glede obdelave lesa, nabave pohištvenih kovinskih mehanizmov in kasneje z razrezi plošč« (A20). V lesni dejavnosti se je zaradi večjega naročila in bolj kompleksnih pohištvev pojavila tudi **potreba po dodatnem orodju in strojih**. »Nabavili smo dodatno orodje in stroje« (A27). Hkrati pa so nekaj orodja in materiala pridobili v **obliki donacij**: »[...] saj so ljudje začeli prinašati v varstveno delovni center Ilirska Bistrica orodje, droben material in ostanke lesa« (A33). Deležni so bili tudi **pomoči mizarja**: »[...] ki nam je že prej nudil podporo in nasvete za delo« (A38). **Možnost finančnih sredstev** predstavljajo tudi prijave na razpise, saj bi se: »[...] kot udeleženci prijavi na razpis za sofinanciranje projektov Razvoj in izvajanje programov socialne aktivacije in s so-izvedbo projekta pridobili ljudi, ki bi se vključili v bodoče socialno podjetje« (A47). Poleg tega pa **orodja in prostor za izvajanje dejavnost** že ima: »[...] v zadovoljivem številu« (A52).

5.6.7 MOŽNOSTI ZA ODPRTJE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

Ob uvajanju lesne delavnice, so se brez **načrta razvoja** lotili izdelovanja, prav tako pa niso predvideli niti: »[...] *materialne in kadrovske osnove delovanja*« (A44). V času opravljanja prakse smo se skupaj začeli pogovarjati o **novih oblikah** organiziranja gospodarske dejavnosti, nato pa se je tudi med uporabniki in vodstvom začela širiti: »[...] *ideja o ustanovitvi socialnega podjetja ali zadruga*« (A45). Kasneje so poskušali povečati njihov nabor izdelkov in pohištva, vendar jim **stroji** takšnega obsega dela za zdaj ne dovoljujejo saj: »[...] *so primerni predvsem za amaterske programe*« (A21). Poskusili so tudi z opremo celotne hiše, vendar jim je to predstavljalo **večji zalogaj**: »[...] *kot smo predvideli sprva in ni bila primerljiva z izdelki, ki smo jih proizvajali prej*« (A39). Kljub temu, da so želeli delo dokončati je le-to zastalo zaradi **pomanjkanja kadra**: »[...] *morali bi izdelati še kopalniško pohištvo ter pohištvo za shrambo in predsobo, vendar je sodelovanje zaradi pomanjkanja delovne sile zastalo*« (A41). **Želja po ustanovitvi** je sicer velika, vendar: »[...] *zamisli nismo uresničili, saj ustanovitev podjetja ali drugačne oblike izvajanja dejavnosti zahteva bolj poglobljen in raziskovalen pristop*« (A48). Ustanovitev pa še vedno predstavlja **nadgrajevanje obstoječe dejavnosti**: »[...] *saj bi ob samostojnem delovanju lesne delavnice imeli več časa in resursov za konkretnije delovanje*« (A51). Prav tako **priložnost** odprtja ponuja tudi sama lesna industrija, saj je na njihovem območju les naravna danost, prav tako pa je: »[...] *s propadom bilo takšnih del vse manj*« (A6). **Pomanjkanje obrtnikov za reciklažo lesa** torej predstavlja **priložnost** saj: »[...] *v lokalnem okolju ni dejavnosti, ki bi se ukvarjala z reciklažo lesa in iz njega izdelovala unikatne dekorativne kose pohištva, za izdelavo katerih so potrebna dodatna restavratorska in oblikovalska znanja*« (A56). To predstavlja vizijo obnove lesne industrije, ki bi hkrati ponujala tudi **plačilo uporabnikov** saj bi se ustanovila: »[...] *gospodarska dejavnost, bodisi zadruga ali kakšna druga oblika, predvsem zaradi želje, da bi uporabniki za delo, ki ga opravljajo, dobili plačo*« (A49). Konkretni premik torej predstavlja **ustanovitev gospodarske dejavnosti**, to pa se lahko doseže z: »[...] *odcepitvijo od matičnega varstveno delovnega centra*« (A53).

5.7 PREHAJANJE V NOVO ORGANIZACIJSKO OBLIKO

Na podlagi kodiranega intervjuja in po pregledu zakonodaje sva se odločila, da bova pregledala dve obliki podjetij, v katera bi se lesna delavnica lahko preobrazila, torej gospodarska dejavnost, ki bi ostala znotraj varstveno delovnega centra in socialna zadruga. Na področju zaposlovanja in organizacije nove oblike gospodarske dejavnosti smo si skupaj z direktorico VDC Koper in vodjo enote Ilirska Bistrica zastavili naslednje cilje:

- povečanje možnosti za zaposlitev uporabnikov,
- povišanje sredstev za nagrade uporabnikov (dodelati strategijo trženja izdelkov in storitev, raziskati prednosti spremembe pravilnika o nagrajevanju uporabnikov),
- delo na promociji in trženju lastnih izdelkov,
- raziskovanje možnosti za vzpostavitev socialnega podjetja ali zadruga.

Na podlagi zgornjega intervjuja in preučevanju zakonodaje zaposlovanja ljudi z oviro sva izdelala SWOT analizo za primer uvajanja socialne zadruga ali gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra.

PREDNOSTI • Izkušnje uporabnikov in zaposlenih z obdelavo lesa • Obstoječa mehanizacija in prostor • Uveljavljenost v lokalnem okolju • Nizka cena osnovnih materialov • Kvaliteta izdelkov • Okolju prijazna dejavnost • Veliko potencialnih strank • Majhno število obrti, ki se ukvarja z recikliranjem lesa • Edinstvenost izdelkov • Tradicija obdelave lesa na Bistriškem	SLABOSTI • Zmožnost uporabnikov za zahtevnejša dela • Visoka pričakovanja glede uspešnosti • Draga promocija • Konkurenca • Stereotipi • Dostava večjih naročil • Pomanjkanje strokovnega znanja • Pomanjkanje kadra • Nizka cena • Strojna oprema je last VDC
PRILOŽNOSTI • Vključitev neodvisnih partnerjev/donatorjev • Velik interes zaposlenih in uporabnikov • Socialno vključevanje • Odpiranje novih delovnih mest • Zaposlovanje težje zaposljivih • Povečanje prodaje • Nova znanja za uporabnike • Nove vloge uporabnikov • Plača za uporabnike • Porast zanimanja za reciklažo	NEVARNOSTI • Zmanjšanje/izguba denarnega nadomestila • Neustrezna zakonodaja • Nasprotovanje s strani skrbnikov • Vključevanje »smetane« v lesno dejavnost

5.7.1 DELO V NOVI ORGANIZACIJSKI OBLIKI

Ob odprtju lesne delavnice in učenju novih tehnik so ugotovili, da je zanimanje za njihove izdelke veliko. Uporabniki so bili z lesno delavnico zadovoljni, saj to predstavlja bolj zahtevna dela, ki niso monotona. Zaposleni so videli priložnost ustanovitve socialnega podjetja ali zadruga, ki bo poleg inovativnosti, ki je na sedanjem trgu zelo pomembna, prispevala tudi k zaposlitvi uporabnikov. Odprtje nove organizacijske oblike lesne delavnice jim je izziv, saj razpolagajo z obnovljivimi surovinami, ki niso drage, prav tako pa so ob delu pridobili dovolj izkušenj, da so določene korake obdelave in izdelave lahko prilagodili potrebam in zmožnostim posameznikov.

5.7.2 *PREDNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA*

Preoblikovanje v novo obliko delovanja bi bilo lažje zaradi uveljavljenosti v lokalnem okolju. Odprtje gospodarske dejavnosti bi privedlo tudi do obuditve lesne industrije, ki že od nekdaj predstavlja simbol Ilirske Bistrice. Dela ne bi primanjkovalo, saj v tej regiji primanjkuje obrtnikov in podjetnikov, ki bi se ukvarjali s popravili ali nadgradnjo pohištva.

Prav tako so surovine poceni, zanimanje za pohištvo iz palet pa je zadnje čase zaradi ekološke osveščenosti in boja proti potrošništvu vedno bolj v porastu. Material lahko v začetni fazi ustanovitve pridobijo z donacijami in prijavi na javne razpise in programe socialne aktivacije, stroje in prostor pa lahko koristijo v posebnem delu varstveno delovnega centra, ki jim je že na voljo, če bi to odobral varstveno delovni center

Kvaliteta izdelkov jih postavlja na visoko mesto pri kupcih, saj se povečuje število naročil in tudi njihov obseg. Ljudje so začeli opazati edinstvenost njihovih izdelkov iz palet, saj končni izdelek ne ohranja paletnega videza, hkrati pa se lesna delavnica prilagaja trenutnim trendom in pohištvo dajejo starinski videz. Ljudje stvari vedno bolj kupujejo zaradi zgodbe, saj so vedno bolj ozaveščeni ter so za kvaliteten izdelek z družbeno noto pripravljeni odšteti več denarja.

5.7.3 *SLABOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA*

Oviro pri odprtju predstavlja predvsem razsežnost lesne delavnice, saj bi se ob potencialni novi obliki gospodarske dejavnosti povečalo tudi zanimanje za bolj zahtevno izdelavo pohištva, ki je nekateri uporabniki zaradi svojih ovir ne bodo morali opravljati. S tem se povezuje tudi naslednja slabost, saj se pričakuje uspešnost, ki pa je mogoče ne bodo dosegli, saj nimajo dovolj strokovnega znanja in kadra, ki bi to omogočal. Prav tako je velika tudi konkurenca v širšem poslovnem okolju, saj lahko na trgu opazimo vedno več pohištva z »obrabljenim videzom«, ki je zadnje čase v trendu; potrebno se je zavedati tudi, da velika podjetja takšno pohištvo delajo v manufakturi, kar pomeni manj časa za dostavo in montažo in manj možnosti za izbiro pohištva iz lesne delavnice.

Slabost predstavlja tudi nizka cena izdelkov, saj so na začetku postavili svoje cene izdelkov zgolj tako visoko, da so pokrili tekoče stroške. Za prevoze pohištva in izdelkov zdaj uporabljajo kombi varstveno delovnega centra izven uradnih ur, kar pomeni, da bi bilo potrebno v primeru odprtja nove organizacijske oblike zagotoviti drug način dostave pohištva ali pa v najem vzeli kombi. Tako kot kombi so tudi prostori lesne delavnice last varstveno delovnega centra, zato kot slabost izpostavlja prostor in mehanizacijo, ki bi ob morebitnem prehodu v podjetje/zadrugo še vedno ostala v lasti varstveno delovnega centra, in bi bilo potrebno uporabo urediti z najemnim razmerjem.

5.7.4 *PRILOŽNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA*

Uporabniki bi z novo obliko podjetja imeli priložnost biti vpeti v družbeno dogajanje, s tem bi se socialno vključevali v vse sfere skupnosti. Z drugimi strokovnjaki, mogočimi kupci, dobavitelji in prostovoljci bi se uporabniki aktivno družili, z njimi sodelovali in delali, s tem pa bi si večali svojo socialno mrežo in bili v interakciji z ostalim družbenim okoljem. Ljudje, ki bi v projektu videli priložnost in možnost za sodelovanje, pa tudi razni vlagatelji in donatorji, bi se lahko na različne načine vključevali v dejavnosti novo nastale organizacijske oblike ali/in prek poklicnega sodelovanja prispevali k razvijanju dejavnosti.

Na Bistriškem obstaja dolgoletna tradicija lesne industrije, zato je to dobra priložnost za sodelovanje z okoliškimi obrtniki, lokalno skupnostjo, kar bi pomenilo ponovni zagon lesne dejavnosti. V okolici je veliko obrtnikov ter upokojenih mizarjev, lesarjev, s katerimi bi preko prostovoljstva ali v obliki primerne pogodbenega razmerja, lahko nova organizacijska oblika sodelovala skozi učenje novih tehnik in obdelave lesa. S tem bi se

posledično odpirala tudi nova delovna mesta, s katerimi bi nova organizacijska oblika pridobila veliko znanja in novo delovno silo, ki jo nujno potrebuje.

Prav tako bi se uporabniki znašli v novi vlogi sodelavcev, saj bi jih v določeni fazi lahko tudi zaposlili. S tem bi pridobili tudi plačilo za opravljeno delo, kar bi pripomoglo h krepitvi njihove finančne neodvisnosti. Odprtje nove organizacijske oblike bi bilo uspešno zaradi velikega interesa zaposlenih, kot tudi trenutnih uporabnikov varstveno delovnega centra. Interes in nova sodelovanja z okoliškimi strokovnjaki pa bi privedla do povečanja prodaje in širitve dejavnosti, s tem pa posledično tudi večjo možnost za porast zanimanja za reciklirane izdelke.

5.7.5 NEVARNOSTI ODPRTJA NOVE OBLIKE PODJETJA

Pri odpiranju nove gospodarske dejavnosti največjo nevarnost predstavlja neustrezna zakonodaja. Nekateri uporabniki še vedno ohranjajo status invalida, ki jih stigmatizira in diskriminira. V nadaljevanju to pomeni, da zaradi statusa ne morejo skleniti uradne pogodbe o zaposlitvi, če pa bi to bilo mogoče, pa bi zaradi plačila za opravljeno delo izgubili nadomestila, ki jim zaradi statusa pripadajo.

Eno izmed nevarnosti predstavlja tudi morebitno nasprotovanje skrbnikov, predvsem zaradi strahu pred izgubo nadomestil. Past, v katero se lahko ujamejo ob ustanavljanju katerekoli nove oblike podjetja, je tako imenovano »snemanje smetane uporabnikov«. To pomeni, da bi v novi obliki dejavnosti sodelovali le najbolj izkušeni in sposobni uporabniki, to pa bi predstavljalo izključevanje ostalih uporabnikov, ki bi mogoče potrebovali malo več pomoči in podpore pri delu.

Zaradi slabega predhodnega raziskovanja in nepoznavanja tega področja ter pomanjkanja kadra za poglobljen pristop obstaja možnost, da ne bodo kos oviram in priložnostim, na katere bodo naleteli, zato lahko lesna dejavnost posledično tudi stagnira in zamre.

5.8 PRIMERJAVA ZADRUGE KOT SAMOSTOJNE OBLIKE DEJAVNOSTI Z GOSPODARSKO DEJAVNOSTJO V OKVIRU VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Skozi analizo SWOT sva prišla do zaključka, da je kljub slabostim in nevarnostim ustanovitve nove gospodarske oblike lesne delavnice več prednosti in priložnosti, kar bi za

uporabnike pomenilo večje zadovoljstvo, razvoj socialnih veščin in nova delovna mesta. To bi pripomoglo tudi k družbeni solidarnosti, saj bi nova oblika podpirala zaposlovanje najbolj ranljivih družbenih skupin, kar pomeni večjo enakopravnost v družbi.

5.8.1 SWOT ANALIZA ŠIRITVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI V OKVIRU VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Na začetku vsakega preučevanja nove oblike gospodarske dejavnosti sva pregledala akt ustanovitve le-tega ter osnovne značilnosti, ki so potrebne za lažje razumevanje in analizo. Tabelo sva sestavila s pomočjo Zakona o socialnem varstvu in pregledu delovanja varstveno delovnega centra Koper – enota Ilirska Bistrica.

VIDIKI	GOSPODARSKA DEJAVNOST V OKVIRU VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA
USTANOVITEV	Ustanovi jo zavod, z namenom višje kvalitete življenja in varstva uporabnikov (51. člen, Ur. l. RS 3/2007).
OSNOVNI KAPITAL	Uporaba resursov iz že obstoječih programov (zeleni program)
PLAČILO UPORABNIKOV	Povečanje nagrad - do spremembe zakonodaje
VKLJUČEVANJE UPORABNIKOV	Izvajalec dejavnosti (VDC), podpiše individualni dogovor z uporabnikom. V njem je določen natančen obseg storitev, ki jih za uporabnika zagotavlja izvajalec. (»vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji.«)
FINANCIRANJE	Financiranje poteka preko obstoječih resursov ustanovnega zavoda
SOCIALNA MREŽA	Zunanji sodelavci lahko sodelujejo le kot prostovoljci
STATUS UPORABNIKOV	Status ostane nespremenjen

Širitev gospodarske dejavnosti v okviru varstveno delovnega centra ne vpliva na organizacijo zavoda, saj lahko varstveno delovni center prijavi gospodarsko dejavnost v okviru javne službe, če je njen cilj višja kvaliteta življenja in varstva uporabnikov. Začetni kapital za širitev dejavnosti ni potreben, saj dejavnost ostane znotraj varstveno delovnega centra, kar pomeni, da lahko finance za material in opremo črpajo iz proračuna zavoda.

Odprtje gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra pomeni, da se status uporabnikov ohrani, izvajalec pa z uporabnikom podpiše le natančen obseg storitev, ki mu jih bo zagotavljal. Še vedno ne govorimo o običajnem plačilu na delovnem mestu, temveč

le o nagradah, ki jo prejmejo posamezniki, višina pa je odvisna od internega pravilnika o nagrajevanju uporabnikov.

<u>PREDNOSTI</u> • Ohranitev financiranja in prostorov varstveno delovnega centra • Izkušnje zaposlenih za obdelavo lesa • Poznanstva med zaposlenimi in uporabniki • Širitev storitev varstveno delovnega centra • Veliko sredstev in materiala pridobljenih s strani varstveno delovnega centra in donacij • Ustaljena praksa izdelave in prodaje	<u>SLABOSTI</u> • Ohranitev stanja in namena; okvir socialno varstvenih storitev • Ohranitev statusa uporabnika • Premajhna kadrovska zmogljivost ljudi, usposobljenih za delo z lesnimi izdelki • Odvisnost varstveno delovnega centra glede odločitev • Nevidnost potreb posameznikov • Odvisnost uporabnika od izvajalca
<u>NEVARNOSTI</u> • Pogoji za pridobitev soglasja za širitev dejavnosti • Ohranitev vmesne enote brez vizije po ustanovitvi samostojne dejavnosti	<u>PRILOŽNOSTI</u> • Kasnejši razvoj v odprtje samostojne dejavnosti • Širitev ponudbe varstveno delovnega centra • Ponudba novih izdelkov • Povečanje prodaje • Povezovanje s strokovnjaki

5.8.1.1 PREDNOSTI ODPRTJA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI ZNOTRAJ VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Prostor, kjer deluje lesna delavnica, je del kompleksa enote Ilirska Bistrica, kar pomeni, da dostop do prostora, materiala in strojev ostane, torej niso potrebni dodatni stroški. Prav tako se ni potrebno ukvarjati s kompleksnim postopkom ustanovitve, saj je lesna delavnica v varstveno delovnem centru že prijavljena, potrebno je le registrirati dodatno gospodarsko dejavnost z namenom omogočanja višje kvalitete in storitev za posameznike.

Pravilnik o ustanovitvi gospodarske dejavnosti je napisan nenatančno, zato dopušča veliko maneverskega prostora za uvajanje tržnega gospodarstva. Nova gospodarska dejavnost znotraj varstveno delovnega centra bi torej pripomogla k širitvi storitev, k prepoznavnosti in k zmanjševanju stereotipov o ljudeh z oviro. Dejavnost, ki bi ostala znotraj varstveno delovnega centra, bi ohranila delovna mesta sedanjim zaposlenim, ki poznajo uporabnike,

njihove potrebe in navade, kar pripomore k utečenemu delu. Prav tako imajo v enoti Ilirska Bistrica zaposleni in prostovoljci že nekaj izkušenj z obdelavo lesa in izdelovanjem pohištva, kar bi ob ustanovitvi nove dejavnosti pomenilo nemoten potek dela. To se kaže tudi pri utečeni praksi izdelovanja izdelkov, ki so v lokalnem okolju že uveljavljeni.

Varstveno delovni center je javni zavod, ki se v celoti financira iz javnega proračuna, kar pomeni, da sredstva in finance za izvajanje ostanejo nespremenjene, hkrati pa se lahko z dodatno gospodarsko dejavnostjo prijavljajo na razne razpise, ki jih država ponuja z namenom socialnega vključevanja.

5.8.1.2 SLABOSTI ODPRTJA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI ZNOTRAJ VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Odprtje gospodarske dejavnosti, ki bi se izvajala v okviru socialno varstvenih storitev varstveno delovnega centra, pomeni ohranjanje stanja in namena le teh. Deloval bi v skladu z isto zakonodajo, torej Pravilnikom o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, ki varstveno delovne centre opredeljuje kot varstvo, vodenje, zaščito in zaposlitev pod posebnimi pogoji. To za uporabnika pomeni ohranitev statusa, njegovo odvisnost od izvajalca storitev. Prav tako se ohranijo tudi nagrade, saj se ne sklene pogodba o zaposlitvi, h kateri stremijo uporabniki. Višina nagrad je tako odvisna od internega akta izvajalca, kar lahko vodi v izkoriščanje delovne sile, kot tudi v neenakovredno obravnavanje.

Če bi gospodarska dejavnost ostala znotraj centra, bi se povečal obseg dela, kar pa bi pri sedanji strukturi in številu zaposlenih pomenilo premajhno kadrovske zmogljivosti za kvalitetno opravljanje dela. To vodi v nevidnost potreb posameznikov, saj bi gospodarska dejavnost pomenila primarno aktivnost, kar pomeni, da bi se poudarjala kolektivna dobrobit, zapostavljali pa bi se individualni cilji in potrebe uporabnikov.

5.8.1.3 PRILOŽNOSTI ODPRTJA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI ZNOTRAJ VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Uporabniki bi preko gospodarske dejavnosti imeli večjo izbiro in možnosti za vključevanje v aktivnosti, ki jih zagotavlja varstveno delovni center. Enota Ilirska Bistrica bi ob uspešnem poslovanju in trženju izdelkov pridobila več financ, s katerimi bi lahko kasneje povišali kakovost storitev, podpore in pomoči, ki jih zagotavljajo uporabnikom.

V novo dejavnost bi se lahko vključili tudi upokojeni obrtniki in strokovnjaki iz lesnega področja, študenti preko prostovoljnih del ali prakse, kar bi pomenilo večje povezovanje in

izmenjavo izkušenj. Nove izkušnje in nova znanja bi lahko vodila v povečanje prodaje izdelkov, s katerimi bi pridobili več kapitala, hkrati pa se z večjim številom naročenih izdelkov naučili utečene proizvodnje. To pomeni, da bi za izdelovanje trenutno aktualnih izdelkov porabili manj časa, zato bi lahko začeli razmišljati tudi o novih produktih.

Širitev dejavnosti v okviru varstveno delovnega centra lahko predstavlja prehodni proces do samostojne gospodarske dejavnosti, kot je zadruga ali socialno podjetje, ki bi uporabnikom kasneje lahko zagotavljal zaposlitev. Takšna organizacijska oblika dejavnosti je lahko pilotni projekt za kasnejšo ustanovitev samostojnega podjetja, ki bi bil pokazatelj uspešnosti ustanovitve. Z gospodarsko dejavnostjo znotraj centra bi lahko preverili, kako bi se uporabniki odzivali ter sprejemali nove spremembe in videli, če je povpraševanje dovolj veliko, da ne bi povzročalo slabega poslovanja. Ob tem procesu bi vsi pridobili dovolj znanja, hkrati pa takšna oblika dejavnosti ne predstavlja velikega tveganja za sodelujoče, ker bi se denar za izvajanje storitev še vedno črpal iz proračuna.

5.8.1.4 NEVARNOSTI ODPRTJA GOSPODARSKE DEJAVNOSTI ZNOTRAJ VARSTVENO DELOVNEGA CENTRA

Kljub temu, da lahko odprtje nove dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra predstavlja pot k samostojni obliki gospodarske dejavnosti, pa obstaja možnost, da bo ta dejavnost ponovno prevzela lastnosti socialno varstvenih storitev. Tako je lahko nova oblika gospodarske dejavnosti, s katero si zaposleni želijo povečati socialno vključenost in zaposljivost uporabnikov, zgolj še ena oblika institucionalnega varstva, ki se zaradi kvantitete ne bi osredotočala na uporabnike, temveč ohranjala institucionalno naravo totalnih ustanov.

Nadalje nevarnost predstavlja tudi odvisnost gospodarske dejavnosti od varstveno delovnega centra Koper, saj bi se za vsako spremembo, dopolnitev ali širitev morali posvetovati in pridobiti soglasje sveta varstveno delovnega centra Koper, ki odloča o strukturnih in kadrovskih spremembah.

5.8.2 SWOT ANALIZA ODPRTJA SOCIALNE ZADRUGE

VIDIKI	(SOCIALNA) ZADRUGA
USTANOVITEV	Ustanovijo jo lahko 3 fizične ali pravne osebe
OSNOVNI KAPITAL	Ni predpisan. Ustanovi se, ko so zagotovljena sredstva za začetek dela

PLAČILO UPORABNIKOV	Razdelitev 20% dobička med člane in zaposlene
VKLJUČEVANJE UPORABNIKOV	Uporabniki pristopijo v zadrugo kot člani s plačilom deleža, ki je določen v pravilniku ustanovnega akta. S tem so povsem enakovredni pri upravljanju zadruga.
FINANCIRANJE	Prijave na javne razpise, programe socialne aktivacije, člani vlagatelji donatorji zadruga
SOCIALNA MREŽA	Možnost vključevanja zunanjih sodelavcev, mizarskih mojstrov, drugih brezposelnih, prostovoljcev
STATUS UPORABNIKOV	Večina uporabnikov nima poslovne sposobnosti, zato se v zadrugi ne bi mogla zaposliti. Tisti, ki jo imajo, bi ob sklenitvi pogodbe o zaposlitvi izgubili nadomestila.

Za ustanovitev socialne zadruga so potrebne vsaj tri fizične ali pravne osebe, ki imajo poslovno sposobnost. Osnovni kapital sicer ni zapisan, vendar morajo biti zagotovljena sredstva za zagon. Socialna zadruga deluje po Zakonu o zadrugah, dopolnjuje pa se z Zakonom o socialnem podjetništvu. Pred ustanovitvijo socialne zadruga je potrebno pripraviti ustanovitveni akt, kjer je določena gospodarska dejavnost, pri čemer mora biti omenjeno tudi zaposlovanje ranljivih skupin prebivalstva.

Zakon o zadrugah determinira, da se 5% dobička nameni za obvezne rezerve, upoštevajoč Zakon o socialnem podjetništvu pa lahko 20% ustvarjenega letnega presežka razdeli med člane in delavce. Socialna zadruga temelji na članstvu, pri katerem uporabniki plačajo delež, ki ga določijo ustanovitelji v ustanovnem aktu z namenom enakopravnosti.

Zadruga pridobiva sredstva iz javnih skladov, programa socialne aktivacije, za delovanje pa lahko upravlja tudi z denarjem iz pristopnin. Pristopnine omogočajo članstvo posameznikom, ki želijo poslovati in sodelovati z zadrugo, pri čemer gre za bilateralen odnos, saj posamezniku zadruga omogoča iskanje poslovnih priložnosti. Če uporabnik nima poslovne sposobnosti, se v zadrugi ne more zaposliti, vendar pa se lahko preko skrbnika včlani v zadrugo in s tem sodeluje pri vsakoletnem razdeljevanju presežka.

<u>PREDNOSTI</u>	<u>SLABOSTI</u>
• Nizki stroški osnovnega kapitala za ustanovitev • Samostojnost (neodvisnost od varstveno delovnega centra) • Solastništvo • Demokratično odločanje	• Ohranitev stanja uporabnika • Nezmožnost sklenitve pogodbe o zaposlitvi • Izplačevanje presežka le na letni ravni • Izguba financ varstveno delovnega centra

• Enakopravno razdeljevanje dobička med vse člane • Večja socialna vključenost • Večje zadovoljstvo uporabnikov z lastnim delom • Vključevanje na odprt trg dela in storitev • Možnosti prijave na državne razpise in subvencije	
<u>NEVARNOSTI</u> • Izguba prostorov • Prezahtevni pogoji za pridobitev najema prostorov • Previsoka pričakovanja • Prevelika odvisnost od denarnih pomoči • Zmanjševanje pravic iz socialnega varstva • Nasprotovanje s strani skrbnikov • Premajhna kapaciteta ljudi in orodij za izpolnjevanje pogojev	<u>PRILOŽNOSTI</u> • Odpiranje novih delovnih mest • Povezovanje s skupnostjo • Razvijanje proizvodnje in širitev dejavnosti • Možnosti financiranja s strani občine in lokalnih podjetij • Povezovanje s strokovnjaki na lesnem področju • Večja izbira zaposlitev • Vključitev uporabnikov kot prostovoljcev

5.8.2.1 PREDNOSTI USTANOVITVE SOCIALNE ZADRUGE

Zadruga z vidika financ ni zahtevna za ustanovitev, hkrati pa se lahko denarna sredstva za zagon črpajo iz pristopnin članov, ki želijo sodelovati. V primerjavi z gospodarsko dejavnostjo znotraj varstveno delovnega centra, zadruga predstavlja samostojno enoto, kjer člani predstavljajo lastnike, uporabnike in izvajalce njenih storitev. To pomeni tudi demokratično odločanje s strani vsakega udeleženega, saj ima vsak član en glas. Obenem se letni presežek enakopravno razdeli med vse člane.

Zaradi odprte strukture, po kateri deluje zadruga, ta omogoča vključevanje vseh, ki želijo sodelovati, hkrati pa to pomeni večjo socialno interakcijo med uporabniki in ostalimi člani. Zadruga povezuje ljudi, ki imajo skupne cilje in interese; njen namen je pospeševanje in razvijanje gospodarske ter družbene dejavnosti, kar pripomore k participaciji na odprtem trgu dela in storitev.

Delo v zadrugi bi bilo bolj smiselno in usmerjeno k kvalitetnim izdelkom, hkrati pa bi to delo potekalo v običajnem delovnem okolju z ostalimi zunanjimi sodelujočimi, kar bi uporabnikom služilo kot potrditev za dobro delo, obenem pa bi bilo tudi ovrednoteno.

Država prav tako spodbuja socialna podjetja in zadruge z raznimi razpisi za zagon, zato se lahko nova oblika gospodarske dejavnosti aktivno vključuje v razne razpise in kandidira za pridobitev različnih možnih subvencij.

5.8.2.2 SLABOSTI USTANOVITVE SOCIALNE ZADRUGE

Socialna zadruga sicer ponuja možnost zaposlitve in enakovrednega vključevanja vseh sodelujočih, a vendar je zaradi ohranitve statusa invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, sklenitev pogodbe o zaposlitvi za sedanje uporabnike enote nemogoča. V zadrugi lahko preko skrbnikov, če bi se strinjali, sodelujejo zgolj kot člani, vendar pa se presežek članom izplačuje le na letni ravni in sicer le v primeru, če je presežek sploh ustvarjen. Prav tako se z ustanovitvijo socialne zadruge izgubijo finance, ki so bile do zdaj pridobljene s strani varstveno delovnega centra.

5.8.2.3 PRILOŽNOSTI USTANOVITVE SOCIALNE ZADRUGE

Ustanovitev zadruge ponuja nova delovna mesta, tako za uporabnike, kot tudi za širšo okolico, hkrati pa to predstavlja tudi širši nabor delovnih mest (prodaja, skrb za nabavo, dostava). Zadruga predstavlja možnost, da podjetja in obrtniki, ki so strokovnjaki na področju lesa, sodelujejo z zadrugo, ki jim daje priložnost pri poslovnem partnerstvu.

Finančna sredstva se lahko pridobijo iz občinskega proračuna, ki del denarja namenja razvoju inovativnih oblik podjetij. V kolikor se uporabniki ne morejo zaposliti, se lahko ta težava, dokler se ne spremeni zakonodaja, delno reši edino na način, da zadruga sklene pogodbo z enoto Ilirska Bistrica, kjer bi se uporabniki lahko preko integrirane zaposlitve ali kooperantskih del vključevali v dejavnosti socialne zadruge. Poleg uporabnikov lahko izkušnjo prostovoljstva izkusi vsak, ki bi želel sodelovati.

Tu se navezujeva na lokalno skupnost, saj podpira ustanovitev in ponovni zagon lesne industrije ter je zelo povezana z uporabniki. Če se ustanovitev zadruge izkaže za uspešno, je, zaradi samostojnosti, možna tudi širitev in razvoj dejavnosti.

5.8.2.4 NEVARNOSTI USTANOVITVE SOCIALNE ZADRUGE

Najprej se lahko pojavi nevarnost izgube prostora, saj sedanji prostori lesne delavnice spadajo pod enoto Ilirska Bistrica, ki jo ima v najemu. Možnost je, da najem istih prostorov ne bo možen, hkrati pa bi najem drugih prostorov predstavljal prevelik finančni zalogaj. Prav

tako je vprašanje tudi, kaj se zgodi z orodjem in stroji, ki jih ima zdaj varstveno delovni center, saj so nekatere stroje pridobili preko donacij, ostali pa so v lasti enote.

Obenem zagon socialne zadruge pomeni veliko predanosti, kar predstavlja tveganje, saj so mogoča previsoka začetna pričakovanja glede prodaje, zaposlitve in povezovanja z ostalimi strokovnjaki, hkrati pa je to dolgotrajen postopek. V povezavi s tem obstaja tudi verjetnost, da začetni zagon ustanovitve socialne zadruge ne bo dovolj uspešen, da bi si z dejavnostjo lahko pokrili stroške, zato lahko pride do prevelike odvisnosti od denarnih pomoči, donacij in javnih razpisov. To lahko povzroči stagnacijo izdelave pohištva in ostalih lesnih produktov, kar bi predstavljalo probleme na področju promocije in razvoja.

Na področju uporabnikov predstavljajo največji izziv skrbniki, saj bi se v primeru, da se uporabnik ne more zaposliti, lahko vključeval v zadrugo prek članstva, ki ga mora odobriti skrbnik. Obenem pa za uporabnike, ki bi se z novim zakonom lahko zaposlili, to predstavlja problem, saj se jim v tem primeru lahko zmanjšajo pravice in nadomestila iz socialnega varstva.

6 RAZPRAVA

Ločevanje ljudi na »zmožne in nezmožne« je postalo najbolj opazno ob vzponu industrije, saj se je takrat začela povečevati delovna produktivnost. Tisti, ki norme niso dosegali, so postali marginalizirani in segregirani iz družbenega dogajanja.

Kljub temu, da obstaja več poskusov vključevanja ljudi z oviro, ti ljudje še vedno doživljajo diskriminacijo. Ta se začne že v času izobraževanja, kjer so kategorizirani in v primeru ovire usmerjeni v paralelne izobraževalne programe, ki naj bi služili večji podpori in pomoči za vključevanje, prav ti pa so razlog za izključevanje in povečano stigmo. Osebe z oviro, ki so v te programe vključene, se kasneje s težavo udeležujejo na trgu delovne sile predvsem zaradi statusa invalida.

Invalide v tem primeru delimo na dve vrsti, saj lahko status pridobijo po Zakonu o invalidskem in pokojninskem zavarovanju ali po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Po prvem zakonu oseba pridobi status invalida, če zaradi poškodbe, telesnih okvar ali duševnih bolezni ni zmožna pridobiti ali ohraniti delovnega mesta ter ima zaradi ovir problem pri vključevanju v delovno okolje. Drugi zakon se nanaša na osebe, ki status invalida pridobijo v otroški dobi ali v času izobraževanja, ter se po tem zakonu niso zmožne usposobiti za samostojno življenje in delo. Zakon je zastarel in ne upošteva novih

direktiv Evropske Unije, saj še vedno deluje po medicinskem modelu, kar pomeni, da posameznike kategorizira, jim jemlje pravice, kot so pravica do dostojanstva, pravica do enakosti in pravica do dela. To se navezuje na primere statuta odvzema poslovne sposobnosti, ki je v teoriji namenjen pomoči ljudem pri usposobljenosti za samostojno življenje in delo.

Večina ljudi s statusom invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ima tako odvzeto poslovno sposobnost, s katero so postavljeni pod skrbništvo ali pa imajo njihovi roditelji podaljšano roditeljsko pravico. Ta zakon namesto pomoči, ki bi jo posameznik potreboval za usposabljanje, človeku jemlje, saj mu odvzeta sposobnost onemogoča uveljavitev svoje volje, nima volilne pravice, hkrati pa ne more sklepati pogodb o zaposlitvi. Tako so se ljudje s statusom invalida po tem zakonu primorani vključevati zgolj v paralelne oblike zaposlovanja, kot so zaščitne zaposlitve v zaposlitvenih centrih in varstveno delovne centre, ki so v večini primerov ločeni iz družbenega dogajanja, kar pomeni ponovno segregacijo in izključevanje.

Te oblike zaposlovanja ne zagotavljajo standardiziranih pogodb o zaposlitvi, zato tu ne moremo govoriti o plačilu za opravljeno delo, temveč le o nagradah, ki so odvisne od notranjih aktov centra. To dopušča prostor za izkoriščanje delovne sile, saj se uporabnikom izplačujejo nagrade v višini žepnin, čeprav opravljajo delo, ki je z vidika zahtevnosti in časovnega vidika primerljivo z delom, ki ga opravljajo zaposleni v običajnih podjetjih. Kljub temu, da celotna politika in naravnost države stremi k zaposlovanju in vključevanju težje zaposljivih in ranljivih skupin prebivalstva pa lahko rečemo, da vsi ukrepi izvzemajo invalide, ki jim je odvzeta poslovna sposobnost.

V zadnjih letih se s tem namenom ustanavljajo različne oblike podjetij, ki se ukvarjajo s to problematiko in poskušajo vključiti tudi to skupino invalidov; primer je Druga Violina, restavracija, kjer so v delo vključeni tudi uporabniki CUDV Draga, vendar pa se tudi oni soočajo s problemom izplačevanja plač zaradi statusa vključenih. Z željo vključevanja uporabnikov v običajno delovno okolje in plačilom za opravljeno delo se je v enoti varstveno delovnega centra Koper – Ilirska Bistrica pojavila ideja o ustanovitvi samostojne gospodarske dejavnosti. Že nekaj let uspešno izvajajo lesno delavnico, kjer imajo zagotovljene pogoje za kvalitetno izdelovanje pohištva, hkrati pa jih podpira tudi lokalna skupnost. S tem diplomskim delom sva želela raziskati dejanske možnosti ustanovitve, ter prek analize SWOT pregledala dva načina odprtja gospodarske dejavnosti.

Kot prvo obliko sva pregledala odprte gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra. To obliko kot razširitev dejavnosti ustanovi center, kar ne predstavlja dodatnih stroškov in tveganja za posameznika. Prostor in ostali pripomočki za izvajanje dejavnosti ostanejo znotraj gospodarske dejavnosti, vendar pa prav tako status ohranijo tudi uporabniki, ki s to obliko še vedno pridobijo le nagrado in ne plačila. Čeprav bi s tem uporabniki bili deležni novih izkušenj, novih vlog in več socialnega vključevanja z ostalimi strokovnjaki, pa to še vedno predstavlja institucionalno varstvo, ki ni naravnano tako, da bi izpolnjevalo potrebe posameznika.

Ugotovila sva, da takšna oblika izvajanja dejavnosti ne dosega ciljev, ki jih enota Ilirska Bistrica želi doseči. Lahko pa predstavlja prehodno fazo med sedanjo obliko lesnega programa na poti do ustanovitve samostojne oblike gospodarske dejavnosti.

V tej fazi lahko s poglobljenim pristopom preizkušajo nove možnosti izdelovanja izdelkov s sodelovanjem strokovnjakov na področju obdelave lesa, s katerimi lahko lažje konkurirajo na odprtem trgu. Ta faza jim daje priložnost, da preverijo možnosti za črpanje sredstev iz javnih skladov in razpisov. S pomočjo evalvacije lahko v tej fazi ugotovijo, če ostajajo temelji in možnosti za odprte samostojne gospodarske dejavnosti, ki bi jim lahko prinesla več pozitivnih učinkov. Pri vsem tem pa še vedno obstaja možnost, da bo faza trajala predolgo in bo sprejeta kot dovolj učinkovita oblika vključevanja ljudi z oviro. Nevarnost uporabe gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra je, da postane še ena razširjena oblika institucionalnega varstva. Ta faza je na začetku sicer bistvena, ne sme pa predstavljati končnega cilja.

Druga oblika, ki sva jo pregledala, je odprte socialne zadruga. Rezultati raziskave so pokazali, da v primerjavi z gospodarsko dejavnostjo znotraj varstveno delovnega centra, ustanovitev socialne zadruga predstavlja boljši primer enakovrednega vključevanja uporabnikov. Za ustanovitev zadruga je potreben osnovni kapital in sredstva, ki ga lahko zadruga pridobi s pristopnino. Pri tem modelu problem še vedno predstavlja status uporabnikov, ki se v zadrugi ne morejo zaposliti, vendar pa lahko kot člani sodelujejo pri odločitvah glede vodenja, delovanja, hkrati pa so upravičeni do razdelitve letnega presežka, če ga zadruga ustvari.

Ta oblika daje priložnost bolj enakovrednega udejstvovanja uporabnikov, saj ljudje v tej strukturi ne nastopajo kot uporabniki, temveč kot enakopravni člani. Čeprav sva v raziskovanju ugotovila, da je veliko nevarnosti ob ustanovitvi socialne zadruga, pa še vedno

obstaja velika možnost za odprtje le-te. Podporo odprtju izkazuje tudi lokalna skupnost, njihovi izdelki so že uveljavljeni, uporabniki in zaposleni imajo izkušnje z obdelavo lesa, lesna dejavnost pa privablja tudi potencialne stranke, ki podpirajo okolju prijazne dejavnosti kot je reciklaža lesa.

Ne glede na prizadevanja vseh vpletenih za novo obliko organizacijske dejavnosti zaradi možnosti bolj pravičnega nagrajevanja ljudi z oviro trenutno veljavna zakonodaja ni naklonjena takšnim pobudam, zato vsi veliko pričakujejo od zakonodaje, ki bo prišla v veljavo naslednje leto. Z letom 2019 sicer stopi v veljavo nov Zakon o socialnem vključevanju, ki bo nadomestil zastarel Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Nov zakon predvideva zaposlovanje ljudi z oviro, hkrati tudi plačilo za opravljeno delo, ki bo skupaj z nadomestili dosegal najmanj minimalno plačo. Doseganje cilja zaposlovanja uporabnikov in plačila za delo bo z začetkom veljavnosti novega zakona uresničljivo tudi v socialni zadruzi.

7 PREDLOGI

Spodaj navajava predloge, katerih cilj je odprtje gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra ali odprtje socialne zadruge.

Da bi se ljudje z oviro lahko zaposlovali v katerikoli obliki zgoraj opisanih gospodarskih dejavnosti, bi bilo v prvi vrsti potrebno spremeniti institut odvzema poslovne sposobnosti. Odvzem poslovne sposobnosti pomeni grob poseg v človekove pravice, saj je posameznik v pasivni vlogi, brez možnosti odločanja o svojem življenju. Ta institut ne bi smel biti najbolj pogosto uporabljena praksa, saj bi se v socialnem delu najprej morale izkoristiti vse ostale možnosti, kot so individualno načrtovanje, analiza tveganja. V tem primeru bi bilo bolj smiselno uveljavljati skrbništvo za poseben primer, pri katerem se skupaj s skrbnikom in centrom za socialno delo določijo področja, na katerih posameznik potrebuje pomoč in podporo. V tem procesu bi bilo nujno potrebno vključiti tudi uporabnika, s katerim bi skupaj raziskovali področja, pri katerih ne potrebuje pomoči in na katerih področjih potrebuje sodelovanje in podporo.

Postopek ponovne pridobitve poslovne sposobnosti je dolgotrajen in predstavlja veliko finančno breme. Proces ponovne evalvacije bi moral biti v določenem časovnem obdobju obvezen in brezplačen.

Center za socialno delo ne sme biti hkrati pobudnik za odvzem poslovne sposobnosti in v istem primeru tudi skrbnik, saj to predstavlja nasprotje interesov. Za takšne primere bi bilo smiselno vključiti zagovornike, ki bi namesto centra za socialno delo postali skrbniki in se tako aktivno zavzemali za dobrobit posameznika.

Potrebno bi bilo k sodelovanju povabiti različne organizacije na področju socialnega varstva ter posameznike, ki se ukvarjajo s socialnim podjetništvom. Predstavili bi jim različne možnosti in ovire, ter znanja in izkušnje za kasnejše uspešnejše delovanje. Tu bi lesna delavnica pridobila pomembne podatke o delovanju ter izkušnje s strani ostalih oblik podjetij.

V primeru odločitve za odprtje gospodarske dejavnosti znotraj varstveno delovnega centra naj se enota Ilirska Bistrica sklicuje na Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2013-2020, katerega temelj je razvoj sistema socialnega varstva. Pred odprtjem nove gospodarske dejavnosti je potrebno pregledati zaposlitvene možnosti, organizirati izobraževanja na temo obdelave lesa in usposobiti zaposlene, ki trenutno delujejo v varstveno delovnem centru. S trenutno veljavno zakonodajo je potrebno uskladiti tudi delovno okolje.

V primeru odločitve za odprtje socialne zadruge je potrebno pregledati trenutno zakonodajo na področju zadrug in socialnega podjetništva, ter na podlagi tega ustvariti finančni plač ter akt o ustanovitvi na način, ki bo primeren za vključevanje ljudi z oviro. Z varstveno delovnim centrom Koper se je potrebno dogovoriti o možnostih izposoje ali najema prostora in obstoječe mehanizacije. Osnovni kapital za začetek delovanja se lahko pridobi iz javnih razpisov, skladov ter državnih spodbud v obliki povratnih ali nepovratnih pomoči. Za to področje naj varstveno delovni center – enota Ilirska Bistrica sklene sodelovanje s strokovnjakom, ki se profesionalno ukvarja s področjem socialnega podjetništva.

Za bodoče prostovoljce in zaposlene v gospodarski dejavnosti ali socialni zadrugi, ki še nimajo znanj in izkušenj na področju socialnega dela z ljudmi z ovirami, bi bilo potrebno organizirati brezplačna izobraževanja, hkrati pa bi k sodelovanju lahko povabili tudi lokalne obrtnike, ki se ukvarjajo (ali so se ukvarjali) z lesno dejavnostjo. S tem bi si lahko odprli tudi nove možnosti za poslovna partnerstva.

8 VIRI IN LITERATURA

- Belopavlovič, N. in drugi. 2000. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s pojasnili. Ljubljana: GV Založba
- Bera, S. (2012). Socialno podjetništvo kot priložnost za inovativno zaposlovanje ranljivih skupin na trgu dela. Zbornik 9. festivala raziskovanja ekonomije in managementa.
- Bishop, C. (2013) The Social Enterprise as an Alternative Work Option for Persons with Developmental Disabilities: A Case Study of Staff Perspectives at Common Ground Co-operative. Faculty of Social Sciences, Brock University St. Catharines, Ontario
- Brate, K. (2014). Posebne oblike zaposlovanja invalidov – primerjava Slovenije in Velike Britanije. Fakulteta za družbene vede: Univerza v Ljubljani.
- Brecelj, V., Vidmar, J., Zadavec, S., Bitenc, Č. (2014) Evalvacija izvajanja programa socialne vključenosti v obdobju 2010-2013. Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije- Soča.
- Brecelj, V., Dolinšek Racio, T., Kapel, A., Kovač, L., Vnučec, K. (2015) Evalvacija in razvoj podpornega zaposlovanja in prilagoditev delovnih mest v letu 2015. Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije- Soča.
- Bužan, V., Grubešič, S., Šelih, A. (2016) 8. Strokovni posvet o življenju z downovim sindromom: delo in socialna varnost za ljudi z DS. Strokovno gradivo. Društvo Downov sindrom Slovenija
- Ceglar, I. (2005) Odnos med odraslim z intelektualno oviro in njegovo materjo. Socialno delo, letnik 44, št. 1, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana
- Ceglar, I. (2006). Položaj uporabnic in uporabnikov v varstveno delovnih centrih – od segregiranih prostorov do integriranega dela v skupnosti. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana
- CEPOP (2016). Spodbujanje delavskih, socialnih in storitvenih zadrug v Republiki Sloveniji: poročilo Evropske konfederacije delavskih in storitvenih zadrug. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. Republika Slovenija

- Degener, T. (1997) Invalidi in človekove pravice – pravni okvir. V človekove pravice in invalidi – zbornik esejev. Ljubljana: Zveza delovnih invalidov Slovenije, Inštitut RS za rehabilitacijo.
- Dobovičnik, F. (1993). Pravna in poslovna sposobnost, skrbništvo ter varovanje človekovih pravic. Socialno delo 32, št. 3-4. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana
- Flaker, V. (1998). Odpiranje norosti. Ljubljana: Založba/cf* (strani 17-44 in 157-185).
- Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., Udovič, N. (2011) Nastajanje dolgotrajne oskrbe - ljudje in procesi – eksperiment in sistem. Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.
- Flaker, V. (2013). Direktno socialno delo: Boj za. založba: CF, Ljubljana.
- Flaker, V. (2013). K taksonomiji (storitev) socialne dela in socialnega varstva 2. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Goffman, E. (1961) Asylums. Doubleday. New York: Pelican edition 1968
- INVEL d.o.o (2014). Socialno podjetništvo: gradivo za udeležence delavnice od A do Ž o socialnem podjetništvu. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Velenje.
- International labour office. (2008)ILO Vocational Rehabilitationand Employment (Disabled Persons)Convention (No. 159) and Recommendation (No. 168). Geneva
- ICA (b.d.). Cooperative identity, values & principles. Pridobljeno 23.4.2018. (<https://www.ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles>)
- Jurišič, B. (2000) Sožitje za starše oseb z motnjami v duševnem razvoju. Zgibanka Zveze Sožitje
- Kapelj Marinka (2004). Odvzem opravilne sposobnosti ljudem s težavami v duševnem zdravju. Revija socialno delo 43, 5/6, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana
- Kobal, Tomc, B. (2006) Skrbništvo : togo urejeno javno pooblastilo ali fleksibilna oblika družbenega varstva? Revija socialno delo letnik. 45, št. ½, 2006, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana

- Lačen, M. (2001) Odraslost osebe z motnjo v duševnem razvoju. Zveza sožitje-zveza društev za pomoč duševno prizadetim Slovenije, Ljubljana.
- Lamovec, T. (1993) Človekove pravice v ustanovah duševnega zdravja. Socialno delo 32/1993, št. 1-2
- Lamovec, T. (1995) Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup. Ljubljana: Lumi.
- Lamovec, T. (2003) Vpliv izključenosti z delo na kvaliteto življenja uporabnikov psihiatrije. Revija socialno delo 42, (4-5). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Lamovec, T. (2006). Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Mali, J. (2008). Od hiralnic do domov za stare ljudi. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Meyers, Stephen (2014). "Chapter 23. The past dividing the present". In Mitchell, David; Karr, Valerie. Crises, Conflict and Disability: Ensuring Equality. Routledge. p. 195.
- Mesojedec, T., Šporar, P., Strojan, K., Valentinčič, T., Bačar, F., Sakovič, G., Strojan, T. (2012) Socialno podjetništvo, Ljubljana: Salve.
- MDAC (2011). Daleko od očiju: Ljudska prava u psihijatrijskim bolnicama i ustanovama socijalne skrbi u Hrvatskoj. Mental Disability Advocacy Center (Centar za zastupanje prava osoba s mentalnim teškoćama)
- Mrčela, A. (2002) Sodobna rekonceptualizacija dela: delo med racionalnim in emocionalnim. Izvirni znanstveni članek: Teorija in praksa let. 39, 1/2002.
- Rihter, L. (2015). Zaposlovanje oseb z ovirami: Vrzeli med zakonodajo in možnostmi na trgu dela. Pregledni znanstveni članek. Socialno delo, 55, 3: 137-150 Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Nagode, M. Smolej, S., Kobal, B., (2009). Pregled ureditve družbenega varstva duševno in telesno prizadetih oseb v državah EU ter analiza stanja v RS za potrebe prenove Zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Inštitut RS za socialno varstvo.

- Nagode, M., Jakob, P., Smolej, S., Žiberna, V., Kobal, B. (2008), Analiza delovanja varstveno delovnih centrov. Ljubljana. Inštitut RS za socialno varstvo.
- Nagode, M. (2016). Spremljanje izvajanja storitev v VDC in CUDV, končno poročilo. Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Narat, T., Jesenovec, A. (2013) Pomen in vloga delovnega odnosa pri nadgradnji instituta skrbništva. Socialno delo, 52; 6. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Narat, T., Jesenovec, A., Bošković, R. (2013). Strokovne podlage za nadgradnjo instituta skrbništva. Ljubljana: Inštitut za socialno varstvo Republike Slovenije.
- Open society institute. (2005) Pravice oseb z intelektualnimi ovirami: Dostopnost izobraževanja in zaposlovanja. Mental health initiative, open society institute.
- Pavel, I., Štefanič, P. (2005). Socialno podjetje, od ideje k praksi. Šent – slovensko združenje za duševno zdravje, Ljubljana.
- Plemelj, A., Gričar, N. (2012) Odnos delodajalcev do zaposlovanja oseb z motnjo v duševnem zdravju. Zdravstvena fakulteta, Ljubljana
- Poročilo LEED. (2010). Izboljšanje socialne vključenosti na lokalni ravni preko socialen ekonomije: Poročilo za Slovenijo. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.)
- Rafaelič, A., Flaker, V. (2012) Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XXXIX, 250.
- Sedmak, M. (1998) Individualiziran pristop kot alternativa obstoječim praksam. Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Sheares, B.H. (1964) The Obstetric Invalid. The Bulletin of the Kandong Kerbau Hospital, Singapore.
- Skupnost varstveno delovnih centrov (b.d.). Pridobljeno 21.4.2018 (<http://skupnost-vdc.si>)
- Smolej, S., Kobal, B., Nagode, M., Žiberna, V., Kresal, B., Urh, Š. (2009) Pregled ureditve družbenega varstva duševno in telesno prizadetih oseb v državah EU ter analiza stanja v RS za potrebe prenove Zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Inštitut RS za socialno varstvo, Ljubljana.

- Smolej, S. (2011) Raziskava o pravicah invalidov, ki jih zagotavlja država in njihovem uresničevanju. Zbirka socialnih transferjev in drugih pravic invalidov s finančnim ovrednotenjem le-leh ter ocena njihove ustreznosti z uporabniške perspektive. Inštitut RS za socialno varstvo, Ljubljana.
- Spear, R., Galera, G., Noya, A., Clarence, E. (2010) Izboljšanje socialne vključenosti na lokalni ravni prek socialne ekonomije: poročilo za Slovenijo. Republika Slovenija: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
- Svetlik, I. (1991) Delo in kakovost življenja. Družboslovne razprave 12: 19-34.
- Svetlik, I., Glazer, J., Kajzer, A., Trbanc M. (2002). Politika zaposlovanja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Škerjanc, J. (1997). Načrtovanje neodvisnega življenja v sistemu neodvisnega financiranja. V: Neodvisno življenje najtežje gibalno oviranih. Ljubljana: inštitut RS za rehabilitacijo.
- Škerjanc, J. (2010). Individualizacija storitev socialnega varstva. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Tabaj, A. (2010). informacijske in komunikacijske tehnologije za invalide v procesu zaposlitvene rehabilitacije. Razvojni center za zaposlitveno rehabilitacijo: Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije – Soča.
- Tabaj, A. (2011). Evalvacija podpornega zaposlovanja in prilagoditev delovnih mest za delo 2010. Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Soča.
- Tabaj, A. (2013) Evalvacija zakona o izenačevanju možnosti invalidov. Ljubljana: univerzitetni rehabilitacijski inštitut Soča
- Tabaj, A. (2016). Evalvacija delovanja zaposlitvenih centrov v obdobju 2013-2015. Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Soča.
- Tranjek, S. (2004). Individualni pristop, izdelava osebnih načrtov in uvajanje ključnih delavcev pri delu z uporabniki v zavodu Hrastovec – Trate. Interno gradivo.
- Uršič, C. (2004). Pravica do enakih možnosti in zaposlovanje invalidov. V Pravica do enakih možnosti in enake obravnave – usposabljanje in zaposlovanje invalidov v

Evropski uniji in Sloveniji. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Zveza delovnih invalidov Slovenije.

- Uršič, C. (2005). Med teorijo in prakso – razmišljanje ob pripravi delovnih tez zakona o izenačevanju možnosti za invalide. Nacionalni informativni dnevi 2005: nediskriminacija in enake pravice invalidov v zakonodaji. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Direktorat za invalide, Ljubljana
- Uršič, C., Peterlin, D., Tabaj, A., Dular, T., Fatur Videtič, A., Kalčič, M., Kovač, L., Destovnik, K., Zavrl, J., Kruhar, R. (2007) Zaposlitvena rehabilitacija in zaposlovanje invalidov. Zbirka predpisov s področja invalidskega varstva z uvodnimi pojasnili. Centerkontura d.o.o
- Uršič, C. (2008). Dostopnost grajenega in komunikacijskega okolja kot predpogoj za socialno vključevanje invalidov – uporabniška perspektiva. : Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve – Direktorat za invalide. Inštitut RS za socialno varstvo.
- Uršič, C., Tabaj, A. (2008) Zbirka: Človekove pravice in invalidi – Konvencija o pravicah invalidov – črka na papirju in /ali realnost? Zbornik predavanj, Kranjska Gora: Slovenija.
- Zadrúžna zveza Slovenije. (B. d.) Pridobljeno 23.5.2018 (<http://www.zzs.si/>)
- Zaviršek, Darja. (2000). Hendikep kot kulturna travma: historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi. Ljubljana: Založba
- Zaviršek, D. (2010) Ljudje z ovirami v kontekstu družbenih vrednost in tradicij., ministrstvo za šolstvo in šport, Republika Slovenija, Ljubljana
- Zaviršek, D. (2014) Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu – mednarodna perspektiva. Socialno delo 53, 3 str: 133-146.
- Zaviršek, D. (2014) Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Zaviršek, D., Krstulović, G., Leskošek, V., Videmšek, P., Bohinec, M., Pečarič, E., Jeseničnik, N., Poropat, K. (2015). Analiza sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji. YHD- Društvo za teorijo in kulturo hendikepa. Ljubljana.

- Zveza delovnih invalidov Slovenije (2001) Pravice delovnih invalidov. Ljubljana

ZAKONODAJA

- Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. UL SRS št. 41/1983
- Zakon o socialnem vključevanju invalidov. UL RS št. 30/2018
- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. UL RS št. 16/2007
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. UL RS št. 96/2012
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov. UL RS št. 94/2010
- Zakon o socialnem varstvu. UL RS št. 54/1992
- Zakon o nepravdnem postopku. UL SRS št. 30/1986
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. UL RS št. 69/2004
- Zakon o socialnem podjetništvu. UL RS št. 20/2011
- Zakon o zadrugah. UL RS št. 97/2009
- Konvencija ZN o pravicah invalidov. UL RS št. 37/2008
- Splošna deklaracija človekovih pravic (Universal declaration of human rights). 1948
- Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov.(Resolucija 48/96)
- Evropska socialna listina UL RS - Medn.pog.,št. 7/1999
- Ustava republike Slovenije. UL RS št. 33/1991
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev. UL RS št. 45/2010
- Akcijski program za invalide. (b.d.) pridobljeno 24.8.2018 Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.
(http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/invalidi_v_zv/API_2014-2021.pdf)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. (b.d.) pridobljeno 17.6.2018 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>)

9 PRILOGE

ZAPIS INTERVJUJA

FOKUSNI INTERVJU: VODJA ENOTE ILIRSKA BISTRICA

V: Kdaj in kako se je odprla enota Ilirska Bistrica?

O: Začetki dejavnosti za odrasle osebe z intelektualnim primanjkljajem na bistriškem segajo v september leta 1986. Na pobudo Centra za socialno delo Ilirska Bistrica se je zbrala skupina sedmih ljudi, ki niso bili nikoli vključeni v takratne Oddelke za usposabljanje ali pa so svoje usposabljanje že zaključili. Predvsem slednji so pogrešali sproščujočo družbo vrstnikov. Njihova druženja so potekala v obliki tematskih razgovorov in ustvarjalnih delavnic pod vodstvom dveh učiteljic takratne OŠ s prilagojenim programom enkrat tedensko eno leto v popoldanskem času v likovni učilnici OŠ Dragotina Ketteja. Zaradi želje po bolj organiziranem in predvsem pogostejšem delovanju se je večina od njih v naslednjem letu vključila v Delavnice pod posebnimi pogoji v Postojni, ki so jo obiskovali dve leti. Medtem pa se je vedno bolj izražala potreba po ustanovitvi Delavnice pod posebnimi pogoji tudi v domačem kraju. Stanje in potrebe uporabnikov so v septembru leta 1989 prerasle obstoječe pogoje za njihovo ustanovitev doma in Društvo Sožitje Ilirska Bistrica se je takrat odločilo za izvedbo za tiste čase nenavadne in inovativne rešitve. Ustanovilo je klubsko dejavnost, ki je potekala vsakodnevno 7 ur po vzorcu delovanja delavnic, kar je pomenilo prevoz, topli obrok in zaposlitveni program, ki je ustrezal sposobnostim vključenih, promocijsko dejavnost in pa rekreacijski program v obliki piknikov, letovanj in športnih dejavnosti. V času delovanja kluba smo izvedli dve letovanji v Puntizeli, več piknikov, sodelovali na razstavah izdelkov takratnih Delavnic pod posebnimi pogoji na republiški ravni, prve strokovne napotke in pojasnila pa nam je nudil ljubljanski VDC Tončke Hočevnar. Domače okolje nam je bilo naklonjeno(A1), kar se je odražalo v mnogih donacijah v materialu in denarju(A2), podpiranju naše proizvodnje z vnaprejšnjimi in sprotnimi naročili (A3) in v velikem številu prostovoljk/cev, ki so nudili pomoč predvsem pri vpeljevanju novih vsebin zaposlovanja(A4). Čez nekaj let je v Sloveniji nastalo več Varstveno delovnih centrov, ki so delovali v okviru lokalnih Društev Sožitje in nekateri od njih delujejo še danes, toda mislim, da je bil naš tovrstni poskus, sicer v obliki kluba, toda z vsebinami in formo pravih delavnic, prvi v Sloveniji.

Jeseni 1991 smo se preselili v prostore novozgrajenega Doma starejših občanov (DSO) v Ilirski Bistrici in se s 1.1.1992 preimenovali v Varstveno delovni center kot enota DSO. Kmalu po letu 2000 so se začele ustanavljati mreže Varstveno delovnih centrov, ki so združevali vse VDC-je, ki so delovali kot enote raznih zavodov (CSD, osnovnih šol s prilagojenim programom, invalidskih podjetij, domov za upokojence itd.) v samostojne zavode. Z letom 2002 smo tako postali ena od enot VDC Koper, kar smo še danes.

Predhodnice današnjih VDC-jev, delavnice pod posebnimi pogoji, so bile v glavnem delovno usmerjene. Ljudje z intelektualnim primanjkljajem so opravljali predvsem enostavnejša montažna dela za razna podjetja (A5). S propadom industrije je bilo takšnih del vse manj (A6).

Ustanovitev varstveno delovnih centrov je dala dejavnosti dodatne razsežnosti na ustvarjalnem, interesnem in izobraževalnem področju, kar je imelo za posledico uvajanje neštetihih aktivnosti v programe dela, katere so sicer popestrile vsakdan uporabnikov, toda obenem razblinile vlogo uporabnikov kot »delavcev, ki prihajajo v službo delat« (A7). Postavile so jih v nedoločen položaj prejemnika mešanice izobraževalnih, športnih, kulturnih, razvedrilnih vplivov, katerih vsebine so navadno določali zaposleni . Zaposlitev je kljub temu ostajala pomembna komponenta dejavnosti, odvisna pa je bila predvsem od možnosti, ki jih je ponujalo okolje, v katerem je VDC deloval (A8).

V Ilirski Bistrici smo že od samih začetkov, ki je sovpadal z ukinitvijo domače lesne in kemične industrije, vpeljevali proizvodnjo lastnih izdelkov, saj v okolju nismo mogli pridobiti ustreznih kooperantskih del, oziroma so bila ta le občasna (A9). Prevzem tovrstnih del je bil sicer mogoč v najbližjih večjih krajih (KP, PO), vendar zaradi nizkega ovrednotenja montaže, plačilo za opravljeno delo ne bi pokrilo stroškov s potnimi stroški, oziroma bi ga presegalo v tako majhni meri, da uporabniki ne bi mogli prejemati ustreznih nagrad (A10).

V: Katere vrste zaposlitvenih programov delujejo v enoti?

O: V Enoti Ilirska Bistrica smo razvili šiviljsko, keramično, papirno in lesno proizvodnjo.

Šiviljska proizvodnja se je sprva osredotočila predvsem na izdelavo didaktičnih pripomočkov za občinske OŠ in vrtce, pustnih oblek za večje skupine ter dodatkov za dom (blazine, prti itd.) ter šiviljske storitve, kasneje pa na scenske pripomočke ter tapetniška dela, saj so se zaradi gospodarske krize prekinila naročila s strani javnih ustanov.

Keramična proizvodnja je bila sprva namenjena predvsem izdelavi spominkov za razna srečanja in obletnice, kasneje, ko so tovrstna druženja usahnila, pa na izdelavo unikatnih posod in drobnih dekorativnih in uporabnih darilc na zalogo.

V papirnici vseskozi izdelujemo ročno izdelan recikliran papir in priložnostne voščilnice iz njega, obenem pa je ta program učna baza za učence OŠ v občini, ki prihajajo v VDC na tehnične dneve, kjer spoznavajo postopek izdelave papirja.

Lesna delavnica je sprva opravljala storitev okvirjanja slik in izdelovala pripomočke za ostale delovne programe (A11), z upokojitvijo delovnega inštruktorja - mizarja pa je za eno leto popolnoma prenehala delovati.

Ob vse večjem upadu naročil smo pred tremi leti sklenili, da bi jo obudili in začeli izdelovati nekaj čisto novega (A12), kar bi vzbudilo zanimanje kupcev, povečalo zaslužek (A13) in omogočalo primerno nagrajevanje uporabnikov (A14).

Lesna industrija je bila zaradi naravne danosti gozdov na našem področju že od nekdaj temelj bistriškega gospodarstva (A15). Sicer je zamrla, vendar nanjo še vedno spominjajo ostanki žag ob reki Bistrici, pa tudi prazna, propadajoča poslopja lesnih tovarn iz obdobja socializma. Zaradi tradicije in modnega trenda reciklaže, ki temelji na vse večji ekološki osveščenosti in odporu do divjega potrošništva, smo se odločili za izdelavo pohištva iz palet (A16). Te je tudi razmeroma lahko pridobiti kot donacijo in vsaj na začetku, v postopku privajanja in učenja, v proizvodnjo ni potrebno vlagati posebnih sredstev (A17).

V: Koliko zaposlenih je vključeno v lesno dejavnost?

O: Poskusa vpeljave lesne dejavnosti smo se lotili trije, jaz kot strokovna delavka v enoti in dva prostovoljca, vsi brez predhodnih znanj in spretnosti uporabe orodja in načinov in postopkov izdelave pohištva (A18).

Veščine smo pridobivali sproti ob samem delu, ob demonstracijah na spletu (A19) in občasno na terenu pri obrtniku mizarju, ki je pomagal predvsem z nasveti glede obdelave lesa, nabave pohištvenih kovinskih mehanizmov, kasneje pa z razrezi plošč (A20), saj bi bilo to s stroji, ki jih imamo sami in so primerni predvsem za amaterske programe, težje izvedljivo (A21).

V: Koliko je v lesni delavnici uporabnikov in kaj delajo?

O: V lesni program so se sprva vključili 4 uporabniki, zdaj jih v njem sodeluje 8 (A22).

Postopki dela uporabnikov so prilagojeni motoričnim in njihovim drugim danostim. Brušenje lesa poteka v sedečem položaju, z uporabo najlažjih brusilnih strojčkov, katere lahko držijo in obvladujejo med delovanjem. Les brusijo tudi ročno z brusnim papirjem. Dela obsegajo tudi barvanje izdelkov z akrilnimi barvami, lakiranje izdelkov, nanos mizarskega lepila, razdiranje palet s pomočjo vbodne žage, uporaba akumulatorskega vrtalnega stroja za vrtanje posameznih delov z vijaki, skladiščenje lesa in čiščenje delovnih površin. Končno ročno brušenje izdelka pred lakiranjem opravljata dva slepa uporabnika, katerima zaradi povečane sposobnosti otipa ne uide niti najmanjša pomanjkljivost na površini lesa (A23).

V: Kakšni so končni produkti lesne delavnice?

Izdelke smo oblikovali tako, da smo zanje uporabljali les palet in druge lesene odpadne materiale, nismo pa pri končnem artiklu ohranjali industrijskega paletnega videza, kot ga tovrstni izdelki navadno imajo (A24). Uporaba cele palete ali njenega dela je zahtevnejša za fino obdelavo zaradi težje dostopnosti v notranjost palete, pa tudi sam izdelek je težak za premikanje.

Na začetku smo izdelovali manjše enostavne kose pohištva (zaboje na kolescih, pručke, klopi, stole brez naslonjala) in nadaljevali z večjimi in zahtevnejšimi (klubske in kuhinjske mize, kuhinjske stole, barske stole in mize) (A25).

Izdelki so barvani z več plastmi različnih barv, ki jih na koncu ročno zbrusimo, kar daje pohištvu star, obrabljen videz. Za dekoracijo in dodaten poudarek na ponovni uporabi v izdelke vstavljamo mozaike, izdelane iz zavrženih zgoščenk. Vsak kos pohištva s tem pridobi na unikatnosti (A26).

V: Katera orodja so vam na voljo?

O: Glede na potrebe proizvodnje smo nabavili dodatno orodje in stroje (A27). Pridobili smo dva rezkalna stroja, več malih brusilk, akumulatorski vrtalnik, skobeljnik, dve namizni krožni žagi in potezno zajeralno žago, kar je predstavljalo precejšen napredek v opremljenosti delavnice glede na začetno stanje, ko so imeli na razpolago le eno manjšo krožno žago in tračno žago.

V: Kako je s promocijo in prodajo izdelkov? Kakšna je reakcija lokalne skupnosti?

O: Izdelke smo v domačem kraju razstavljali šestkrat, samostojno ali v okviru drugih občinskih tradicionalnih razstav izdelkov ob prireditvah in sejnih (A28). Izdelali smo

predstavitveno zloženko, vse izdelke pa je, z namenom kasnejše izdaje kataloga, fotografirala domača oblikovalka in amaterska fotografinja (A29).

Zanimanje za izdelke lesnega programa je v okolju v razmeroma kratkem času precej naraslo (A30). Ljudje so odobraval oživljanje lesne dejavnosti, ki ima značaj unikatnosti, zvrstilo pa se je tudi več naročil (A31). Izdelali smo opremo za jedilnico v počitniški hiši, opremo sejemskega prostora, opremo za predsobe z ogledali večjih dimenzij. Izdelujemo tudi posamezne kose pohištva za opremo počitniških apartmajev in podobno (A32).

Ljudje so pričeli prinašati v Varstveno delovni center Ilirska Bistrica orodje, droben material in ostanke lesa kot donacijo (A33). Okolje je nudilo podporo novi dejavnosti tudi tako, da sta bila dva izkupička tradicionalnega dobrodelnega koncerta Iz srca za srce namenjena nabavi materialov in strojev za našo lesno proizvodnjo (A34).

Kmalu po vpeljavi lesne dejavnosti smo prejeli ponudbo stranke za popolno opremo nove manjše stanovanjske hiše (A35), ki je zaradi svoje razgibanosti in alpske arhitekture potrebovala pohištvo, izdelano po meri. Po zaključku dela bi bila hiša odprta za ogled e potencialnih novih naročnikov in predstavljena v eni ali več revijah, ki so namenjene notranjemu opremljanju (A36).

Kljub temu, da niso imeli dovolj oziroma nič znanj in izkušenj, so naročilo sprejeli. Rok in način izdelave opreme namreč ni bil določen in imeli so proste roke pri načrtovanju in oblikovanju pohištva ter izbiri materialov. Menili smo, da bomo med samo izdelavo pridobili potrebne veščine in se učili na lastnih napakah (A37), zanašali pa smo se tudi na pomoč mizarja, ki nam je že prej nudil podporo in nasvete za delo (A38).

Izdelava pohištva za hišo je predstavljala večji zalogaj, kot smo predvidevali sprva in ni bila primerljiva z izdelki, ki smo jih proizvajali prej (A39). Izdelali smo opremo za garderobno sobo, študijsko sobo, kuhinjo in v sklopu tega obnovili tudi dve dragocenejši starini in jedilniške stole (A40). Morali bi izdelati še kopalniško pohištvo ter pohištvo za shrambo in predsobo, vendar je sodelovanje zaradi pomanjkanja delovne sile zastalo (A41).

V: Kakšna je vaša vizija na področju nadgrajevanja lesne dejavnosti v enoti?

O: V letu 2017 smo se v VDC Koper intenzivneje lotili osebnega načrtovanja in v zvezi s tem spremenili pogled na celotno dejavnost in način dela. Vse razpoložljive kapacitete zaposlenih in prostovoljcev smo usmerili v delo s posameznikom in k nudenju podpore za

kvalitetnejše življenje uporabnikov. Tako se je delo v lesni proizvodnji občutno zmanjšalo. Sprejemamo le še manjša naročila, saj za večja primanjkuje časa in ljudi (A2).

Seveda kljub temu misli na nadaljevanje lesne dejavnosti nismo opustili.

Uvajanja lesne dejavnosti so se lotili z velikim entuziazmom in jo prilagajali sprotnim potrebam in povpraševanju (A43), ne da bi predhodno pripravili načrt razvoja in predvideli materialno in kadrovsko osnovo delovanja (A44).

Porodila se je sicer ideja ustanovitve socialnega podjetja ali zadruga (A45), ki bi poleg ostalih zaposlovalo tudi uporabnike, ki bi si v času od vpeljave lesne dejavnosti v enoti pa do nastanka podjetja pridobili ob delu že toliko izkušenj in spretnosti, da bi lahko znatno prispevali k proizvodnji (A46).

Razmišljali smo tudi, da bi se kot udeleženci prijavi na razpis za sofinanciranje projektov Razvoj in izvajanje programov socialne aktivacije in s soizvedbo projekta pridobili ljudi, ki bi se vključili v bodoče socialno podjetje (A47).

Zamisli nismo uresničili, saj ustanovitev podjetja ali drugačne oblike izvajanja dejavnosti zahteva bolj poglobljen in raziskovalen pristop (A48).

V: Zakaj se je pojavila želja za ustanovitev neke samostojne oblike podjetja?

O: Zamisel, da se ustanovi gospodarska dejavnost, bodisi zadruga ali kakšna druga oblika, se je porodila predvsem zaradi želje, da bi uporabniki za delo, ki ga opravljajo dobili plačo (A59). Ker zaradi že omenjenih razlogov to v VDC-ju ni mogoče, je edina protiutež postavitve gospodarske dejavnosti na tak način, da bi bilo izplačevanje plač uporabnikom izvedljivo (A50).

Eden izmed razlogov je tudi nadgrajevanje obstoječe dejavnosti, saj bi ob samostojnem delovanje lesne delavnice imeli več časa in resursov za konkretnije delovanje (A51). Pomembno je omeniti, da dejavnost že ima zadovoljivo število orodij in urejen prostor za izvajanje (A52), tako da do konkretnega premika k samostojnemu izvajanju manjka samo še odcepitev od matičnega VDC-ja in ustanovitev nove gospodarske dejavnosti (A53).

V: Kaj ste v dosedanjem izvajanju lesne delavnice ugotovili?

O: Kljub manj sistematičnemu in analitičnemu pristopu k uvedbi lesne proizvodnje lahko na podlagi izkušenj povzamemo nekaj ugotovitev. Ena izmed teh je, da zanimanje kupcev za alternativne reciklirane izdelke iz lesa in drugih materialov obstaja in je v porastu (A54). V

nadaljevanju smo ugotovili, da na domačem trgu primanjkuje obrtnikov, ki bi se ukvarjali z manjšimi popravili pohištva ali s predelavo, nadgradnjo ali restavriranjem starega, ki ima tržno ali zgolj čustveno vrednost za potencialnega naročnika (A55). Dobro za nas je, da v lokalnem okolju ni obrtnikov oziroma dejavnosti, ki bi se ukvarjala z reciklažo lesa in iz njega izdelovali unikatne dekorativne kose pohištva, za izdelavo katerih so potrebna dodatna restavratorska in oblikovalska znanja (A56).

Pomembna ugotovitev je tudi, da ljudje na bistrškem podpirajo lesno dejavnost v VDC (A57).

Hkrati pa izdelava recikliranega pohištva iz palet, zaradi predhodnega pečata grobosti, neobdelanosti, rustičnosti in poškodovanosti od težkih tovorov, dopušča tudi nekatere neperfekcije v končnem izgledu (A58), zato končna obdelava, kateri so se priučili uporabniki z znižanimi motoričnimi spretnostmi, celo doprinese k unikatnosti izdelka (A59).

ODPRTO KODIRANJE: INTERVJU

Št. izjave	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA
A1	Domače okolje nam je bilo naklonjeno.	naklonjenost	Naklonjenost lokalne skupnosti
A2	Kar se je odražalo v mnogih donacijah, v materialu in denarju.	donacije	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A3	Podpiranju naše proizvodnje z vnaprejšnjimi in sprotnimi naročili.	Sprotna in vnaprejšnja naročila	Potencialni kupci
A4	Velikem številu prostovoljcev, ki so nudili pomoč predvsem pri vpeljevanju novih vsebin zaposlovanja.	Nudjenje pomoči s strani prostovoljcev	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A5	Ljudje z intelektualnim primanjkljajem so opravljali predvsem enostavnejša montažna dela za razna podjetja.	Dela uporabnikov	Uporabniki
A6	S propadom je bilo takšnih del vse manj.	priložnost	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A7	Uvajanje nešteti aktivnosti v programe dela, ki so popestrile vsakdan uporabnikov, toda obenem razblinile vlogo uporabnikov kot delavcev, »ki prihajajo v službo delat«.	Vloga uporabnikov v varstveno delovnem centru	Uporabniki
A8	Zaposlitev je kljub temu ostajala pomembna komponenta dejavnosti, odvisna pa je bila predvsem od možnosti, ki jih je ponujalo okolje, v katerem je VDC deloval.	Zaposlitev odvisna od okolja	Naklonjenost lokalne skupnosti
A9	Vpeljevali proizvodnjo lastnih izdelkov, saj v okolju nismo mogli pridobiti	Vpeljevanje lastnih izdelkov	Delovanje lesne delavnice

	ustreznih kooperantskih del, oziroma so bila le ta občasna.		
A10	Zaradi nizkega ovrednotenja montaže plačilo za opravljeno delo ne bi pokrilo stroškov s potnimi stroški, oziroma bi ga presegalo v tako majhni meri, da uporabniki ne bi mogli prejemati ustreznih nagrad.	Plačilo za delo uporabnikom	Uporabniki
A11	Lesna delavnica je sprva opravljala storitev okvirjanja slik in izdelovala pripomočke za ostale delovne programe.	Storitve lesne delavnice in njeni izdelki	Delovanje lesne delavnice
A12	Ob vse večjem upadu naročil smo pred tremi leti sklenili, da bi obudili in začeli izdelovati nekaj čisto novega.	Obuditev lesne delavnice in izdelovanje novih izdelkov	Delovanje lesne delavnice
A13	Izdelovanje nekaj čisto novega bi spodbudilo zanimanje kupcev, povečalo zaslužek.	Pritegnitev okolice	Potencialni kupci
A14	In omogočalo primerno nagrajevanje uporabnikov.	Nagrajevanje uporabnikov	Uporabniki
A15	Lesna industrija je bila zaradi naravne danosti gozdov na našem področju že od nekdaj temelj bistriškega gospodarstva.	Temelj bistriškega gospodarstva	Naklonjenost lokalne skupnosti
A16	Zaradi tradicije in modnega trenda reciklaže, ki temelji na vse večji ekološki osveščenosti in odporu do divjega potrošništva, smo se odločili za izdelavo pohištva iz palet,	Modni trend reciklaže kot odločitev za izdelavo pohištva	Delovanje lesne dejavnosti
A17	Te (palete) je tudi razmeroma lahko pridobiti kot donacijo in vsaj na začetku, v postopku privajanja in učenja, v proizvodnjo ni potrebno vlagati posebnih sredstev.	Donacije in posebna sredstva	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A18	Poskusa vpeljave lesne delavnice smo se lotili trije, vsi brez predhodnih znanj in spretnosti uporabe orodja in načinov in postopkov izdelave pohištva.	Vpeljava lesne delavnice	Delovanje lesne delavnice
A19	Veščine smo pridobivali sproti, ob samem delu, ob demonstracijah na spletu,	Pridobivanje veščin	Delovanje lesne delavnice
A20	(veščine smo pridobivali) občasno na terenu pri obrtniku mizarju, ki je pomagal predvsem z nasveti glede obdelave lesa, nabave pohištvenih kovinskih mehanizmov, kasneje pa z razrezi plošč.	Veščine s strani obrtnikov	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A21	S stroji, ki jih imamo sami in so primerni predvsem za amaterske programe.	Stroji	Možnosti odprta gospodarske dejavnosti
A22	V lesni program so se sprva vključili 4 uporabniki, zdaj jih v njem sodeluje 8.	Vključitev uporabnikov	Uporabniki
A23	Brušenje lesa poteka v sedečem položaju, z uporabo najlažjih brusilnih strojčkov, katere lahko držijo in obvladujejo med	Priprava in izdelava izdelkov iz lesa	Delovanje lesne delavnice

	delovanjem. Les brusijo tudi ročno z brusnim papirjem. Dela obsegajo tudi barvanje izdelkov z akrilnimi barvami, lakiranje izdelkov, nanos mizarskega lepila, razdiranje palet s pomočjo vbodne žage, uporaba akumulatorskega vrtnega stroja za vrtnje posameznih delov z vijaki, skladiščenje lesa in čiščenje delovnih površin. Končno ročno brušenje izdelka pred lakiranjem opravljata dva slepa uporabnika, katerima zaradi povečane sposobnosti otipa ne uide niti najmanjša pomanjkljivost na površini lesa.		
A24	Izdelke smo oblikovali tako, da smo zanje uporabljali les palet in druge lesene odpadne materiale, nismo pa pri končnem artiklu ohranjali industrijskega paletnega videza, kot ga tovrstni izdelki navadno imajo.	Oblikovanje izdelkov iz palet	Izdelki
A25	Na začetku smo izdelovali manjše enostavne kose pohištva in nadaljevali z večjimi in zahtevnejšimi.	Različne oblike pohištva	Izdelki
A26	Izdelki so barvani z več plastmi različnih barv, ki jih na koncu ročno zbrusimo, kar daje pohištvu star, obrabljen videz. Za dekoracijo in dodaten poudarek na ponovni uporabi v izdelke vstavljamo mozaike, izdelane iz zavrženih zgoščenk. Vsak kos pohištva s tem pridobi na unikatnosti.	Obdelava izdelkov	Izdelki
A27	Glede na potrebe proizvodnje smo nabavili dodatno orodje in stroje.	Dodatno orodje in stroji	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A28	Izdelke smo v domačem kraju razstavljali šestkrat, samostojno ali v okviru drugih občinskih tradicionalnih razstav izdelkov ob prireditvah in sejmih.	Razstavljanje in predstavitev izdelkov	Podpora lokalne skupnosti
A29	Vse izdelke pa je, z namenom kasnejše izdaje kataloga, fotografirala domača oblikovalka in amaterska fotografinja.	Fotografije za katalog	Potencialni kupci
A30	Zanimanje za izdelke lesnega programa je v okolju v razmeroma kratkem času precej naraslo.	Porast zanimanja	Potencialni kupci
A31	Ljudje so odobrvali oživljanje lesne dejavnosti, ki ima značaj unikatnosti, zvrstilo pa se je tudi več naročil.	Oživljanje lesne dejavnosti	Podpora lokalne skupnosti
A32	Izdelali smo opremo za jedilnico v počitniški hiši, opremo sejemskega prostora, opremo za predsobe z ogledali večjih dimenzij. Izdelujemo tudi posamezne kose pohištva za opremo počitniških apartmajev in podobno.	Pohištvo	Izdelki

A33	Ljudje so pričeli prinašati v Varstveno delovni center Ilirska Bistrica orodje, droben material in ostanke lesa kot donacijo.	Orodje kot donacija	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A34	Okolje je nudilo podporo novi dejavnosti tudi, da sta bila dva izkupička tradicionalnega koncerta namenjena nabavi materialov in strojev za našo lesno proizvodnjo.	Podpora novi dejavnosti	Podpora lokalne skupnosti
A35	Kmalu po vpeljavi lesne dejavnosti smo prejeli ponudbo stranke za popolno opremo nove manjše stanovanjske hiše.	Ponudba stranke za opremo	Izdelki
A36	Po zaključki dela bi bila hiša odprta za ogled potencialnih strank novih naročnikov in predstavljena v eni ali več revijah, ki so namenjene notranjemu opremljanju.	Ogled pohištva	Potencialni kupci
A37	Menili smo, da bomo med samo izdelavo pridobili potrebne veščine in se učili na lastnih napakah.	Veščine in učenje	Delovanje lesne delavnice
A38	Zanašali pa smo se tudi na pomoč mizarja, ki nam je že prej nudil podporo in nasvete za delo.	Pomoč mizarja	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A39	Izdelava pohištva za hišo je predstavljala večji zalogaj, kot smo predvidevali sprva in ni bila primerljiva z izdelki, ki smo jih proizvajali prej.	Velik zalogaj	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A40	Izdelali smo opremo za garderobno sobo, študijsko sobo, kuhinjo in v sklopu tega obnovili tudi dve dragocenejši starini in jedilniške stole.	Oprema za hišo	Izdelki
A41	Morali bi izdelati še kopalniško pohištvo ter pohištvo za shrambo in predsobo, vendar je sodelovanja zaradi pomanjkanja delovne sile zastalo.	Problem kadra	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A42	Vse razpoložljive kapacitete zaposlenih in prostovoljcev smo usmerili v delo s posameznikom in k nudenju podpore za kvalitetnejše življenje uporabnikov. Tako se je delo v lesni proizvodnji občutno zmanjšalo. Sprejemamo le še manjša naročila, saj za večja primanjkuje časa in ljudi.	Zmanjšanje dela v lesni delavnici	Delovanje lesne delavnice
A43	Uvajanja lesne dejavnosti smo se lotili z velikim entuziazmom in jo prilagajali sprotnim potrebam in povpraševanju.	Potrebe in povpraševanje	Delovanje lesne delavnice
A44	Ne da bi predhodno pripravili načrt razvoja in predvideli materialno in kadrovsko osnovo delovanja.	Brez predhodnega načrta razvoja	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A45	Porodila se je sicer ideja ustanovitve socialnega podjetja ali zadruga,	Nova oblika	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti

A46	Ki bi poleg ostalih zaposlovalo tudi uporabnike, ki bi si v času vpeljave lesne dejavnosti v enoti pa do nastanka podjetja pridobili ob delu že toliko izkušenj in spretnosti, da bi znatno prispevali k proizvodnji.	Zaposlovanje uporabnikov	uporabniki
A47	Razmišljali smo tudi, da bi se kot udeleženci prijavi na razpis za sofinanciranje projektov Razvoj in izvajanje programov socialne aktivacije in s so-izvedbo projekta pridobili ljudi, ki bi se vključili v bodoče socialno podjetje.	Možnost finančnih sredstev	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A48	Zamislil nismo uresničili, saj ustanovitev podjetja ali drugačne oblike izvajanja dejavnosti zahteva bolj poglobljen in raziskovalen pristop.	Želja po ustanovitvi	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A49	Zamisel, da se ustanovi gospodarska dejavnost, bodisi zadruga ali kakšna druga oblika, se je porodila predvsem zaradi želje, da bi uporabniki za delo, ki ga opravljajo, dobili plačo.	Plačilo uporabnikov	Možnosti odprtja gospodarske dejavnosti
A50	Ker zaradi že omenjenih razlogov to v VDC-ju ni mogoče, je edina protiutež postavitve gospodarske dejavnosti na tak način, da bi bilo izplačevanje plač uporabnikom izvedljivo.	Odprtje podjetja za plačilo	uporabniki
A51	Eden izmed razlogov je tudi nadgrajevanje obstoječe dejavnosti, saj bi ob samostojnem delovanju lesne delavnice imeli več časa in resursov za konkretnije delovanje.	Nadgrajevanje obstoječe dejavnosti	Možnosti za odprtje gospodarske dejavnosti
A52	Pomembno je omeniti, da dejavnost že ima zadovoljivo število orodij in urejen prostor za izvajanje,	Orodja in prostor za izvajanje	Razpoložljiva in potencialna sredstva
A53	Tako da do konkretnega premika k samostojnemu izvajanju manjka samo še odcepitev od matičnega varstveno delovnega centra in ustanovitev nove gospodarske dejavnosti.	Ustanovitev gospodarske dejavnosti	Možnosti za odprtje gospodarske dejavnosti
A54	Ena izmed teh (ugotovitev) je, da zanimanje kupcev za alternativne reciklirane izdelke iz lesa in drugih materialov obstaja in je v porastu.	Alternativni reciklirani izdelki	Potencialni kupci
A55	V nadaljevanju smo ugotovili, da ba domačem trgu primanjkuje obrtnikov, ki bi se ukvarjali z manjšimi popravili pohištva ali s predelavo, nadgradnjo ali restavriranjem starega, ki ima tržno ali zgolj čustveno vrednost za potencialnega naročnika.	Primanjkovanje obrtnikov	Naklonjenost lokalne skupnosti
A56	Dobro za nas je, da v lokalnem okolju ni obrtnikov oziroma dejavnosti, ki bi se	Pomanjkanje obrtnikov za reciklažo lesa	Možnost za odprtje

	ukvarjala z reciklažo lesa in iz njega izdelovali unikatne dekorativne kose pohištva, za izdelavo katerih so potrebna dodatna restavratorska in oblikovalska znanja.		gospodarske dejavnosti
A57	Pomembna ugotovitev je tudi, da ljudje na bistriškem podpirajo lesno dejavnost v varstveno delovnem centru.	Podpora Bistrice	Podpora lokalne skupnosti
A58	Hkrati pa izdelava recikliranega pohištva iz palet, zaradi predhodnega pečata grobosti, neobdelanosti, rustičnosti in poškodovanosti od težkih tovorov, dopušča tudi nekatere neperfekcije v končnem izgledu.	Reciklirani izdelki	Izdelki
A59	Končna obdelava, katere so se priučili uporabniki z znižanimi motoričnimi sposobnostmi, celo doprinese z unikatnosti izdelka.	Prednosti	Uporabniki